ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΙΣ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΗι Σ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ ΙΣΤΟΡΙΑι ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΨΑΡΙΑΝΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΙΣΤΟΡΟΥΜΕΝΩΝ.

ΥΠΟ

Ν. ΚΟΤΖΙΑ.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ,

Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Κ. Παντελῆ.

—ο—

1857.

ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΙΣ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΗι Σ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ ΙΣΤΟΡΙΑι ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΨΑΡΙΑΝΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΙΣΤΟΡΟΥΜΕΝΩΝ.

ΥΠΟ

Ν. ΚΟΤΖΙΑ.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ,

Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Κ. Παντελῆ,

—o—

1857.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ἐπειδὴ αἱ μὲν τρεῖς ἀδελφαὶ νῆσοι ἀγωνισάμεναι κοινῶς τὸν ἱερὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα ἔχουσι καὶ τὰ ἔργα, καὶ τὴν δόξαν κοινὰ, ἡ δὲ Σ. Τρικούπη ἱστορία (1) τὸν κοινὸν τοῦτον δεσμὸν διαῤῥήγνυσιν, ὡς τῶν Ψαρῶν τὰ ἔργα ἰδίως παραμορφοῦσα, ἐθεώρησα ὅτι καθῆκον ἱερὸν πρὸς τὴν γεννήσασάν με πατρίδα ἐκπληρῶ, ἐξελέγχων ἐγγράφοις ἐπισήμοις καὶ παραδόσεσι τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος, μάλιστα δὲ τῶν παρευρεθέντων καὶ ἀριστευσάντων, καὶ τὰ μὲν ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος ἱστορίᾳ ἐλλειπῶς εἰρημένα ἀναπληρῶν, τὰ δὲ σφαλερῶς ἐπιδιορθῶν.

Ἀπὸ τοιαύτης ἀρχῆς ὁρμώμενος νομίζω, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν τῷ ἐπικρινομένῳ ἄδικον ποιῶ, ἀλλὰ τὸ καθῆκόν μου διττῶς, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος μου ἐκπληρῶ.

Ἐγράφη ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον 1857.

Ὁ συγγραφεύς.

---

(1) Ὁ μὲν Α΄. τόμος ἐξεδόθη τὸ 1853, ὁ δὲ Β΄. τὸ 1854, καὶ ὁ Γ΄. τὸ 1856, ἐν Λονδίνῳ.

Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ῥάχη,
Περπατῶντας ἡ δόξα μονάχη,
Μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλικάρια,
Κ' εἰς τὴν κόμη στεφάνι φορεῖ,
Γινομένο ἀπὸ λίγα χορτάρια,
Π' οὗχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ (1).

Οὐ μόνον ὁ μέγας τῆς Ζακύνθου ποιητὴς, καὶ πολλοὶ ἄλλοι καὶ περιώνυμοι τῆς Εὐρώπης ποιηταὶ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας φιλέλλην καὶ πατὴρ τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος, θαυμάσαντες ἐξύμνησαν τὰ ἡρωϊκὰ τῶν Ψαριανῶν ἔργα, καὶ τὸν ὄντως θαυμασμοῦ ἄξιον πατριωτισμὸν αὐτῶν.

Τούτους δέ τις ἀναγινώσκων, καὶ τῶν Ψαρῶν τὰ κατορθώματα γνωρίζων, οὐ μόνον τῇ ἀληθείᾳ ἐκπλήττεται ἀναγινώσκων ἐν Ἕλληνος ἱστορίᾳ τὰ ἔργα ταῦτα τοσοῦτον παραμορφωθέντα, τὰ ὄντως Ἡράκλεια νανώδη δεικνυόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπορεῖ πόθεν τοῦτο προέρχεται, ἐκ κακῆς τοῦ γράφοντος διαθέσεως καὶ μεροληψίας, ἢ ἐκ τῆς ἀνικανότητος καὶ ἀσθενοῦς κρίσεως αὐτοῦ, ἢ ἐκ τῆς δυσχερείας, ἣν ἀπαντᾷ ὁ διώκων τὴν ἀλήθειαν;

Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα τὰ ζητήματα δὲν λύονται ἐκ τῶν προτέρων, οὐδὲ δίκαιον ὁ γράφων νὰ ἐπικρίνηται ἐκ προκαταλήψεως, ἐθεώρησα ἀναγκαῖον καὶ πρέπον τὸ νὰ ἐκθέσω αὐτὰ τὰ πράγματα, κατά τε τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ τὰς πληροφορίας τῶν παρευρεθέντων καὶ πραξάντων ταῦτα τὰ ἔργα προσώπων, ὅπως ὁ ἀναγνώ-

(1) Ἐκ Σολωμοῦ ποιήματος περὶ Ψαρῶν ἁλώσεως ἀνεκδότου.

στη· κρίνη ἐλευθέρως, κατὰ πόσον ὁ κύριος Τρικούπης ἔλεξεν ἀλήθειαν, ἢ ἀπεμακρύνθη αὐτῆς.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν προτίθεμαι τῶν πραγμάτων τῶν τριῶν νήσων κοινῶς, ἀλλὰ μόνων τῶν Ψαρῶν νὰ ἀφθῶ, ἐλπίζω, ὅτι τεύξομαι τῆς συγγνώμης τῶν συναδέλφων ἡμῶν νήσων ἐὰν ἀναγκαζόμενος χάριν σαφηνείας μνημονεύσω ἀκραθιγῶς καί τινα τῶν ἐνδόξων αὐτῶν κατορθωμάτων.

Ἐὰν ὁ γράφων γενικὴν ἱστορίαν ὀφείλει τῶν ἰδίων νὰ προτάττῃ τὰ κοινά, ἐποίησε τότε καλῶς ὁ φιλέλλην Γόρδων, προτάξας εἰσαγωγήν· διότι δι' αὐτῆς καταδείκνυται οὐ μόνον ἡ ἀρχὴ καὶ τὰ αἴτια τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ οἱ λόγοι ἐκτίθενται, δι' οὓς αἱ τρεῖς νῆσοι εἰς τόσην ἰσχὺν περιῆλθον, καὶ τόσα πλούτη ἐκτήσαντο, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν θαυμάζων συγκινεῖ τῇ ἀληθείᾳ τὸν ἀναγνώστην ὡς οἱ λόγοι αὐτοῦ τοῦτο ἐπιβεβαιοῦσι· «πόσον μέγας θὰ ἦτο ὁ θαυμασμὸς ἀρχαίου τινὸς Ἕλληνος, ἐὰν μαντεῖόν τι προέλεγεν αὐτῷ, ὅτι οἱ ἔρημοι καὶ γυμνοὶ βράχοι Ἀπεροπίας (*), Τιπαρένου, καὶ Ψυρῶν (ἀρχαίων ὀνομάτων Ὕδρας, Σπετσῶν, καὶ Ψαρῶν) ἤθελον ποτὲ ὑπερασπίσει μετὰ τῶν στόλων των τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδας, ὡς αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Αἴγινα ἐπὶ τοῦ Περσικοῦ πολέμου» !

Μετὰ δὲ τὴν γενικὴν τῶν τριῶν νήσων ἐξιστόρησιν ποιεῖται λόγον καὶ περὶ τῶν ἰδίων ἑκάστης, καὶ ἰδίως τῶν Ψαρῶν, ὅτι οἱ κάτοικοι αὐτῶν, Ἕλληνες ὄντες ἐξ Ἀσίας (1), διακρίνονται ἐν τοῖς ὁμογενέσιν αὐτῶν διὰ θάῤῥους καὶ ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος, εἰσὶν ὅμως ἡμερωτέρου, φαιδροτέρου, καὶ εὐαγωγοτέρου χαρακτῆ-

---

(*) Ὑδρέας ὀρθῶς ὀνομαζομένης.

(1) Ὁ Γόρδων λέγων τοὺς Ψαριανοὺς Ἕλληνας ἐξ Ἀσίας δὲν ἔλαβε πληροφορίας ὀρθάς, διότι τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων με-

ρος (1)». Ὁ δὲ Σ. Τρικούπης προοιμιάζεται μὲν γενικῶς, μεταβαίνει ὅμως ἀμέσως εἰς τὰ ἴδια Ὕδρας, καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς μεταβαίνει πάλιν ἀτόπως πως εἰς τὰ γενικά. Ἀλλ' ὅμως καὶ ὅσα ἀναφέρει τῆς Ὕδρας ὡς ἰδιάζοντα δὲν εἶναι κυρίως αὐτῆς ἴδια, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄλλαις νήσοις κοινά· διότι καὶ τῶν προκρίτων Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν ὁ χαρακτὴρ καὶ ἀγέρωχόν τι εἶχε, καὶ ἐμβριθές, καὶ αὐτὴ ἡ τῶν Ψαρῶν διοίκησις κατὰ τύπον δημοκρατικὴ ἦν ἐνταυτῷ καὶ ὀλιγαρχικὴ ἀλλ' εἰς τὴν καλλίστην τῆς λέξεως σημασίαν, τουτέςι πατρικὴ.

Ἀλλὰ καὶ ὅσα ὡς ἴδια τῶν Ψαρῶν λέγει, δηλονότι «ὅτι μόνα τὰ Ψαριανὰ πλοῖα ἐναυλόνοντο,» καὶ ταῦτα εἰσὶν ἡμαρτημένα, διότι καὶ τὰ Ψαριανὰ πλοῖα εἶχον τὸ αὐτὸ ἐμπορικὸν σύστημα ταῖς ἄλλαις νήσοις μάλιστα δὲ καί τινες τῶν προκρίτων Ψαρῶν οὐδ' ἐναυτοπόρουν, ἀλλὰ ἰδίας καὶ σημαντικὰς ἔχοντες καταστάσεις συνέστησαν καὶ οἰκίας ἐμπορικὰς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ὡς ὁ Βαρβάκης καὶ ἡ οἰκία του πρότερον, καὶ οἱ Κοτζιάδες καὶ Ἀποστόλιδες ἐν Ὀδησσῷ ὕστερον.

Οὐχ' ἧττον δὲ ἡμαρτημέναι εἰσὶ καὶ αἱ περὶ τῶν εἰσοδημάτων τῶν Ψαρῶν πληροφορίαι αὐτοῦ, διότι ἑκάστη οἰκογένεια, ἀντὶ 50 γροσίων ὡς λέγει, κατ' ἔτος, ἐπλήρονε μόνον 30, ὡς τὸ διασωθὲν τῆς κοινότητος τῶν Ψαρῶν κατάστιχον ἐπιβεβαιοῖ, ὡς καὶ ἕκαςον πλοῖον, ἀντὶ δύω παράδων τὸ κοιλὸν, ἐπλήρονε τέσσαρας, δύο δηλονότι ἀποπλέον, καὶ δύο μετὰ τὴν ἐπικερδῆ πώλησιν· ἐὰν δὲ ζημία παριεγίγνετο, τότε οἱ δύο παράδες δὲν ἐπεστέφοντο μὲν, ἐλογίζοντο ὅμως διὰ τὸν ἑπόμενον πλοῦν.

Ὅτι δὲ καὶ ταῦτα ἀληθῆ, διαβεβαιοῖ ὁ Α. Μοναρχίδης, ὁ τοῦτο κατὰ τὸ 1816 εἰσαγαγών.

τηνάστευσεν ἐκ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος, ὡς τοῦτο καὶ ἡ ἐνδυμασία, καὶ τὰ ἔθιμα ἀποδεικνύουσι.

(2) Γόρδ. Βιβλ. I. κεφ. 2. τμ. 2. 1.

Περὶ δὲ τῆς ναυτικῆς τῶν τριῶν νήσων δυνάμεως ὁ μὲν Γόρδων ὀνομάζει αὐτὴν σημαντικήν, ὁ δὲ Πουκεβίλης τῆς μὲν Ὕδρας κατὰ τὸ 1813 ἀναβιβάζει εἰς 120 πλοῖα, τῶν δὲ Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν ἀνὰ 60 ἑκάστης, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ὅτι, ἐλαττωθέντος τοῦ ἐμπορίου, ἠλαττώθη καὶ τῶν πλοίων ὁ ἀριθμός. Ὁ δὲ Σ. Τρικούπης καθ' ὃν χρόνον ἐξεῤῥάγη ἡ ἐπανάστασις τῆς μὲν Ὕδρας ὑπολογίζει τὸ ναυτικὸν εἰς 92 πλοῖα, ὧν μέγιστα ἦσαν τοῦ Τομπάζη κανονίων εἴκοσι καὶ τοῦ Μιαούλη δεκαοκτώ, ἀποσιωπῶν τὸ τοῦ Λαλεχοῦ (πλοῖον Λαζ. Κουντουριώτου) εἴκοσι καὶ δύο κανονίων τὰ δ' ἄλλα 10 ἕως 14 κανονίων· τῶν Σπετσῶν εἰς πλοῖα 44, τῶν δὲ Ψαρῶν εἰς πλοῖα 40.

Ἡ ναυτικὴ ὅμως τῶν Ψαρῶν δύναμις καὶ κατὰ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ κατὰ τὴν κοινὴν τῶν ζώντων ὁμολογίαν συνέκειτο ἐκ πλοίων μὲν (καραβίων) 57, γολετῶν δὲ 10, μυστίκων 20, καὶ σακολεβῶν 2.

Ὁ δὲ πληθυσμὸς τῶν Ψαρῶν κατὰ τὰς ἐπισήμους καταγραφὰς ἀνέβαινεν ἐκτὸς ὀλίγων παροίκων εἰς 1210 οἰκογενείας, καὶ κατὰ μέσον ὅρον εἰς 6050 περίπου ψυχάς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν Μύκονος ἕνα εἶχε καὶ μόνον Μαρτίγον, τοῦ δὲ Γαλαξειδίου τὰ πλοῖα τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἐκυριεύθησαν, τῆς δὲ Κάσσου μέχρι τοῦ 1824 μικρόν, ἢ καὶ οὐδέν, τῷ Ἑλληνικῷ στόλῳ συνεισήνεγκον, φανερόν, ὅτι εἰς τὸν ἀγῶνα μόνα τῶν τριῶν νήσων τὰ πλοῖα ἐχρησίμευσαν.

Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων νήσων πρώτη μὲν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ὕψωσεν ἡ τῶν Σπετσῶν, δευτέρα δὲ ἡ τῶν Ψαρῶν, κωλυθεῖσα τοῦτο νὰ πράξῃ κατὰ τὸν Φεβρουάριον ὑπ' αὐτῆς τῆς ἑταιρίας, καὶ τρίτη ἡ Ὕδρα.

Τῶν νήσων δὲ τούτων οἱ πρόκριτοι ἐμυήθησαν κοι-

νῶς τὸ 1820, ὡς τοῦτο ἡ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συστηθεῖσα ἐφορία ἀποδεικνύει. (1)

Ἡ σύστασις ὅμως τῆς ἐφορίας (2) δεικνύουσά τι συστηματικὸν δὲν ἀναιρεῖ καὶ τὴν ἰδέαν, ὅτι πρόκριτοί τινες τῶν νήσων ἰδίως δὲ τῶν Ψαρῶν, ἦσαν καὶ πρότερον τὰ τῆς ἑταιρίας μεμυημένοι, καὶ μάλιστα καθόσον οὗτοι εἶχον, ὡς ἀνεφέραμεν, σχέσεις πρὸς συγγενεῖς αὐτῶν ἐν Ῥωσσίᾳ διαμένοντας, μάλιστα δὲ καὶ ἡ τῶν πλοίων ἀπὸ τοῦ 1818 πολεμικὴ κατασκευὴ τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ. Ἡ δὲ σημαία τῶν Ψαρῶν ἦν ὁμοία τῇ ὑπὸ Σ. Τρικούπη περιγραφομένῃ, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ἡ τῶν Ψαρῶν ἦν λευκή, ὁ δὲ κύκλος, τὰ σύμβολα, καὶ τὰ γράμματα « ἡ ἐλευθερία ἢ θάνατος » ἐρυθρά· ὑψώσαντες λοιπὸν οἱ Ψαριανοὶ τὴν σημαίαν τῆς δευτέρας ἐπαναστάσεως (διότι πρώτη ἦν ἡ τοῦ 1769, ὅτε καὶ αὐτοὶ ἐν τῇ τοῦ Τσεσμὲ ναυμαχίᾳ μετὰ 23 γαλιωτῶν πρὸς τοὺς Τούρκους ἐναυμάχησαν) ἔπεμψαν ἀμέσως ὀκτὼ πλοῖα (3), καὶ ὀκτὼ μύστικα εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας, μαθόντες ὅτι ἐπὶ φορτηγῶν πλοίων ἐπεβιβάζοντο πολεμοφόδια, τροφαί, καὶ στρατεύματα διά τε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα· ἐκεῖ δὲ τὰ εἰρημένα πλοῖα ἐλθόντα, καὶ εὑρόντα τὰ ἐχθρικά, ἄλλα μὲν ἐβύθισαν, ἄλλα δὲ συνέλαβον, τοὺς δὲ συλληφθέντας στρατιώτας κομίσαντες εἰς Ψαρὰ διεσκόρπισαν ἐκεῖθεν εἰς τὰς νήσους.

Τὰ συμβάντα δὲ ταῦτα οἱ Τοῦρκοι μαθόντες διελύθησαν, καὶ οὕτως ἡ πρώτη ἐκείνη κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατεία ἐματαιώθη

---

(1) Ἀριθ. Ζ τῆς συνοπτικῆς τῶν τριων ναυτικῶν νήσων ὑπὸ Π. Σ. Ὁμηρίδου 1831

(2) Ταύτης μέλη εἰς Ψαρὰ διωρίσθησαν ὁ Α. Κατσουλέρης, ὁ Κυριακὸς Μαμούνης, ὁ Ν. Σπανός, καὶ ὁ Γ. Κομνηνός.

(3) Ν. Ἀποστόλη, Ν. Χ. Δ. Κοτζιᾶ, Χ. Γ. Κοτζιᾶ, Γ. Ἀποστόλη; Γ. Σκαντάλη, Ν. Ἀργύρη, Ι. Μηλαΐτη καὶ Α. Γιαννίτζη.

Συγχρόνως δὲ ἔπεμψαν οἱ Ψαριανοὶ καὶ δύο ἕτερα (τοῦ Γ. Χ. Δ. Κοτζιᾶ, καὶ τοῦ Ν. Καρακωσταντῆ) κατὰ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, τὰ ὁποῖα ἐκεῖ εὑρόντα τινὰ Τουρκικὰ τὰ κατεδίωξαν, καὶ παρέλαβον τὰ πυροβόλα αὐτῶν, ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ῥιφθέντων, καὶ ἔφερον εἰς Ψαρὰ πρὸς ὀχύρωσιν αὐτῶν χρησιμεύσοντα. Ἔχοντες ὅμως ἀνάγκην οἱ Ψαριανοὶ νὰ ὀχυρώσωσι τὴν νῆσόν των ἔπεμψαν τέσσαρα πλοῖα (τοῦ Α. Γιαννίτζη, τοῦ Γ. Ἀποστόλη, τοῦ Κ. Χ. Ἀγγελῆ, καὶ τοῦ Ν. Γιάννιρη) πρὸς τὸ Ἰμβριζέ, καὶ κυριεύσαντα τὸ νησίδιον καὶ τὸ ἀπέναντι αὐτοῦ κανονοστάσιον παρέλαβον ἐκ μὲν τῆς νήσου 14 κανόνια, ἐκ δὲ τοῦ κανονοστασίου 7, καὶ ἔφερον εἰς Ψαρὰ εἰς ὀχύρωσιν αὐτῶν.

Ὁ Σ. Τρικούπης ὅμως, καίτοι λαβὼν ταύτας τὰς πληροφορίας παρὰ τοῦ Α. Μοναρχίδου οὔτε ὀρθῶς ὅλως ἐξέθεσεν οὔτε πλήρεις. Ὅσον ὅμως ἀληθῆ τὰ παρὰ Τρικούπη εἰρημένα περὶ ἐξαπλώσεως τοῦ ἀγῶνος, περὶ προκηρύξεων, καὶ διοργανισμοῦ τοῦ ναυτικοῦ τῶν τριῶν νήσων, τὰ ὁποῖα αὐταῖς μεγίστην ὄντως περιποιοῦσι τιμήν, τοσοῦτον εἰσὶν ἡμαρτημένα, ὅτι στόλος Ψαρῶν ἦλθε τότε εἰς Ὕδραν. (Τομ. Ι. σελ. 186)

Τὰ δὲ περὶ τῆς εἰς Χίον πρώτης ἐκστρατείας τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου εἰρημένα παρὰ Σ. Τρικούπη φαίνονται ὅλως κριτικῆς δυνάμεως ἄμοιρα· διότι, ἐὰν ὁ στόλος ἐξέπλευσεν, ὡς λέγει, τὴν 26 ἐκ Ψαρῶν, καὶ τὴν 27 ἀφίχθη εἰς Χίον, τὴν δὲ 28 συνέλαβε τὸν Μολλᾶν, καὶ ἀπῆλθεν, ὁ χρόνος οὗτος μιᾶς ἢ καὶ δύο ἡμερῶν δὲν συγχωρεῖ νὰ διαπραχθῶσιν ὑπὸ τοῦ στόλου τόσα, ὅσα ἀναφέρει, πλοῖα τουτέστι νὰ βυθίσωσιν, ἐπιβάτας εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀσίας νὰ ἀποβιβάσωσι, καὶ ἄλλα πολλὰ νὰ πράξωσι, τὰ ὁποῖα τοὐλάχιστον, 15 ἡμερῶν ἔστω καὶ ἧττον διάστημα ἀπαιτοῦσιν. Διὸ φανερὸν, ὅτι τὰ ἀναφερόμενα, ὡς ὑπὸ τοῦ ἡνωμένου στόλου διαπραχθέντα, εἰσὶν αὐτὰ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀνέφε-

ρεν, ὅτι ὑπὸ τῶν ὀκτὼ Ψαριανῶν πλοίων πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς Ὑδραϊκῆς μοίρας κατωρθώθησαν.

Τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ ἡνωμένου στόλου διαπραχθέντα ἦσαν ἡ ἔκδοσις ἐγγράφων καὶ προκηρύξεων· καὶ τὰ μὲν ἔγγραφα ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ ναυάρχου Ψαρῶν Ν. Ἀποστόλη, αἱ δὲ προκηρύξεις ἐξ Ὕδρας κομισθεῖσαι διενεμήθησαν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Χίου. Ἀποτυχόντος ὅμως τοῦ σκοποῦ τῆς εἰς Χίον τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀφίξεως διά τε τὴν τῶν κατοίκων ἀσυμφωνίαν, καὶ διὰ τὸ ἀσύμφορον τῆς τούτων ἐπαναστάσεως, ἐπεταχύνθη ἡ διάλυσις τῆς ἐκστρατείας καὶ διὰ τὴν γενομένην δυσαρέσκειαν τῶν τὴν 28 τοῦ μηνὸς συλλαβόντων τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος λεΐαν πλοιάρχων. Ἂν ὁ Σ. Τρικούπης δὲν ἔλαβεν ὀρθὰς περὶ τούτου πληροφορίας οὐδόλως θαυμάζομεν· θαυμάζομεν ὅμως, πῶς ἔμεινεν ἄγνωστον τῷ Σ. Τρικούπῃ πρᾶγμα καὶ τοῖς πᾶσι γνωστὸν, ὅτι δηλονότι ἡ γενικὴ ἀρχηγία οὐδέποτε ἐδόθη ὑπὸ τῶν ἄλλων νήσων τῷ ναυάρχῳ Ὕδρας, ὡς τοῦτο καὶ τῆς Διοικήσεως τὰ ἔγγραφα ἐπιδεβαιοῦσι, τρεῖς ναυάρχους ἀναγνωρίζοντα, καὶ αὐτὸς ὁ ὅρκος, ὃν ὁ ἴδιος Τρικουπης ἐν ταῖς αὐταῖς σελίσιν ἀναφέρει, καὶ πλεῖστα ἄλλα, π. χ. ἡ ἀγορὰ τοῦ πλοίου ἐν Ἐρεσσῷ ὑπὸ τῶν τριῶν ναυάρχων, ἡ ἐκστρατεία εἰς Σάμον, καθ' ἣν τὰ Ψαρὰ ἀντὶ ἑνὸς πέντε ναυάρχους ὠνόμασαν, ἡ ἐν τῷ Γέροντι τῶν τριῶν ναυάρχων σκέψις, καὶ ἄλλα πολλὰ, τὰ ὁποῖα προβαίνοντες μνημονεύσομεν. Ἐὰν ὅμως ὁ Σ. Τρικούπης, ὡς καὶ ὁ Γόρδων (1), τεκμαίρεται τοῦτο ἐκ τῶν ἀδιαφιλονεικήτων πρωτείων Ὕδρας, νομίζομεν, ὅτι αὕτη δὲν εἶναι ἀποχρῶσα ἀπόδειξις, διότι καὶ τῶν δύω ἄλλων νήσων ἑκατέρα εἶχέ τι ἴδιον, μάλιστα δὲ τὰ Ψαρὰ τὴν θέσιν αὐτῶν· διὸ ἡ γενικὴ ἀρχηγία καὶ διὰ φιλο-

---

(1) Βιβλ. Ι κεφ 2 τμ. 2.

τιμίαν δὲν ἠδύνατο ἐνὶ νὰ ἀποδοθῇ, μάλιστα δὲ καὶ μεταξὺ τῶν πλοιάρχων, ἵνα μὴ ἡ φιλοτιμία αὐτῶν προσβάλληται, ἐδίδετο συνήθως τῷ πρεσβυτέρῳ.

Μετὰ τὴν διάλυσιν δὲ ταύτης τῆς ἐκστρατείας ἔπεμψαν αὖθις οἱ Ψαριανοὶ πλοῖα νὰ περιπλέωσι τὰ παράλια τῆς Τουρκίας, ἰδίως δὲ τῆς Ἀσίας, καὶ κωλύοντα μεταφορὰς πολεμεφοδίων καὶ στρατευμάτων εἴς τε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα νὰ μανθάνωσι ταυτοχρόνως καὶ περὶ τῶν κινημάτων τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου.

Τὰ πλοῖα δὲ ταῦτα μαθόντα τὴν ἔκπλευσιν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἀνήγγειλαν τοῦτο εἰς Ψαρά, οὐχὶ δὲ ὡς ὁ Σ. Τρικούπης ἐξιστορεῖ. Οἱ δὲ Ψαριανοὶ ἔπεμψαν ἀμέσως τὸ ταχύπλουν των πρὸς τοὺς συναδέλφους των Ὑδραίους καὶ Σπετσιώτας, καὶ παρεσκεύασαν τὰ πλοῖά των εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου. (Ἦσαν δὲ τὰ πλοῖα Ν. Ἀποστόλη, ναυάρχου, Α. Γιαννίτζη, Γ. Σκαντάλη, Γ. Ἀποστόλη, Ν. Χ. Δ. Κοτζιᾶ, Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶ, Χ. Γ. Κοτζιᾶ, Δ. Ν. Κοτζιᾶ, Ν. Ἀργύρη, Ιω. Καλάρη, Θ. Καλάρη, Ν. Χ. Ἀλεξανδρῆ, Χ. Ν. Μαμούνη, Α. Κοντοῦ, Κ. Χ. Κυριακοῦ, Ι. Μηλαΐτη, Θ. Μαθιοῦ, Δ. Μαρούκη, Χ. Α. Δομεστίνη, Α. Κουτζούκου (Δομεστίνη), Ν. Γιάνναρη, Ν. Καρακωσταντῆ, Γ. Σαρῆ, Ν. Μαυρογιάννη, Α. Μητάρα, Α. Βουρέκα, καὶ Κ. Χ. Ἀγγελῆ· πρὸς τούτοις δὲ ἦσαν καὶ ἐν Λήμνιον, καὶ ἐν τῆς Αἴνου ὑπὸ σημαίαν Ψαριανήν, καὶ 15 Ψαριανὰ μύστικα· τὸ ὅλον λοιπὸν 44, προστιθεμένου καὶ τοῦ πυρπολικοῦ τοῦ Γ. Καλαφάτη, ὅπερ ἦλθεν εἰς τὸν στόλον τὴν 26, 45). Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς οὗτος τοῦ Ψαριανοῦ στόλου κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην σημειοῦται κατὰ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, δῆλον ὅτι τὰ ὑπὸ Σ. Τρικούπη ἀναφερόμενα τῶν Ψαρῶν 21 καί τινα μικρὰ εἰσὶν ἡμαρτημένα.

Συνενωθεῖσα δὲ ἡ Ψαριανὴ μοῖρα μετὰ τῆς Ὑδραϊκῆς καὶ Σπετσιωτικῆς ἐξέπλευσεν εἰς συναπάντησιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ μόλις αὗται ἀνήχθησαν ἄνω τῶν Ψαρῶν εἶδον, ὡς καὶ αὐτὸ τοῦ Ι. Τομπάζη τὸ ἡμερολόγιον ἐπιβεβαιοῖ, τὴν 24, καὶ οὐχὶ τὴν 26 κατὰ Τρικούπην, ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ Μιτυλήνης πρὸς Σίγριον, καὶ οὐχὶ πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας κατὰ Τρικούπην, πλοῖον πρὸς τὸ βόρειον τῆς Χίου στενὸν καταπλέον, καὶ κατ' ἀρχὰς αὐτὸ κορβέτον ὑπολαβόντες ἔπεμψαν οἱ ναύαρχοι τὰς λέμβους των ἵνα ῥυμουλκήσωσι τὴν γολέταν τοῦ Τομπάζη πρὸς αὐτὸ, διότι αὐτὴ εἶχεν ἐν τῇ πρώρᾳ πυροβόλον, ἵνα πεπυρακτωμέναις σφαίραις καίῃ τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα. Γνωρίσας ὅμως ὁ στόλος ὅτι αὐτὸ ἦν δίκροτον διευθύνετο πρὸς αὐτό. Αὐτὸ δὲ αὐτὸν ἰδὸν ἀντὶ νὰ πλεύσῃ εἰς τὸ στενὸν τῆς Χίου ἐλοξοδρόμησε, καὶ ἐλλιμενίσθη εἰς Ἐρεσσόν. Ἐκεῖ δὲ ἐλλιμενισθὲν ἐγνωστοποίησεν εἰς Μιτυλήνην, ἵνα ἀποσταλῶσιν αὐτοῦ εἰς βοήθειαν στρατιῶται, οὐχὶ δὲ ὅτι παρέλαβεν ἐκ τῆς ξηρᾶς στρατιώτας, ὡς οὐκ ὀρθῶς ὁ κύριος Τρικούπης ἐξιστορεῖ.

Περὶ δὲ τῆς τοῦ δικρότου πυρπολήσεως λέγει ὁ Σ. Τρικούπης (1) ὅτι «οἱ πλοίαρχοι Ἕλληνες συνῆλθον τὴν αὐτὴν ἑσπέραν ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος των (ἐννοῶν δηλονότι οὐκ ὀρθῶς ἕνα καὶ μόνον ναύαρχον) εἰς συμβούλιον, καὶ συνεσκέπτοντο περὶ τοῦ τρόπου, καὶ πολλὰ τεχνάσματα προτείναντες ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλωσι τὸ δίκροτον διὰ πυρπολικῶν. Τὴν ἰδέαν δὲ ταύτην Ἄγγλος τις πλοίαρχος (πρᾶγμα οὔτε ὑπὸ Ι. Τομπάζη ἐν τῷ ἡμερολογίῳ του ἀναφερόμενον οὔτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Γόρδονος, ἀλλὰ ὑπὸ μόνου τοῦ Σ. Τρικούπη !) κατὰ τὸν Καφηρέα ἀπαντήσας τὴν ἑλληνικὴν μοῖραν ἔδωκε τῷ Ι. Τομπάζῃ. Ὁ δὲ Ν. Ἀποστό-

(1) Τόμ. Α'. σελ. 275.

λης εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ νήσῳ του ἐγίνετο λόγος περὶ πυρπολικῶν, διότι ἔζων διάφοροι ναῦται, οἱ ὁποῖοι παρῆσαν καθ' ὃν καιρὸν οἱ Ῥῶσσοι ἔκαυσαν ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Τσεσμὲ τὸν τουρκικὸν στόλον δι' αὐτῶν. Ἀλλ' οὐδεὶς ἤξευρε πῶς παρεσκευάζοντο. Ἐν τούτοις ἡ λέξις Μ π ο υ ρ λ ό τ ο ν ἔτρεχεν ἐξ ἑνὸς εἰς ἄλλο στόμα ἐν τῷ συμβουλίῳ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τις τῶν παρευρισκομένων πλοιάρχων τὰ περὶ παρασκευῆς αὐτοῦ, καὶ ἔφθασε καὶ εἰς τὴν ἀκοὴν τῶν μὴ ἐν τῷ συμβουλίῳ ἀξιωματικῶν. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καί τις Ἰωάννης Πάργιος, ἐπονομαζόμενος Πατατοῦκος, κάτοικος τῶν Ψαρῶν, ὅπου ἐπηγγέλλετο τὸν διδάσκαλον τῆς πρακτικῆς ναυτικῆς. Οὗτος εἶπεν, ὅτι ἤξευρε πῶς παρεσκευάζετο τὸ πυρπολικὸν, καὶ παρεσκεύασεν ἓν τῶν πλοίων τῆς ἐκστρατείας. Τὸ πυρπολικὸν τοῦτο ἐρρίφθη κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ δικρότου τὴν νύκτα, ἀλλὰ δὲν ἐκόλλησε καὶ ἐκάη εἰς μάτην. Ὁ Πατατοῦκος κατεσκεύασε καὶ ἓν ἄλλο σταλὲν ἐπὶ τοιαύτῃ χρήσει ἐκ Ψαρῶν (τὸ σταλὲν τοῦτο ῥητῶς λέγει τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Τομπάζη πυρπολικόν)· μετεποίησεν εἰς πυρπολικὸν τὸ πλοῖόν του καὶ ὁ πλοίαρχος Καλαφάτης.» (Ποῦ, καὶ πότε;) Ταῦτα ἐπισκευάζει ὁ Σ. Τρικούπης περὶ πυρπολικῶν κατασκευῆς, φιλοτιμούμενος ἴσως νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ἐφεύρεσιν αὐτῶν, ἢ τοὐλάχιστον τὴν ἰδέαν τῆς χρήσεως, τῆς ἑλληνικῆς εὐφυΐας.

Λέγοντες ὅμως, ὅτι ὁ Σ. Τρικούπης ταῦτα ἐπισκευάζει, ἀναφέρομεν αὐτὸ τὸ ἱστορικὸν γεγονὸς, ὅπερ κατὰ τῇ ἐμῇ πατρίδι πασίγνωστον ἦν, καὶ τῷ κυρίῳ Τρικούπῃ γνωστόν· διότι τῷ μὲν Τρικούπῃ γνωστοποιήσας ὁ Κ. Νικόδημος μετέδωκε τὰς δεούσας περὶ τούτου σημειώσεις, (ὧν μέρος μόνον ὁ Σ. Τρικούπης ἐν τῇ Β σημειώσει τοῦ ΙΕ κεφαλαίου τῆς ἱστορίας του κατεχώρισεν,) καὶ εἰς λόγους περὶ τούτου μετ' αὐτοῦ ἐλθὼν τῷ εἶπεν, ὅτι δὲν διαφιλονεικεῖ τὴν συναπάντησιν τοῦ Ἄγγλου πλοιάρ-

χου μετὰ τοῦ Ι. Τομπάζη, ἡ ἐφεύρεσι, ὅμως τῶν πυρπολικῶν εἶναι ἑλληνική, καὶ τῷ διηγήθη τὸ ἱστορικόν· ὁ δὲ Τρικούπης τῷ εἶπεν ὅτι τοῦτο ἐδιηγήθησαν αὐτῷ ἄνθρωποι ἀξιόπιστοι· ὁ δὲ Νικόδημος τῷ ἀπήντησεν ὅτι καὶ ἐγὼ εἶμαι ἀξιόπιστος· τότε ὁ Τρικούπης τοῦ ἐζήτησε τὰς περὶ τούτου σημειώσεις αὐτοῦ ἃς καὶ τῷ ἔδωκε, τὰς ὁποίας ὁ Σ. Τρικούπης λαβών, καὶ τὰς ὁποίας τοὐλάχιστον νὰ μνημονεύσῃ ὤφειλε, παρέλειψε· διὸ πρὸς διασάφισιν τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος, καὶ ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας ἀναφέρομεν αὐτὸ ὡς συνέβη· Ἅμα δηλονότι ὕψωσαν τὰ Ψαρὰ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, συνεκρότησαν οἱ πρόκριτοι καὶ πλοίαρχοι τῶν Ψαρῶν συμβούλιον ἵνα σκεφθῶσι πῶς τὸν ἐχθρὸν πολεμήσουσιν· ἔδοξε δ' αὐτοῖς νὰ παρασκευάσωσι τὰ πρὸς πόλεμον κατάλληλα πλοῖά των· ἐπειδὴ δὲ τὸ πλοῖον τοῦ Γ. Καλαφάτη δὲν ἐφαίνετο ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς του εἰς τοῦτο κατάλληλον, καὶ οὐδεὶς περὶ αὐτοῦ λόγος ἐγένετο, τότε ὁ Γ. Καλαφάτης εἶπεν, « ἐπειδὴ ἄρχοντες! οὐδεὶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πλοίου μου, ἐγὼ θὰ τὸ κάμω μπουρλότον (οὕτως ὠνόμαζον τότε τὸ πυρπολικὸν) καὶ θὰ τὸ διευθύνω καὶ μόνος μου ». Τοῦτο ἀκούσαντες οἱ πρόκριτοι τῶν Ψαρῶν ἐπήνεσαν αὐτόν, καὶ ἐνέκριναν τὴν πρότασίν του. Αὐτὸς δὲ μετεποίησεν ἀμέσως τὸ πλοῖόν του εἰς πυρπολικόν, καθὼς καὶ ὁ Σ. Τρικούπης τοῦτο λέγει, ὅπερ ὅμως, ἵνα μὴ φωραθῇ, καὶ ἀναιρέσῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἐφευρέσεως, ἣν ἀποδίδει τῷ Ἄγγλῳ πλοιάρχῳ, λέγει ἀορίστως! ἀλλὰ τοῦτο λέγων, μὴ ὁρίζων δὲ τὸ ποῦ, τουτέστιν ἐν Ἐρετσῷ, ὁμολογεῖ ἀκουσίως τὴν τοῦ πυρπολικοῦ κατασκευὴν εἰς Ψαρά, καὶ ἑπομένως ἀναιρεῖ τὴν ἰδέαν του, ὅτι Ἄγγλος πλοίαρχος τὴν πρώτην ἰδέαν ἔδωκε, διότι ἀποδείκνυται, ὅτι πρὸ τῆς συναπαντήσεως τοῦ Ἄγγλου πλοιάρχου κατὰ τὸν Καφηρέα μετὰ τῆς ὑπὸ τὸν Τομπάζην μοίρας ὑπῆρχεν ἤδη εἰς Ψαρὰ κα-

τεσκευασμένον πυρπολικὸν, ὡς καὶ ἀληθῶς ὑπῆρχε, καὶ οὐ μόνον τὸ τοῦ Γ. Καλαφάτη, ἀλλὰ καὶ τὸ πλοῖον τοῦ γέροντος Γιαννίτζη, ἄρα δύο πυρπολικά. Ὁ Γ. Καλαφάτης ἐν Μασσαλίᾳ πολὺν καιρὸν διαμείνας ἔμαθε τὸν τρόπον τοῦ κατασκευάζειν πυρπολικά.

Παρὰ τοῦτον δὲ τὴν τῶν πυρπολικῶν κατασκευὴν ἐδιδάχθη παρά τινος ἀξιωματικοῦ Γάλλου ἐν Τουλῶνι καὶ ὁ Ἰωάννης Πατατοῦκος, ὃν τὰ Ψαρὰ, ὡς ἐκ Πάργας εἰς Ψαρὰ παιδίον ἐλθόντα ἀνατραφέντα, νυμφευθέντα, καὶ ἀποκαταστάντα, υἱοθέτησαν, καὶ ἀποθανόντα δημοσίᾳ δαπάνῃ ἐνεταφίασαν, καὶ μηνιαίαν σύνταξιν τῇ οἰκογενείᾳ του ἐχορήγουν.

Οὗτος εὑρεθεὶς τότε ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Ν. Ἀποστόλη κατ σκεύασε πρῶτον μὲν ἓν Ὑδραϊκὸν πυρπολικὸν, τὸ ὁποῖον ἀπέτυχεν, ἔπειτα δὲ ἓν Λήμνιον, τὸ εὑρισκόμενον ἐν τῷ στόλῳ, και οὐχὶ εἰς Ψαρὰ, καὶ τὸ ὁποῖον οἱ τρεῖς ναύαρχοι ἠγόρασαν ἐν ὀνόματι τῶν πατρίδων των, καὶ τοῦτο διευθύνας ὁ Δ. Παπανικολῆς κατὰ τοῦ δικρότου ἐπέτυχεν.

Τὰ δύο δὲ ταῦτα ἠναγκάσθησαν οἱ ναύαρχοι νὰ κατασκευάσωσι πρὸ τῆς ἐκ Ψαρῶν ἀφίξεως τῶν δύο πυρπολικῶν, διότι ἐφοβοῦντο, ὡς σφοδροῦ νοτείου πνέοντος ἀνέμου, μήπως τὰ ἐκ Ψαρῶν περιμενόμενα πυρπολικὰ βραδύνωσι νὰ κομισθῶσι, καὶ τὸ δίκροτον πρὸ τῆς τούτων ἀφίξεως ἀναχωρήσῃ.

Πνέοντος δὲ τὴν 25 καὶ 26 σφοδροῦ ἀνέμου δὲν ἠδύνατο ὁ Ἑλληνικὸς στόλος νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τοῦ δικρότου. Τὴν δὲ 26 ἦλθεν ἐκ Ψαρῶν καὶ τὸ πυρπολικὸν τοῦ Γ. Καλαφάτη, κομισθὲν ὑπὸ τῶν πλοίων Χ. Γ. Κοτζιᾶ, καὶ Κ. Χ Κυριακοῦ, ἐπὶ τούτῳ ἐκεῖ πεμφθέντων, ὡς καὶ αὐτὸ τοῦ Ι. Τομπάζη τὸ ἡμερολόγιον (1) ἐπιβεβαιοῖ, ὅτι «δηλονότι τὴν 26 ἦλθε τὸ

(1) Ἴδ Γέρθ. 1 βιβλ. κεφ. 4 τὸ παράρτημα.

πυρπολικὸν ἐκ Ψαρῶν». Τὴν δὲ 27 περὶ τὰς 8 1|2 ὥρας π. μ. κανονοβολούντων τῶν πλοίων τὸ δίκροτον, οὐχὶ βεβαίως ὡς λέγει ὁ Σ Τρικούπης ἑκατέρωθεν, διότι τοῦτο ἦν ἀδύνατον, ἔχοντος τοῦ δικρότου ἐπὶ τῆς ξηρᾶς πρυμνήσια, ὥρμησε τὸ διευθυνόμενον ὑπὸ Δ. Παπανικολῆ εἰς τὴν πρώραν αὐτοῦ, τὸ δὲ Γ. Καλαφάτη εἰς τὸ μέσον τοῦ δικρότου· ἀλλὰ τὸ μὲν Καλαφάτη ὡς ἀτελὲς, δὲν διέδωκε φλόγας, τὸ δὲ Δ. Παππανικολῆ κατέκαυσεν αὐτό.

Μετὰ τὴν πυρπόλησιν δὲ τοῦ δικρότου ἦλθεν ἐκ Ψαρῶν καὶ τὸ ἕτερον Ψαριανὸν πυρπολικὸν, τὸ τοῦ Γιαννίτζη, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώρθωσεν ὁ ῥηθεὶς Πατατοῦχος· Πῶς λοιπὸν ταῦτα ὁ Σ. Τρικούπης γινώσκων ἠδύνατο νὰ ἐπισκευάσῃ τοιαῦτα ἐπίπλαστα περὶ συναντήσεως Ἄγγλου πλοιάρχου, δόντος δῆθεν τὴν περὶ πυρπολικοῦ ἰδέαν; Πῶς ἠδύνατο ὁ Ν. Ἀποστόλης, παρόντων καὶ τῶν Ψαριανῶν πλοιάρχων, νὰ εἴπῃ τοιαῦτα, καὶ τόσην νὰ δείξῃ ἄγνοιαν, ἔπειτα δὲ νὰ στείλῃ τὰ ῥηθέντα δύω πλοῖα νὰ μετακομίσωσιν ἐκ Ψαρῶν τὰ πυρπολικά; Πῶς ἀγνοούντων καὶ πλοιάρχων καὶ ναυάρχου νὰ ἀφιχθῇ παραδόξως τὴν 26 τὸ πυρπολικὸν ἐκ Ψαρῶν;

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἡ ἐλαχίστη δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐφεύρεσις τῶν πυρπολικῶν, καὶ τελειοποίησις αὐτῶν εἰς τὸ μετέπειτα, ὡς τοῦτο ἀπεδείχθη κατὰ σύγκρισιν πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὁ Κόχραν ἐδίδαξεν, ἐπικίνδυνα μάλιστα καὶ τοῖς πυρπολισταῖς ὄντα, ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν εὐφυΐαν, καὶ ἰδίως εἰς τὰ Ψαρά.

Ἐὰν τὰ πυρπολικὰ, ὡς αὐτὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν, καὶ τὴν νίκην τῷ Ἑλληνικῷ στόλῳ ἔδιδον, καὶ ἐν καιρῷ κινδύνου αὐτὸν ἔσωζον, εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ ἐφεύρεσις τῶν πυρπολικῶν τὸ ἀνεκτίμητον καὶ μέγιστον τῶν ἔργων, τῶν ὅσα δύναται νὰ καταδείξῃ ὁ Ἑλληνικὸς ἀγών. ἐπομένως ὁ τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς εὐφυΐας νὰ ἐξαιρέσῃ ζητῶν ἀποπειρᾶται νὰ σβέ-

ση τὴν μεγίστην τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους δόξαν· καὶ ἂν ἐν γνώσει τοῦτο ποιῇ, πάντως ἀσεβεῖ καὶ πρὸς τὸν θεὸν, καὶ τὸ ἔθνος του.

Ὁ δὲ τουρκικὸς στόλος ὢν ἐλλιμενισμένος ἐν Κυδωνίαις προσεκλήθη εἰς βοήθειαν τοῦ δικρότου, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐφάνη πρὸς τὸ Σίγριον, καὶ τὸν Ἑλληνικὸν ἰδὼν κατέφυγεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ καταδιωκόμενος.

Ἔπειτα δὲ οἱ ναύαρχοι ἵνα ἐκφοβίσωσι τοὺς Τούρκους περισσότερον εἰσέπλευσαν μετὰ τῶν στόλων των εἰς Μοσχονήσια.

Ἐκεῖ δὲ πρόκριτοι Κυδωνιεῖς εἰς τὸν στόλον ἐλθόντες ἀνήγγειλαν τοῖς ναυάρχοις, ὅτι οἱ τοῦρκοι ἔλαβον ἐκ τῶν προκρίτων ὁμήρους. Οἱ δὲ ναύαρχοι, ἵνα μὴ δώσωσι τοῖς Τούρκοις ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ κακοποιήσωσι τοὺς κατοίκους ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσιν. Ἅμα ὅμως ἀνήχθησαν, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανέλθωσι, καὶ ἀγκυροβολήσαντες, διότι ἄλλοι Κυδωνιεῖς ἐλθόντες ἐκοινοποίησαν αὐτοῖς ὅτι οἱ τοῦρκοι ἐφορμήσαντες εἰς τὴν πόλιν ἤρξαντο νὰ σφάζωσι τοὺς Ἕλληνας, διέταξαν τὰς λέμβους τῶν πλοίων καὶ τὰ Ψαριανὰ μύστικα νὰ εἰσπλεύσωσιν ἐντὸς τοῦ λιμένος τῶν Κυδωνιῶν. Ταῦτα δὲ ἀποβιβάσαντα τὰ πληρώματά των συνῆψαν μάχην πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ παραλαβόντα ὅσους ἠδυνήθησαν ἔφερον εἰς τὰ πλοῖα.

Οὕτω λοιπὸν σώσαντες οἱ στόλοι τοὺς κατοίκους, καὶ εἰς ταῦτα, καὶ εἰς τὰ ἰδικά των ἐπιβιβασθέντας, μετέφερον εἰς Ψαρὰ, καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλας νήσους, ὡς οὐκ ὀρθῶς ὁ Σ. Τρικούπης λέγει. Οἱ δὲ Ψαριανοὶ φιλοξενήσαντες αὐτοὺς ἐφρόντισαν καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς των εἰς ἄλλα τῆς Ἑλλάδος μέρη διὰ τῶν πλοίων των. Ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον γίνεται, ὅτι ὁ Σ. Τρικούπης οὔτε περὶ τούτων ὀρθὰς ἔχει πληροφορίας, οὔτε περὶ φόρου, ὃν οἱ Τοῦρκοι τῆς Μιτυλή-

νῆς τοῖς Ψαριανοῖς ὑπεσχέθησαν, διότι δὲν ἦτο τοῦτο τότε, ἀλλὰ τὸ 1823 ἔτος. Μετὰ ταύτην δὲ τὴν ἐκστρατείαν ἀπέστειλαν αὖθις οἱ Ψαριανοὶ πλοῖα, ὡς καὶ πρότερον ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ, εἰς τὰ μέρη τῆς Τουρκίας, τὰ ὁποῖα μαθόντα τὴν ἔκπλευσιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐπανῆλθον, καὶ ἀνήγγειλον εἰς Ψαρά.

Οἱ δὲ Ψαριανοὶ ἀπέστειλαν ἀμέσως τὸ ταχύπλουν των πρὸς τοὺς συναδέλφους των, οἱ ὁποῖοι παρασκευάσαντες τοὺς στόλους των ἔπεμψαν εἰς Ψαρά.

Ἐκεῖθεν δὲ ἡνωμένοι ἀπέπλευσαν κατ' εὐθεῖαν εἰς Σάμον, παρατηρήσαντος τοῦ τηλεγράφου τὴν διεύθυνσιν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, καὶ εἰς τὸ βόρειον τῆς Σάμου ἀφιχθέντες ἔμαθον, ὅτι ὁ Τουρκικὸς ἐλλιμενίζετο ἐν Κολώναις.

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν δὲ ταύτην, ὡς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα βεβαιοῦσι, παρεσκεύασαν οἱ Ψαριανοὶ 31 πολεμικὰ, καὶ 4 πυρπολικὰ (ἤγουν τοῦ Ν. Ἀποστόλη, Α. Γιαννίτζη, Δ. Λαίνου, Α. Σαρῆ, Γ. Χ. Μηκὲ, Χ. Κ. Καμπούρη, Α. καὶ Δ. Παπανικολῆ, Μ. Βαλαβάνου, Α. Τσώτση, Α. Καλημέρη, Γ. Βαγκάρα, Γ. Σκαντάλη, Γ. Ἀποστόλη, Ν. Χ. Δ. Κοτζιᾶ, Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶ, Χ. Γ. Κοτζιᾶ, Ν. Ἀργύρη, Θ. Καλάρη, Ν. Χ. Ἀλεξανδρῆ, Α. Κοντοῦ, Κ. Χ. Κυριακοῦ, Ι. Μηλαΐτη, Θ. Μαθιοῦ, Α. Κουτζούκου, Ν. Γιάνναρη, Ν. Καρακωσταντῆ, Ν. Μαυρογιάννη, Α. Βουρέκα, Κ. Χ. Ἀγγελῆ, καὶ δύο ἕτερα Θ. Λημνίου, καὶ Χ. Βυσβίζη ὑπὸ σημαίαν Ψαριανήν. Πυρπολικὰ δὲ τὸ τοῦ Χ. Γ. Κοτζιᾶ, διοικούμενον ὑπὸ Ν. Σπανοῦ, τοῦ Βαγκάρα ὑπὸ Δ. Κοτζούκου, τοῦ Χ. Ι. Ἀργύρη ὑπὸ Γ. Πέτρου, καὶ τοῦ Γιαννίτζη ὑπὸ Ν. Σαριγιάννη, παρὰ ταῦτα δὲ καὶ δέκα μύστικα), καὶ ναυάρχους πέντε, τὸν Ν. Ἀποστόλην, τὸν Ν. Χ. Δ. Κοτζιᾶν, τὸν Ι. Καλάρην, τὸν Γ. Σκαντάλην, καὶ τὸν Α. Γιαννίτζην.

Ὁ ὅλος δὲ ἑλληνικὸς στόλος, προστιθεμένων καὶ

τινων Κασσίων, ἀνέβαινεν εἰς 110, καὶ οὐχὶ εἰς 90, ὡς ὁ Σ. Τρικούπης ἐξιστορεῖ (1). Πάντως ὅμως ὀρθὰς πληροφορίας ὁ Σ. Τρικούπης οὐδὲ περὶ τῶν 9 φορτηγῶν ἔλαβε, διότι ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ Τσιαγλὲ δὲν φαίνονται, συλλαβὼν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔκαυσεν ἑκουσίως, φοβούμενος μήπως προκύψῃ διχόνοιά τις, μέτρον ἴσως οὐχὶ τοσοῦτον φρόνιμον, διότι ταῦτα ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς πυρπολικά.

Λέγων ὅμως ὁ Σ. Τρικούπης « οἱ Ἕλληνες αὐτόπται τοῦ θαύματος τῶν πυρπολικῶν ἐπὶ τῆς τελευταίας ναυτικῆς ἐκστρατείας ἡτοίμασαν τέσσαρα καὶ ἐπὶ τῆς παρούσης» ἐννοεῖ ἢ τοὐλάχιστον πᾶς τις ἐννοήσει, ὅτι ὅλος στόλος εἶχε τέσσαρα μόνον πυρπολικά. Ἀλλὰ αἱ πληροφορίαι αὐτοῦ ἀποδείκνυνται ἐκ τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ἡμαρτημέναι, διότι κατ' αὐτὰ μόνος ὁ Ψαριανὸς στόλος εἶχε τέσσαρα. Τὸ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐκστρατείαν μόνοι οἱ Ψαριανοὶ εἶχον πυρπολικὰ, τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθὲς, διότι ἐν τῇ πρώτῃ ὑποχωρήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ ςόλου δύο μὲν Ψαριανὰ ἐκάησαν, ἓν δὲ Ὑδραϊκὸν ἐκάη, τὸ δὲ ἕτερον συνελήφθη.

Τὰ εἰρημένα ἀληθῶς ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τῷ Σ. Τρικούπῃ περὶ τούτου ὑπῆρχεν ἄγνοια· πλὴν καὶ ἕτερόν τι ἀποκαλύπτεται ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως τούτου τοῦ χωρίου τοῦ Σ. Τρικούπη πρὸς τὸ τοῦ Γόρδονος (2), λέγοντος ὅτι « ὁ ἑλληνικὸς στόλος τὴν πρωΐαν τῆς 11 ἀποπλεύσας πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ τὴν 12 ἐν Κῷ αὐτὸν μαθὼν ἔπεμψεν ἐκεῖσε τέσσαρα πυρπολικὰ νὰ τὸν προσβάλωσιν », καὶ τοῦτο τὸ ἕτερον νομίζομεν, ὁ Σ. Τρικούπης ζητήσας κατ' ἔννοιαν νὰ μεταφέρῃ, εἰς τὴν ἔννοιαν ὅμως μὴ ἱκανῶς ἐπιστήσας, διέστρεψε τὸ ἱστορικὸν γεγονός· διότι τῷ ὄντι ὁ Τουρ-

(1) Ι. τομ. σελ. 221.
(2) Βιβλ. Ι. κεφ 4. τμ. 1.

κικὸς στόλος ἐν Καλώναις ὢν ἐλλιμενισμένος, καὶ τὸν Ἑλληνικὸν ἰδὼν, καὶ τὰ ἀγκύρια (γούμενας κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ ή. τουτέστιν ἡγούμενα σχοινία) κόψας ἀπέπλευσεν εἰς Κῶ· ὁ δὲ ἑλληνικὸς ἕνεκα τοῦ σφοδροῦ ἀνέμου ἐλλιμενισθεὶς ἐκεῖ, ἀπῆλθε μετὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ ἀνέμου εἰς Κῶ εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Τουρκικοῦ, ὅστις ἰδὼν τὸν Ἑλληνικὸν ἐρχόμενον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ μεσημβρινοανατολικὸν, καὶ, γαλήνης οὔσης, διέμενεν ἐκεῖ, καὶ ἀπέναντι αὐτοῦ ὁ Ἑλληνικός.

Πνεύσαντος δὲ βορείου ἀνέμου στραφεὶς ὁ Τουρκικὸς ἐδίωκε τὸν ἑλληνικὸν, καὶ διωκομένου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀπωλέσθησαν τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος τέσσαρα πυρπολικά. Καὶ ὁ μὲν Ἑλληνικὸς διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ἦλθεν εἰς Σάμον, ὁ δὲ τουρκικὸς ἔμεινεν ἐν Κῷ.

Ἐκ Σάμου δὲ ἔπεμψεν ὁ ἑλληνικὸς προφυλακίδας καὶ Ψαριανὰ τοῦ Γιανίτζη, τοῦ Γ. Ἀποστόλη, καὶ τοῦ Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶ. Ἐλθοῦσαι δὲ αἱ προφυλακίδες εἰς Λέρον ἔμαθον, ὅτι ὁ Τουρκικὸς στόλος ἀπέπλευσεν εἰς Ῥόδον, σκοπῶν νὰ ἑνωθῇ ἐκεῖ μετὰ τοῦ περιμενομένου Αἰγυπτιακοῦ. Τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ Ἑλληνικὸς ἀπῆλθεν εἰς τὸ δυτικὸν τῆς Λέρου, Καλύμνου, καὶ Κῶ, εἰς τὸ Γιαλὶ, πλησίον τῆς Νισύρου, ὅπου ἦλθον καὶ οἱ πρόκριτοι Ὕδρας καὶ Σπετσῶν, μαθόντες τὰ κατ' ἐκείνην τὴν ἐκστρατείαν δυσάρεστα συμβάντα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Ἐκεῖ δὲ μείνας ὁ Ἑλληνικὸς ἔπεμψε προφυλακίδας εἰς Ῥόδον, αἱ ὁποῖαι ἐπανελθοῦσαι ἀνήγγειλον, ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος ἔρχεται, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἰδὼν αὐτὸν ἐρχόμενον ὁ Ἑλληνικὸς ἀνήχθη πρὸς τὴν Κῶ.

Ἀπερχομένου δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου διεκρίθησαν τὰ τρία πλοῖα, ὁ Ι. Βούλγαρης, ἡ γολέτα τοῦ Τομπάζη, καὶ ὁ Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶς, ὡς μείναντες καὶ κανονοβολήσαντες καὶ κανονοβοληθέντες· ἐπειδὴ δὲ ἡ Γολέτα τοῦ Τομπάζη εὑρέθη μεταξὺ στόλου καὶ Νισύρου

ποδίσασα κάτωθεν τῆς Νισύρου ἡνώθη μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Πνεύσαντος δὲ ἀνέμου ἦλθεν ὁ Ἑλληνικὸς εἰς Κέφαλον ἔξω τῆς Κῶ καὶ ἠγκυροβόλησεν, ὁ δὲ Τουρκικὸς ὅλως ἀνεχώρησεν. „Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Σ. Τρικούπης καὶ περὶ ταύτης τῆς εἰς Σάμον ἐκστρατείας οὔτε εὐκρινεῖς ἔλαβε πληροφορίας, οὔτε ὀρθάς..

Μετὰ τὴν ἐκστρατείαν δὲ ταύτην μαθόντες οἱ Ψαριανοί, ὅτι ἡ Κασσάνδρα ἐδεῖτο τῆς συνδρομῆς αὐτῶν ἔπεμψαν εἰς βοήθειαν αὐτῆς 11 πλοῖα (τοῦ Γ. Σκαντάλη, ἀρχηγοῦ, τοῦ Α. Γιανίτζη, Γ! Ἀποστόλη, Ι, Καλίρη, Α. Κοντοῦ, Α. Βουρέκα, Δ. Χ. Ι. Κοντζιᾶ, Χ. Γ. Κοτζιᾶ, Νικ. Ἀργύρῃ, Ν. Γιάνναρη, καὶ Κ. Χ. Ἀγγελῆ).

Ταῦτα δὲ τὰ πλοῖα δόντα τὴν δέουσαν συνδρομὴν ὁ δὲ Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶς καὶ δύο κανόνια, καὶ δύο πλοῖα πλησιάσαντα πρὸς τὸν Ὄλυμπον συνεννοήθησαν μετὰ τῶν Ὁπλαρχηγῶν τοῦ Ὀλύμπου πρὸς ἐπανάστασιν αὐτοῦ, πεμφθέντων ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν Ν. Κασιμούλην ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Χ. Γ. Κοτζιᾶ εἰς Ψαρά, ἵνα μετὰ τῶν Ψαριανῶν περὶ τῶν εἰς ἐπανάστασιν μέσων συνεννοηθῇ. Τὰ δὲ Ψαριανὰ πλοῖα μὴ ὄντα πλέον ἐν Κασσάνδρᾳ ἀναγκαῖα ἐπανῆλθον, ὑπαρχούσης ἔτι αὐτῆς, εἰς Ψαρά. Μετὰ ταῦτα δὲ κατὰ τὴν εἰρημένην προσυννενόησιν μετὰ τῶν Ὀλυμπίων ἔπεμψαν οἱ Ψαριανοὶ δύο πλοῖα τοῦ Γ. Χ. Μηκὲ καὶ τοῦ Α. Βουρέκα, μετὰ πολεμοφοδίων εἰς Ὄλυμπον, ὅστις καὶ ἀπεστάτησεν.

Ὁ Σ. Τρικούπης, οὔτε περὶ συνδρομῆς Ψαριανῶν τοῦ Ὀλύμπου, οὔτε περὶ ἐκστρατείας αὐτῶν εἰς Κασσάνδραν, λόγον ποιούμενος, ἀναφέρει (1) μόνον παραδόξως κανόνια ἐκ Ψαρῶν. Νομίζομεν ὅμως ἀτόπως, διότι οἱ ἀναγινώσκοντες τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ δύνανται

(1) Ι. Τομ. σελ 224.

νὰ ὑποθέσωσιν ἢ ὅτι ἠγοράσθησαν, ἢ ὅτι ἀπλῶς ἐκομίσθησαν ἐκ Ψαρῶν, ἢ ὅτι ἐκεῖ εὑρίσκοντο, ἀλλ' οὐδεὶς οἶδέ πως.

Οἱ Ψαριανοὶ περὶ τὰ τέλη Ἰανουαρίου 1822 ἰδόντες τὸν τουρκικὸν στόλον μακρόθεν τῆς νήσου των διαβάντα ἔπεμψαν ἀμέσως τὴν μοῖράν των ἵνα συνενωθῇ μετὰ τῶν δύο ἄλλων μοιρῶν καὶ πλεύσῃ κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, ὅστις διευθύνθη εἰς Πάτρας.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔτος ἐκεῖνο σύμβασις μεταξὺ τῶν τριῶν νήσων ἐγένετο, ἡ μὲν Ὕδρα νὰ πέμπῃ 21 πλοῖα, αἱ δὲ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρὰ ἀνὰ 15 ἑκατέρα, ἔπεμψαν οἱ Ψαριανοὶ 15 καὶ ἓν μύστικον (τοῦ Ν. Ἀποστόλη ναυάρχου, τοῦ Γ. Σκαντάλη, Α. Κοντοῦ, Α. Γιαννίτζη, Γ. Ἀποστόλη, Ν. Χ. Δ. Κοτζιᾶ, Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶ, Χ. Γ. Κοτζιᾶ, Γ. Βαγκάρα, Ν. Ἀργύρη, Ν. Γιάνναρη, Ν. Καρακωσταντῆ, Γ. Καλαφάτη, Α. Καλημέρη, καὶ ἓν πυρπολικὸν, διοικούμενον ὑπὸ Κ. Κανάρη, καὶ τὸ μύστικον Ν. Σαριγιάννη.

Ὁ δὲ Ὑδραϊκὸς στόλος συνέκειτο κατὰ μὲν Τρικούπην ἐξ 27, κατὰ δὲ Ἀντώνιον Μιαούλην 24, κατ' ἄλλους δὲ παρευρεθέντας ἐξ 21 πλοίων. Ὅπως ὅμως καὶ ἂν ἔχῃ, αἱ Σ. Τρικούπη πληροφορίαι ἀπέχουσι πλεῖον τῆς ἀληθείας. Ἀφιχθεὶς λοιπὸν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἠγκυροβόλησεν ἐν Μεσολογγίῳ ἀπέναντι τοῦ ἐν Πάτραις ἐλλιμενισμένου Τουρκικοῦ στόλου. Παύσαντος δὲ τοῦ σφοδρῶς πνέοντος ἀνέμου μικρὸν, ἀνήχθη ὁ Ἑλληνικὸς, καὶ διευθύνετο πρὸς τὸν Τουρκικόν. Ὁ δὲ Τουρκικὸς ἀναχθεὶς καὶ αὐτὸς ἔπλεε πρὸς τὸν Ἑλληνικόν. Ἅμα ὅμως οἱ στόλοι ἀνήχθησαν, ἔπνευσε πάλιν ὁ ἄνεμος σφοδρότερος, καὶ διὰ τοῦτο οὗτοι νὰ ναυμαχήσωσι δὲν ἠδύναντο.

Ὁ ναύαρχος Μιαούλης, πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς τόλμης δώσας καὶ πρὸς ἄνεμον μιᾶς φρεγάδας ὑψωθεὶς, ἐναυμάχησε πρὸς αὐτὴν, καὶ ἐν τῇ στροφῇ αὐτὴν ἐκ

δευτέρου κανονοβολήσας ἀπέκοψε τὴν γάμπιάν της. Πρὸς δὲ τὸ ὑπ' ἄνεμον αὐτὴν ὁ Κωνστ. Χ. Γ. Κοτζιᾶς προσβαλὼν ἐναυμάχησε καὶ οὗτος πρὸς αὐτὴν, κόψας τὴν κόντρα-μετζάναν αὐτῆς. φονευθέντων αὐτοῦ δύο ἀνδρῶν καὶ ἑνὸς πληγωθέντος. Μετα δὲ τοῦτον ὁ Ι. Μάκρας, τὸ πλοῖον τοῦ Α. Κοντοῦ δ ευθύνων, ἐναυμάχησε καὶ οὗτος πρὸς αὐτήν.

Τὰ δὲ ἄλλα τοῦ στόλου πλοῖα ἕνεκα τοῦ σφοδροῦ ἀνέμου ἐκανονοβόλουν καὶ ἀντεκανονοβολοῦντο πέντε ὥρας περίπου ἄνευ τινὸς ὅμως ἀποτελέσματος.

Τοῦτο εἶναι τὸ ἀληθὲς ἱστορικὸν τῆς τῶν Πατρῶν ναυμαχίας κατὰ τοὺς παρευρεθέντας πλοιάρχους, ὅπερ ὅμως εἶναι ὅλως διάφορον τῆς ἡμαρτημένης τοῦ Σ. Τρικούπη ἐξιστορήσεως.

Οὐχ ἧττον ὅμως ἡμαρτημένας πληροφορίας εἶχεν ὁ Σ. Τρικούπης καὶ περὶ τοῦ ὅτι μόνος ὁ Μιαούλης ἐκεῖ ἔμεινε, διότι ἐκ τῶν ἐκεῖ ὀκτὼ μεινάντων πλοίων δύο ἦσαν Ψαριανὰ, τοῦ Ν. Ἀποστόλη, καὶ Α. Γιαννίτζη.

Με ἃ δὲ τὴν εἰς Πάτρας ἐκστρατείαν ἐγένετο ἡ εἰς Χίον.

Καὶ ἂν οἱ Ψαριανοὶ τὴν εἰς Χίον τῶν Σαμίων ἐκστρατείαν δὲν ἐθεώρουν κατάλληλον, συνέδραμον ὅμως αὐτὴν, πέμψαντες ἓξ πλοῖα (τοῦ Ν. Χ. Δημητρίου Κοτζιᾶ, τοῦ Χ. Γεωργίου Κοτζιᾶ, (ὅπερ καὶ ἓν τῶν πυροβόλων του ἀπεβίβασε) τοῦ Ν. Καρακωσταντῆ, τοῦ Ι. Μηλαΐτη, τοῦ Μ. Βαλαβαίου, καὶ τοῦ Α. Καλημέρη), ἵνα φυλάξωσι τὴν πολιορκίαν, οὐχὶ ὅμως ἐπὶ μισθῷ, ὡς οὐκ ὀρθῶς λέγει ὁ Σ. Τρικούπης, ἀλλὰ ἀμισθὶ, ὡς καὶ τοῦτο καὶ τὰ ἔγγραφα ἐπιβεβαιοῦσι καὶ ὅλα τὰ Ψαρά.

Τὰ πλοῖα δὲ ταῦτα, τὰ τηροῦντα τὴν πολιορκίαν, ἅμα εἶδον τὸν Τουρκικὸν στόλον ἐρχόμενον, ἀπῆλθον εἰς Ψαρὰ, ὡς μὴ ἱκανὰ νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν.

Οἱ δὲ Ψαριανοὶ τὴν ἔλευσιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου

εἰς Χίον ἀναγγείλαντες τοῖς συναδέλφοις των διέταξαν τὰ πλοῖα Ν. Ἀποστόλη, Γ. Σαχτούρη, Ν. Βελισσαρίου, Ν. Χ. Ἀλεξανδρῆ, Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶ, Χ. Γ. Κοτζιᾶ, Γ. Καλαφάτη, καὶ Ν. Γιάνναρη, καὶ δύο πυρπολικά, τὸ μὲν ὑπὸ Δ. Παπανικολῆ, τὸ δὲ ὑπὸ Α. Σχορδῆ διοικούμενα, νὰ ἐπιτηρῶσι τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Ταυτοχρόνως δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων πλοίων τὸ τοῦ Χ. Γ. Κοτζιᾶ παραλαβὸν 300 ὁπλοφόρους καὶ τὸν καπητάνον Νᾶνον ἀπεβίβασεν εἰς Χίον, ἵνα καταλάβωσι τὰς ὀχυρὰς θέσεις αὐτῆς, καὶ ζητήσωσι νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν Σαμίων. Αὐτοὶ δὲ μὴ εὑρόντες τοὺς Σαμίους κατέλαβον τὰς ὀχυρὰς θέσεις, καὶ οὕτω διὰ τούτου τοῦ στρατηγήματος ἔσωσαν τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων.

Ἐπειδὴ ὅμως ταῦτα τὰ κατορθώματα πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς Ὑδραϊκῆς καὶ Σπετσιωτικῆς μοίρας ἐγένοντο, γίνεται φανερὸν, ὅτι τὰ ὑπὸ Σ. Τρικούπη εἰρημένα (1), ὅτι δῆθεν, «ὁ στόλος (δηλονότι ἡνωμένος) παρελάμβανεν ὅσους εὕρισκε κρυπτομένους καὶ περιπλανωμένους Χίους, καὶ ὅτι εἰς εὕρεσιν αὐτῶν καὶ εἰς ἀσφαλῆ των συνοδίαν ἐπὶ τῶν πλοίων ἀπεβιβάσθησαν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ ναῦται ἔνοπλοι,» εἰσὶν ὅλως ἀνυπόστατα.

Οὐχ ἧττον ὅμως συγκεχυμένα καὶ τὸ πλεῖστον ἀνυπόστατα τὰ ὑπὸ Σ Τρικούπη περὶ τοῦ στόλου εἰρημένα (2), ὅτι « ὁ στόλος τὴν 28 ἔπλευσεν εἰς Τσεσμὲ, ὅπου, ὡς ἐλέγετο, ἐλλιμένιζεν ὁ ἐχθρικὸς στόλος· ἀλλὰ αὐτὸν ἐκεῖ μὴ εὑρὼν περιέπλεε τὴν Χίον, καὶ τὴν 1 Μαΐου καταπλεύσας εἰς Ψαρὰ ἔμαθεν (πόθεν;), ὅτι ὁ Τουρκικὸς στόλος ἐπανέπλευσε πρὸ δύο ἡμερῶν εἰς

(1) Τόμ. Β'. σελ. 197.

(2) Τόμ. Β'. σελ. 205 ὅμοια τοῖς Γόρδονος Η. Βιβλ., κεφ. 2 τμ. 2. 1.

Χίον» καὶ «οἱ ἀρχηγοὶ ἀπεφάσισαν να κτυπήσωσι τὸν Τουρκικὸν στόλον, καὶ τὴν 8 ἀνήχθη ὁ στόλος, ἀλλὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην δὲν εἰσέπλευσε τὸν πορθμόν. την δὲ 14 ἐπλησίασαν τινὰ τῶν πλοίων πρὸς τὸ βόρειον μέρος τοῦ στενοῦ τῆς Χίου, ἠκροβολίσθησαν μετά τινων ἐχθρικῶν φρεγατῶν καὶ κορβετῶν, καὶ δύσαντος τοῦ ἡλίου ἐπανέπλευσαν ὅπου ἦσαν καὶ τὰ λοιπά»· καὶ «τὴν 19 15 πλοῖα καὶ τρία πυρπολικὰ εἰσέπλευσαν ὑπὸ τὸν Μιαούλην διὰ τῆς βορείου εἰσόδου, τὰ δὲ λοιπὰ ἔμειναν ἔξω ἀποτελοῦντα γραμμὴν κτλ. καὶ τοῦτο ἰδοῦσα ἡ ἐχθρικὴ προφυλακὴ ἐκανονοβόλησε, καὶ διὰ τοῦ κανονοβολισμοῦ ἀνήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου» καὶ «ἀφοῦ οἱ δύο στόλοι ἐντὸς βολῆς κανονίου ἐπλησίασαν, τέσσαρα ἑλληνικὰ πλοῖα, τοῦ Μιαούλη, Σαχτούρη, Σκούρτη (1), κτὶ Τσαμαδοῦ, ἔβαλαν εἰς τὸ μέσον τὴν Τουρκικὴν ναυαρχίδα καὶ τὴν ἐπολέμουν· ἓν δὲ πυρπολικὸν ἐῤῥίφθη κατ' αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν ἐκόλλησεν».

Ἐάν τις τὰ εἰρημένα τοῦ Σ. Τρικούπη λάβῃ ὑπ' ὄψιν πάντως ὁμολογήσει, ὅτι τὰ μὲν ἥμισυ αὐτῶν εἶναι ὅλως συγκεχυμένα, καὶ ἀπορήσει, πότερον ταῦτα ὁ λέγων ἐννοεῖ, ἢ οὔ; τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ ὅλως ἡμαρτημένον.

Ἐαν ὁ κύριος Τρικούπης συνεβουλεύετο, ὥσπερ ὤφειλε, δύο τῆς βουλῆς τῶν Ψαρῶν ἐν εἴδει ἡμερολογίου ἀναφορὰς, τὴν μὲν μίαν ἀπὸ 6 τὴν δ' ἑτέραν ἀπὸ 26 Μαΐου 1822 πρὸς τὴν τότε τῆς Ἑλλάδος διοίκησιν, ἤθελεν εὕρει τὰ ἀληθῆ ἐκείνης τῆς ἐκστρατείας γεγονότα, ὅτι ὁ ὅλος στόλος διετάχθη νὰ εἰσπλεύσῃ

---

(1) Καθ' ὃν καιρὸν ὁ Σ. Τρικούπης ἐξιστορεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ναυμαχίᾳ τῆς Χίου, οὗτος ἦν, ὡς πολλοὶ διαβεβαιοῦσιν, ἐν Ὀδησσῷ· ὅτι ὅμως ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ τῆς Χίου δὲν ἦτο, τοῦτο εἶναι βέβαιον, βεβαιότατον.

εἰς τὸ στενὸν τῆς Χίου διὰ νυκτός, ὅλος ὅμως δὲν εἰσῆλθεν, ἀλλὰ πλοῖα τινὰ μόνον, καὶ τρία πυρπολικά, καὶ μάλιστα εἰσῆλθεν ἐκ Στροβιλίου εἰς τὸν πορθμόν. Τὰ πλοῖα ὅμως ταῦτα δὲν ἦσαν μόνον ὑπὸ τὸν Μιαούλην, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὸν Ν. Ἀποστόλην, καὶ τὸν ναύαρχον Σπετσῶν, τὰ δὲ ἔξω μείναντα δὲν ἀπετέλουν γραμμὴν, ἀλλ' ὅπως ἔτυχε, καὶ ἐκ τῶν πλοίων τινὰ μὲν εἰσῆλθον, τινὰ δὲ δὲν πρoέλαβον, τῶν δ' εἰσελθόντων τινὰ μὲν ἐξῆλθον ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους, τινὰ δὲ ἐκ τῶν Ἁγνουσῶν.

Ἡ δ' εἴσπλευσις τῶν πλοίων παρετηρήθη ὑπὸ τῆς ἐχθρικῆς προφυλακίδος, κανονοβολούσης συνεχῶς πρὸς εἴδησιν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου. Ὑποχωρούσης δὲ τῆς ἐχθρικῆς προφυλακίδος πραΰχώρουν κατόπιν αὐτῆς καὶ τὰ Ἑλληνικά.

Ὁ δὲ Τουρκικὸς στόλος ἐπὶ τῇ εἰδήσει ταύτῃ ἔκοψε τὰ ἀγκύριά του (ἡγούμενα=γούμενα) καὶ ἀναχθεὶς ἐλοξοδρόμει πρὸς τὸ ἀνατολικὸν, καὶ ἐκανονοβόλει μακράν· ὁ δ' Ἑλληνικὸς ἤρξατο νὰ ὀπισθοδρομῇ, καὶ ἐν τῇ ὑποχωρήσει ἐπυρπολήθη ἓν Ὑδραϊκὸν πυρπολικόν. Πόλεμος ὅμως οὐδεὶς ἐγένετο, καὶ ἑπομένως ἡ τῶν τεσσάρων πλοίων πρὸς τὴν ναυαρχίδα ναυμαχία εἶναι ἀνύπαρκτος. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ὁ Τουρκικὸς κατεδίωκε τὸν Ἑλληνικόν. Τὸ δὲ πυρπολικὸν τοῦ Κ. Κανάρη μεῖναν ἐν νηνεμίᾳ ἐρυμούλκησεν εἰς τὸν ἄνεμον ὁ Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶς, ὑπὸ τοῦ ναυάρχου τῶν Ψαρῶν ἐπὶ τούτῳ διαταχθείς. Αὕτη δὲ ἡ εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Χίου εἴσπλευσις τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἦν ἀπόπειρα, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ὁποίας ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐπανῆλθεν εἰς Ψαρά. Μετά τινας δὲ ἡμέρας ἐγένετο καὶ ἄλλη τις ἀπόπειρα ἐκ τοῦ νοτείου στενοῦ τῆς Χίου, πλὴν καὶ αὐτὴ ἀπέτυχε, διότι ἐλθόντος τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς αὐτὸ, ἐξῆλθεν ὁ Τουρκικὸς ἐκ τοῦ βορείου καὶ διευθύνετο εἰς Ψαρά. Τοῦτο δ' ἰδὼν ὁ Ἑλληνικὸς

ἐστράφη πρὸς αὐτόν. αὐτὸς δὲ τὸν Ἑλληνικὸν ἰδὼν ἐπανερχόμενον ἐπανῆλθεν αὖθις εἰς Χίον· ὁ δὲ Ἑλληνικὸς κατέπλευσεν εἰς Ψαρά.

Ἐκεῖ δὲ πάντων βουλευομένων περὶ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, καὶ Βουλῆς Ψαρῶν, καὶ ναυάρχων, καὶ πλοιάρχων, καὶ πυρπολιστῶν, καὶ ναυτῶν, λέγεται, ὅτι ἕνδεκα πυρπολισταὶ Ψαριανοί, ἐν τῷ καφενείῳ Γεωργίου Σίδερου εὐθυμοῦντες, ἀπεφάσισαν μεθ' ὅρκου εἰς Χίον νὰ ὑπάγωσιν, καὶ ἢ νὰ ἀποθάνωσιν ἢ νὰ πυρπολήσωσι τὸν στόλον· καὶ παρουσιασθέντες εἰς τὴν δημογεροντίαν ἐζήτησαν νὰ τοῖς δοθῇ πυρπολικόν.

Ἡ δὲ δημογεροντία ἐπαινέσασα αὐτοὺς διὰ τὴν γενναίαν ἀπόφασίν των, τοῖς εἶπεν, ὅτι τοῦτο δὲν δύναται, ἐὰν πρῶτον δὲν ἐρωτήσῃ τὸν Κ. Κανάρην, τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ σειρά, καὶ ἂν αὐτὸς νὰ ὑπάγῃ δὲν δέχεται, τότε αὐτὴ δώσει αὐτοῖς πυρπολικόν· καὶ ἀμέσως τὸν Κ. Κανάρην, τοῦ ὁποίου τὴν ἱκανότητα καὶ ἀνδρείαν ἐκ τῆς εἰς Πάτρας ἐκστρατείας ἐγίνωσκε, προσκαλέσασα τὸν ἠρώτησεν, ἂν δέχεται τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου. Ὁ δὲ Κανάρης ὡρῶν τινῶν προθεσμίαν ζητήσας ἵνα ἐρωτήσῃ τοὺς συντρόφους του. καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπανελθὼν εἶπε τῇ δημογεροντίᾳ ὅτι εἶναι ἕτοιμος, εἰς ὅ,τι διαταχθῇ. Τότε ἡ δημογεροντία τὸν Μιαούλην προσκαλέσασα, καὶ τὴν ἀπόφασίν της ἀναγγείλασα τῷ Μιαούλῃ τὸν ἠρώτησεν, ἂν καὶ αὐτὸς ἐπιθυμῇ νὰ στείλῃ ἓν πυρπολικόν· τότε ὁ Μιαούλης προσκαλέσας τοὺς πλοιάρχους του καὶ συσκεφθεὶς μετ' αὐτῶν εὗρον εὔλογον καὶ οὗτοι νὰ στείλωσιν.

Οὕτω λοιπὸν τὰ δύο πυρπολικά, τὸ ὑπὸ Κανάρη διοικούμενον, καὶ τὸ ὑπὸ Ἀνδρέου (καὶ οὐχὶ Γεωργίου ὡς ὁ Σ. Τρικούπης, καὶ ὁ Γόρδων λέγουσιν) Πιπίνου, καὶ ὑπὸ τεσσάρων πολεμικῶν πλοίων, τοῦ Ζάχα, καὶ τῆς γολέτας τοῦ Τομπάζη, τοῦ Γιαννίτζη, καὶ τοῦ

Α. Κουτζούχου, τῶν μὲν Ψαριανῶν ἐν τῷ βορείῳ στενῷ, τῶν δὲ Ὑδραϊκῶν ἐν τῷ νοτείῳ.

Τὰ δὲ πυρπολικὰ πρὸς τὸ δυτικὸν τῆς Μιτυλήνης πλέοντα ἡμέρας τινὰς ἕνεκα τῆς γαλήνης καὶ τὸν κατάλληλον ἄνεμον ἐπιτυχόντα ἐστράφησαν πρὸς τὸ βόρειον τῆς Χίου στενὸν, καὶ διὰ Καράπουρνου καὶ Ἀγνουσῶν λάθρα διαβάντα διευθύνθησαν κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν στόλον, καὶ ὁ μὲν Κανάρης ἐπέπεσεν ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος, ἐκ τῶν διακριτικῶν σημείων γνωρισθείσης, καὶ τὴν ἐπυρπόλησεν, ὁ δὲ Α. Πιπῖνος δὲν ἐπέτυχεν.

Οἱ δὲ πυρπολισταὶ 43 ὄντες τὸν ἀριθμὸν, ὡς τοῦτο τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1952 ψήφισμα τοῦ Νομοτελεστικοῦ ἀπὸ 29 ἰουνίου 1822, Ἀθ. Κανάρη ἀντιπροεδρεύοντος, ἐπιβεβαιοῖ· ἄρα οὐχὶ 34 πυρπολισταὶ, ὡς ὁ Σ. Τρικούπης, καὶ ὁ Γόρδων, λέγουσιν, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου ἐπὶ τῶν λέμβων των φυγόντες ἐγνωρίσθησαν καθ' ὁδὸν ἔκ τινος μυστικοῦ σημείου, ὅπερ προσυνεφώνησαν ἀλλήλοις, ἡνώθησαν... καὶ ἦλθον πρὸς τὰ ἐν τῷ νοτείῳ στενῷ τῆς Χίου ἱστάμενα πλοῖα, τὰ ὁποῖα αὐτοὺς παραλαβόντα μετέφερον ἐν θριάμβῳ εἰς Ψαρά.

Μετὰ δὲ τὴν πυρπόλησιν τῆς ναυαρχίδος ὁ στόλος ἐκπληχθεὶς ἀπῆλθεν ἐν μεγίστῃ βίᾳ εἰς Μιτυλήνην, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἑλλήσποντον. Ὁ δὲ Ἑλληνικὸς παρακολουθήσας αὐτὸν καὶ μεταξὺ Μιτυλήνης καὶ Μπαμπᾶ ἀνοικτὰ σταθεὶς, ἵνα μὴ δείξῃ ὑπόνοιαν, ἔστειλε δύο πυρπολικὰ, τὸ μὲν ὑπὸ Δ. Παπανικολῆ, τὸ δὲ ὑπὸ Γ. Τσερεμὲ, ἐντὸς τῆς Μιτυλήνης. Ταῦτα δὲ αὐτὸν μὴ εὑρόντα ἐπανῆλθον εἰς Ψαρά. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι αἱ Σ. Τρικούπη περὶ τῆς εἰς Χῖον ἐκστρατείας πληροφορίαι πρῶτον μὲν εἰσὶν ἐλλειπεῖς, καὶ συγκεχυμέναι, δεύτερον δὲ οὐκ ὀρθαὶ, τινὲς δὲ τούτων τῇ ἀληθείᾳ καὶ ὅλως γελοῖαι, δηλονότι αὗται ὅτι τὰ πυρπολικὰ πλησιάσαντα ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τῇ κραυ-

γῆ νὰ ἀπομακρυνθῶσι καὶ πάλιν μετά τινα χρόνον νὰ ἐπανέλθωσιν » !

Ἐὰν τὸ ἀξιοθαύμαστον τοῦτο κατόρθωμα τῆς Ἑλληνικῆς εὐφυΐας καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τὴν ἐκστρατείαν ἐματαίωσε, καὶ τὴν Ἑλλάδα ἔσωσεν, εἶχεν ὁ φιλέλλην Γόρδων μέγιστον δίκαιον, τὸν μὲν Κ. Κανάρην νὰ ἐξυμνήσῃ ὡς παράδειγμα ἡρωϊσμοῦ λαμπρότατον καὶ καύχημα τῆς Ἑλλάδος, μήτε δι' ἐγωϊσμοῦ κηλιδωθέντα μήτε διὰ πλεονεξίας, ἀλλ' ἁγνὸν, τὴν δὲ ἡμέραν (τῆς ἐν Χίῳ τῆς ναυαρχίδος πυρπολήσεως) ἡμέραν εὐγενοῦς τῆς Ἑλλάδος ὑπερηφανείας. (1)

Ποίαν δὲ ἐντύπωσιν ποιήσουσι τῷ ἀναγινώσκοντι οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ φιλέλληνος, συγκινουμένου, θαυμάζοντος, καὶ τὰ ἡρωϊκὰ τῶν Ἑλλήνων ἔργα ἐξυμνοῦντος ! ποίαν δὲ οἱ ξηροὶ καὶ ψυχροὶ τοῦ Ἕλληνος Τρικούπη λόγοι περὶ τοσούτων καὶ τηλικούτων ἔργων, δόξης κοινῆς καὶ σωτηρίας παραγωγικῶν ! Τῇ ἀληθείᾳ πᾶς τις ἐκπλήττεται, καὶ θαυμάζει, ἀναλογιζόμενος, ὅτι ὁ Ἕλλην Τρικούπης ἐκ Γόρδονος καὶ τὰς ποιητικὰς εἰκόνας λαμβάνων τὸν πρέποντα ἔπαινον τοιούτων ἔργων θαυμασίων, καὶ δόξης ἐθνικῆς παραγωγικῶν, ὅλως ἀποσιωπᾷ !

Περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον ἐκστρατείας τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀναγινώσκων τις πάλιν τὸν Σ. Τρικούπην (2) τεκμαίρεται πάντως, ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ὑπὸ μόνης τῆς Ὑδραϊκῆς μοίρας ἐγένετο, διότι οὐδαμοῦ κἂν τὸ ὄνομα τοῦ ναυάρχου τῶν Ψαρῶν μνημονεύεται.

Τὰ ἐπίσημα ὅμως ἔγγραφα, καὶ ἅπαντες οἱ παρευρεθέντες ψεύδουσι τὸν Σ. Τρικούπην, διότι ἐκ τῶν πλοίων τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου 15 πλοῖα ἦσαν Ψαριανά, δηλονότι τὸ Ν. Ἀποστόλη, ναυάρχου, Γ. Σκαντάλη,

(1) Βιβλ. Ι. κεφ. 4. τμ. 2.
(2) Τόμ. Β. σελ. 327.

Ν. Χ. Δ. Κοτζιᾶ, Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶ, Ν. Χ. Ἀλεξανδρῆ, Δ. Βαγκάρα, Ν. Καρακωσταντῆ, Α. Τσώτση, Θ. Καλάρη, Ν. Γιάνναρη, Γ. Ἀποστόλη, Α. Καλημέρη, Κ. Χ. Ἀγγελῆ, καὶ δύο πυρπολικὰ, τὸ μὲν ὑπὸ Γ. Βρατσάνου διοικούμενον, τὸ δὲ ὑπὸ Κ. Γιαλουράκη.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ναυμαχίας ὁ κύριος Τρικούπης πληροφορίας ἔλαβεν ἡμαρτημένας, διότι ὁ στόλος δὲν ἐφάνη μεταξὺ Ὕδρας καὶ Σπετσῶν κατὰ πρῶτον, ἀλλὰ τὴν προτεραίαν μακρὰν τῆς Ὕδρας πρὸς Κωνσταντινούπολιν διευθυνόμενος. Την δὲ νύκτα λοξοδρομήσας παρουσιάσθη παρ' ἐλπίδα τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης πρὸς μεσημβρίαν πλησίον Ὕδρας.

Ὁ δὲ Ἑλληνικὸς στόλος μεταξὺ Τρικέρων καὶ Σπετσῶν ὢν εἶδε τὸν Τουρκικὸν στόλον πρὸς Σπέτσας διευθυνόμενον, καὶ γραμμὴν σχηματίσας διευθύνετο πρὸς τὸ νησίδιον Δοκὸν, ἵνα ὄπισθεν αὐτοῦ πρὸς τὴν Πελοπόννησον ἐλθὼν ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον. Τὸ δὲ μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, τὸ διαχωρισθὲν ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ πρὸς τὸ πέλαγος διευθύνθη πρὸς τὸ στόμιον Σπετσῶν καὶ Πελοποννήσου. Ἐν τούταις δὲ τοῖς πλοίοις εὑρέθη καὶ ὁ Α. Κριεζῆς, ὅστις μετὰ τοῦ Λεμπέση καὶ ἄλλων τινῶν ὀλίγων πλοίων ἀπέναντι τῶν κανονοστασίων Σπετσῶν σταθεὶς κατέστη διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ του παραδείγματος αἴτιος τοῦ νὰ σταθῶσι καὶ ἄλλα τινὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐποίησαν τὸν Τουρκικὸν στόλον νὰ σταθῇ, καὶ νὰ μὴ προχωρήσῃ.

Ἐκ δὲ τῶν ὄπισθεν τοῦ Δοκοῦ Ἑλληνικῶν πλοίων ὁ Α. Πιπῖνος ὁρμήσας ἐναντίον ἑνὸς βρικίου ἔκαυσε τὸ πυρπολικόν του, καὶ ἂν δὲν ἐπέτυχεν, ἠνάγκασεν ὅμως τὰ Τουρκικὰ πλοῖα νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν. Ὁ δ' ἀπέναντι Σπετσῶν Τουρκικὸς στόλος νομίσας τὸν χωρισμὸν τοῦ στόλου στρατήγημα, κανονοβοληθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ κανονοστασίου Σπετσῶν, τοῦ ὑπὸ Χ. Ι. Μέξη διευθυνομένου, καὶ ὑπὸ τῶν σὺν τῷ Κριεζῇ εὑρισκο-

μένων Ἑλληνικῶν πλοίων Λεμπέση, Ν. Ῥάφτη, Τσούπα, καὶ λοιπῶν, πνεύσαντος δὲ καὶ ἀνέμου ἐκ Πελοποννήσου, καὶ τοῦ ὄπισθεν τοῦ Δοκοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου να πλέῃ πρὸς Σπέτσας ἀρξαμένου, ἐφοβήθη καὶ πρὸς τὸ πέλαγος διευθυνθεὶς ἀνεχώρησεν.

Ἐν τοσούτῳ πρὸς τὸ ἑσπέρας ἡνώθη μετὰ τῶν ἐν Σπέτσαις Ἑλληνικῶν πλοίων καὶ ὁ ἐκ Δοκοῦ ἐλθών.

Ὅσον ὅμως ἀναντίῤῥητον εἶναι, ὅτι ἡ ἀποτυχία τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ὀφείλεται τῷ ἡρωϊκῷ παραδείγματι τοῦ Μέξη καὶ τοῦ Κριεζῆ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πλοιάρχων, τὸ νὰ ἐφοδιασθῇ τὸ Ναύπλιον, τοσοῦτον ὅμως ἀληθὲς εἶναι, ὅτι συστηματικὴ ναυμαχία δὲν ἐγένετο.

Τὰ δὲ λοιπὰ κατὰ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον παραλείποντες ἀναφέρομεν, ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἡ Ψαριανὴ μοῖρα ἀπῆλθεν εἰς Ψαρά.

Ἐκεῖ δὲ μετ' οὐ πολὺ μαθόντες οἱ Ψαριανοὶ ὅτι ὁ Τουρκικὸς στόλος ἦλθεν εἰς Τένεδον ἔπεμψαν δύο πυρπολικά, ὧν τὸ ἓν ἦν σακκολέβα, ἵνα μὴ παρέχῃ τοῖς Τούρκοις ὑπόνοιαν, τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Κ. Κανάρη, τὸ δὲ ὑπὸ Γ. Βρατζάνου διοικούμενα καὶ δύο μύστικα πρὸς συνοδίαν των, τοῦ Γ. Καλαφάτη, καὶ τοῦ Α. Σαριγιάννη. Ταῦτα εἰς Τένεδον ἐλθόντα καὶ ἐκεῖ τὸν Τουρκικὸν στόλον εὑρόντα, ὁ μὲν Κ. Κανάρης ὁρμήσας εἰς ἓν δίκροτον τὸ ἐπυρπόλησεν, ὁ δὲ Γ. Βρατζάνος ἀπέτυχεν.

Οὕτω λοιπὸν ἐπισφραγίζεται καὶ αὕτη ἡ ἐκστρατεία διὰ τοῦ λαμπροῦ τούτου κατορθώματος τῆς εὐφυΐας καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τοῦ Κ. Κανάρη.

Ἐπισφραγίζων δὲ ὁ κύριος Τρικούπης τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἱστορίας του, καὶ ἐπιφέρων καί τινας παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος κατορθωμάτων τῶν Ἑλλήνων, ἰδίως δὲ τῶν Ψαριανῶν, μηχανεύεται νὰ ἀποκρύψῃ, ὅτι οἱ Ψαριανοί, οἵτινες καὶ τῷ ὄντι κατέστησαν θαλασσοκράτορες ἀπὸ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου μέχρις Ἑλησπόντου, καὶ ἀπὸ Ἑλλησπόντου μέχρις

Ἁλικαρνασσοῦ, καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ μὴ καταδιώκωσι πλέον, ἀλλὰ νὰ ἀσφαλίζωσιν ἑαυτοὺς, καὶ νὰ συνθηκολογῶσι μετ' αὐτῶν τὸ νὰ δίδωσι φόρον, ἵνα μὴ ὑπ' αὐτῶν καταδιώκωνται.

Τῷ ὄντι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἡ ἰσχὺς τῶν Ψαριανῶν τηλικαύτη ἦν, ὥστε αὐτοὶ κατέστησαν οὐ μόνον κύριοι τῆς Τουρκικῆς θαλάσσης, ἀλλὰ προστάται καὶ ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, καὶ διὰ τοῦτο ἔπεμπον καὶ ἐπάρχους Ψαριανοὺς εἰς τὰς σποράδας νήσους, καὶ εἰς τὴν Σάμον· διότι διορισθέντος τοῦ Χ. Α. Ἀργύρη, Ψαριανοῦ, ἐπάρχου αὐτῆς, οἱ Ψαριανοὶ ἠκύρωσαν αὐτὸν, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἔστειλαν τὸν Κ. Κανάρην, τὸν ὁποῖον οἱ Σάμιοι ἐδέχθησαν μετὰ χαρᾶς, καὶ οὐχὶ μετ' ἐναντιότητος, ὡς λέγει ὁ Γόρδων, καὶ ὁ Σ. Τρικούπης ἀποσιωπᾷ.

Ὁ Σ. Τρικούπης ὅμως, ἵνα σμικρύνῃ φαίνεται τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν Ψαριανῶν φέρει παράλληλον ἀλλαχοῦ μὲν τὴν τῶν Σαμίων τόλμην, ἐνταῦθα δὲ τὴν τῶν Κασσίων, ἀναφέρων, ὅτι τέσσαρα πλοῖα αὐτῶν ἐκ Δαμυάτης ἐκυρίευσαν 13 πλοιάρια φορτηγά.

Ἀλλὰ ἀφοῦ τὰ τοιαῦτα κατορθώματα τῶν Κασσίων ἔμαθεν, δὲν ἦτο ἄρα γε αὐτῷ δυνατὸν νὰ μάθῃ ἄλλα τῶν Ψαριανῶν μεγαλήτερα, ὧν ἓν εἰς ταύτην τὴν ἐποχὴν πίπτον ἀναφέρομεν, ὅτι ἓν καὶ μόνον πλοῖον Ψαριανὸν ἀντεπαρετάχθη πρὸς ἓν ὅμοιον καὶ δεκατρία ἕτερα μικρότερα, φέροντα ἐπ' αὐτῶν καὶ στρατιώτας, τὰ ἐνίκησε, καὶ κατεδίωξε κακὴν κακῶς εἰς Σπιναλόγγα, ὡς περὶ τούτου αὐτὴ ἡ Βουλὴ τῶν Ψαρῶν πρὸς τὴν Διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος (ὑπ' ἀριθ. 569 ἀπὸ 18 Νοεμβρίου 1822) ἀναφέρει· « Ὁ Δ. Χ. Γ. Κοτζιᾶς εὑρέθη μὲ τὴν Γολέταν του (1) εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Σπινα-

(1) Αὐτὴν ἐκείνην, ἥτις ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου

λόγγας, ἐσυμφώνησε μὲ τοὺς Κρῆτας νὰ φυλάξῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Σπιναλόγγας. Εὑρισκόμενος ἐκεῖ ἀραγμένος ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν Σπιναλόγγαν δεκατρία πλοιάρια, λεγόμενα Μαλτέζαι, καὶ μία Γολέτα μὲ πολλοὺς ὁπλοφόρους, καὶ ἐπέπεσαν ἐπὶ τῆς Γολέτας, ἥτις ἐσηκώθη εἰς τὰ πανιὰ καὶ κατεδίωξε τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα ναυμαχοῦσα ὀκτὼ ὥρας μὲ ψιλὰ ὅπλα καὶ πυροβόλα, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Σπιναλόγγα· ἐπληγώθησαν ἐκ τῆς Ψαριανῆς Γολέτας 10, καὶ εἷς ἐφονεύθη· (περίληψις ἐκ τῆς ἀναφορᾶς). Οὕτως ἐπισφραγίζεται τὸ ἔτος τοῦτο διὰ τοσούτων καὶ τηλικούτων τῶν Ψαριανῶν κατορθωμάτων. Ἐπισφαγίζοντες δὲ καὶ ἡμεῖς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς Σ. Τρικούπη ἱστορίας παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ ἀείμνηστος ἡμῶν συμπολίτης Βαρβάκης, ὁ ἥρως τῆς πρώτης κατὰ τὸ 1769 ἐπαναστάσεως, συνέδραμε τὴν γεννήσασαν αὐτὸν πατρίδα του, δὲν ἦτο ὅμως δυνατὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ὡς τοῖς πᾶσι τοῦτο γνωστὸν, μόνον δὲ τῷ Σ. Τρικούπῃ ἄγνωστον, νὰ ἀποστείλῃ αὐτοῖς ἐκ Ῥωσσίας κανόνια, καὶ μάλιστα, ὡς λέγει, τεσσαράκοντα.

Τὸ δὲ ἑπόμενον ἔτος, ὅτε ὁ Τουρκικὸς στόλος κατέπλευσεν εἰς Πάτρας, οἱ Ψαριανοὶ συγκροτήσαντες συνέλευσιν ἐπεχείρησαν κοινῇ γνώμῃ ἐκστρατείαν εἰς Τσανταρλί.

Ἀλλὰ καὶ περὶ ταύτης αἱ πληροφορίαι τοῦ Σ. Τρικούπη εἰσὶν ἐσφαλμέναι, καὶ αἱ γεωγραφικαὶ αὐτοῦ γνώσεις οὐχὶ ὀρθαί· διότι οὔτε τῶν ναυτῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν ὁ ἀριθμὸς εἰς 3800 ἀνέβαινεν, οὔτε ὁ τῶν πλοίων ἦν 110, ἀλλὰ 142, οὔτε εἰς τὸ ἄντικρυ Σάμου ἀπέβησαν, οὔτε τὸ Ἀραπη-τσεφτλίκι καὶ Ἀλίμπεη-τσεφτλίκι ἐπάτησαν, διότι ἦν ἀδύνατον νὰ

Χ. Γ. Κοτζιᾶ διοικουμένη ἠρίστευσεν ἐν τῇ τῶν Πατρῶν ναυμαχίᾳ, καὶ ἀλλαχοῦ·

ἀπέλθωσιν ἐκεῖθεν εἰς Τσανταρλὶ, καὶ πολλῷ μᾶλλον ἐκεῖθεν εἰς τὸ ἄντικρυ τῆς δυτικῆς ἄκρας τῆς Μιτυλήνης, τουτέστι πρὸς τὸ Σίγριον, διότι τὸ Τσανταρλὶ εἶναι κόλπος, ἐν ᾧ κεῖται ἡ πόλις, οὐδεμίαν πρὸς τὸ δυτικὸν Μιτυλήνης ἔχουσα σχέσιν.

Οἱ Ψαριανοὶ λοιπὸν ἐλθόντες κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ Γιουσελασὰρ, ἀπέναντι τοῦ Τσανταρλὶ, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ Τσανταρλὶ, τὸ ὁποῖον κυριεύσαντες, καὶ ἑπτὰ ὀρειχάλκινα κανόνια λαβόντες ἀπῆλθον εἰς Μοσχονήσια, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ψαρὰ διὰ τῆς Ἐρεσσοῦ.

Ἐκπλεύσαντος δὲ αὖθις τοῦ Τουρκικοῦ στόλου παρεσκεύασαν οἱ Ψαριανοὶ τὴν μοῖράν των, τουτέστι τὰ πλοῖα Ν. Ἀποστόλη, ναυάρχου, Γ. Ἀποστόλη, Α. Γιαννίτζη, Α. Κοντοῦ, Ν. Χ. Ἀλεξανδρῆ, Ν. Γιάνναρη, Α. Κουτζούκου, Ν. Καρακωνσταντῆ, Ν. Χ. Δημ. Κοτζιᾶ, Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶ, Α. Βουρέκα, Κ. Χ. Ἀγγελῆ, Α. Καλημέρη, καὶ δύο πυρπολικὰ, τὰ μὲν ἓν ὑπὸ Κ. Κανάρη, διοικούμενον, τὸ δὲ ἕτερον, ὑπὸ Κωνστ. Νικοδήμου.

Ταῦτα δὲ τὰ πλοῖα ἐξέπλευσαν τὴν 10 Αὐγούστου ἐκ Ψαρῶν, καὶ οὐχὶ τὴν 1. κατὰ Τρικούπην, καὶ ἦλθον εἰς Πόρον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Περιβώλαν ἀπέναντι Ὕδρας· μὴ εὑρόντα ὅμως τὰς μοίρας τῶν συναδέλφων των ἑτοίμους ἀπέπλευσαν μόνα εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἐχθροῦ· ἐλθόντα δὲ μεταξὺ Κύθνου καὶ Πάρου ἔμαθον, ὅτι ὁ Τουρκικὸς στόλος ἦν ἐλλιμενισμένος ἐν Πάρῳ· Ἐκεῖσε δὲ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος διευθυνόμενος εἶδε τὸν Τουρκικὸν πλέοντα κατὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἀντιπάρου πρὸς Τῆνον, καὶ Μύκονον, καὶ διευθύνθη καὶ οὗτος πρὸς τὸ μεταξὺ Τήνου καὶ Μυκόνου στενὸν, καὶ ἐκεῖ ἀφιχθεὶς περιέμενε τὸν Τουρκικόν. Ὁ δὲ Τουρκικὸς ἰδὼν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς ἀνέμενεν αὐτὸν ἀντὶ νὰ προχωρήσῃ πρὸς αὐτὸν διέβη ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῆς Μυκόνου εἰς Χίον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μιτυλήνην. Ὁ δὲ

Ἑλληνικὸς ἰδὼν τὸν Τουρκικὸν ἀπελθόντα ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς Ψαρά.

Ἐκ Ψαρῶν δὲ ἐστάλησαν τὰ δύο πυρπολικὰ, τὰ ὑπὸ Κ. Κανάρη καὶ Κ. Νικοδήμου εἰς κατασκόπευσιν τοῦ ἐχθροῦ, τὸν ὁποῖον μὴ εὑρόντα ἐπανῆλθον εἰς Ψαρά. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, « ὅτι τὰ ὑπὸ Σ. Τρικούπη εἰρημένα, καὶ τοῦ φιλέλληνος Γόρδονος, ὅτι ὁ Καπεταν-Πασᾶς προσκαλούμενος ὑπὸ τῶν Τηνίων διὰ κωδώνων καὶ τῶν ὁμοίων ἔλεγεν ὅτι εἰσὶ παιδία, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια », εἰσὶν ἀνυπόστατα.

Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἐλθοῦσαι καὶ αἱ δύο ἄλλαι τῶν συναδέλφων των μοῖραι ἐλλιμενίσθησαν εἰς Βολισσὸν, καὶ διὰ τὸν σφοδρὸν ἄνεμον, καὶ διὰ τοὺς λόγους οὓς ὁ μὲν Ν Σπηλιάδης ἀναφέρει (1), ὁ δὲ Σ. Τρικούπης, καί τοι ταῦτα γινώσκων, ἀποσιωπᾷ. Ἀληθῶς τὸ ἀναφερόμενον γεγονὸς ἔκ τινων ἀτακτούντων ἐπήγασεν, ἐξωμαλύνθη πάραυτα διὰ τῆς ἐξηγήσεως τῶν προυχόντων πρὸς τὸν ναύαρχον καὶ πλοιάρχους τῆς εἰς Πόρον ἀφιχθείσης Ψαριανῆς μοίρας.

Ἅμα λοιπὸν ἐλλιμενίσθησαν αἱ δύο μοῖραι ἐν Βολισσῷ, ἐξέπλευσε καὶ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Ψαριανὴ, καὶ ἑνωθεῖσαι ἔπλευσαν πρὸς Μιτυλήνην εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἐχθροῦ.

Τὴν 14 ὅμως οὔτε τρικυμία ἐγένετο, οὔτε ὁ ἑλληνικὸς στόλος διεσκορπίσθη, ὡς τοῦτο ὁ μὲν Σ. Τρικούπης λέγει οἱ δ' ἐκεῖ παρευρεθέντες πλοίαρχοι ἀγνοοῦσι. Τὴν δὲ 15 εἶδεν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος τὸν Τουρκικὸν ἐκ Λήμνου καταβαίνοντα, καὶ συνιστάμενον ἐξ 26 πλοίων, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς μόλις ἐκ 45, καὶ ὁ μὲν Τουρκικὸς ἔχων βοηθητικὸν τὸν ἄνεμον διευθύνετο κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς ἔπλεε πρὸς Μεσημβρίαν καὶ εἰς γραμμὴν μεταξὺ Ἄθωνος καὶ Λήμνου. Ὁ

(1) Ἰστ τόμ. Α'. σελ. 552.

Τουρκικὸς τὸν Ἑλληνικὸν πλησιάσας ἠκροβολίζετο μετ' αὐτοῦ, καὶ τὴν γραμμὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ διασπάσας διεχώρισεν αὐτόν. Ὁ δὲ Μιαούλης μετά τινων πλοίων πολεμικῶν καὶ πυρπολικῶν λαβὼν τὴν στροφήν του πρὸς ἄρκτον παρηκολουθήθη ὑπό τινων ἐχθρικῶν, καὶ συνῆψε ναυμαχίαν πρὸς αὐτά.

Ἡ δὲ μεσημβρινὴ γραμμὴ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ςόλου τοῦτο ἰδοῦσα ἐστράφη πρὸς τὸν Τουρκικόν· εὐθὺς ὅμως ἐγένετο γαλήνη ἐπελθούσης τῆς νυκτός· οἱ στόλοι ἀπεμακρύνθησαν χωρὶς νὰ καῇ κανὲν πυρπολικόν. Παραλείποντες δὲ τὰ περὶ Σκιάθου παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ναυμαχία, ἣν ὁ Σ. Τρικούπης (1) ἀναφέρει ὅτι ἔλαβε κατὰ τῆς τουρκικῆς προφυλακίδος χώραν πρὸς τὸ Ἀρτεμίσιον καὶ δύω πυρπολικὰ εἰς μάτην ἐῤῥίφθησαν, εἶναι ἡ γενικὴ καὶ σημαντικὴ ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων ναυμαχία.

Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἰδὼν τὸν Τουρκικὸν ἀπὸ ποντικονησίου μέχρι Ζαγορᾶς πλέοντα ἐν γραμμῇ διευθύνθη πρὸς αὐτόν.

Ὁ δὲ Κανάρης ἐν τῇ προφυλακῇ μετὰ Α. Τσαμαδοῦ πλησιάσας τὸν Τουρκικὸν, καὶ τὰς κινήσεις του παρατηρῶν, ἐστρέφετο ὁτὲ μὲν πρὸς τὴν μίαν ὁτὲ δὲ πρὸς τὴν ἄλλην πτέρυγα τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ματαιόνων οὕτω τὰς κινήσεις του.

Ἀφοῦ δὲ καὶ ὁ ἄλλος στόλος ἐπλησίασε τὸν Τουρκικὸν, τότε προπορευόμενα τὰ δύο πυρπολικὰ Κανάρη καὶ Νικοδήμου ὥρμησαν, τὸ μὲν Κανάρη πρὸς τὴν μίαν τὸ δὲ Νικοδήμου πρὸς τὴν ἄλλην πτέρυγα, διότι τὰ Ὑδραϊκὰ ἐκείνην τὴν ἡμέραν δὲν μετέσχον τῆς ναυμαχίας, καὶ ὁ μὲν Κανάρης (ποδίσας) ὥρμησεν πρὸς μίαν φρεγάδαν, πρὸς ἣν ἐμάχετο ὅπλοις ψιλοῖς, καὶ πρὸς δύο ἑτέρας ἐλθούσας καὶ περικυκλωσάσας αὐτὸν,

---

(1) ΙΙΙ. τόμ. σελ. 88.

καὶ σφοδρῶς ὑπ' αὐτῶν πυροβολούμενος ἠναγκάσθη νὰ πυρπολήσῃ τὸ ὅλως ὑπὸ σφαιρῶν κατασταθὲν ἄχρηστον πυρπολικόν του, καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Κριεζῆ,, ὃν τῶν ἄλλων πλησιέστερον. Μετὰ δὲ τὸν πυρπολισμὸν τοῦ πυρπολικοῦ Κανάρη λοξοδρομήσας ὁ Τουρκικὸς στόλος ἔτρεψε τὸν πυροβολισμόν του κατὰ τοῦ πυρπολικοῦ τοῦ Νικοδήμου, καὶ ἔστειλε καὶ λέμβους νὰ τὸ κυριεύσωσιν. Οἱ δὲ πυρπολεσταὶ ψιλοῖς ὅπλοις καὶ πρὸς αὐτὰς πολεμοῦντες καὶ τὸ πυρπολικὸν καύσαντες, διότι καὶ αὐτὸ εἰς πλοῦν κατέστη ὅλως ἄχρηστον ὑπὸ τῶν σφαιρῶν, διέφυγον πολεμοῦντες καὶ πρὸς τὰς λέμβους, εἰς τὴν ναυαρχίδα τῶν Ψαρῶν. Αὕτη δὲ ἡ ναυμαχία ἦν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ παραδειγματική, διότι τότε κατὰ πρῶτον προσέβαλον πυρπολικὰ τὸν ἐχθρικὸν στόλον καὶ ἡμέραν καὶ εἰς τὰ πανιά, καὶ ἡ κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ὁρμὴ τοιαύτη, ὥστε οὗτος ἠναγκάσθη παραλαβὼν ὁδηγοὺς νὰ ἀποπλεύσῃ ἐκ τοῦ κόλπου διὰ νυκτός, ἵνα μὴ ἐννοηθῇ ὑπὸ τοῦἑλληνικοῦ στόλου, ἐγκαταλείψας καὶ τὰ δέκα πλοῖα, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεστράφησαν.

Ἡ ναυμαχία δὲ αὕτη, ἡ ὁποία ἐματαίωσε τὴν ἐκστρατείαν, καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἔσωσε, καὶ διὰ τὴν σημαντικότητα τῆς ὁποίας καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ψαρῶν ἀποδεικτικὰ διὰ τῆς μεγάλης σφραγῖδος τῆς Παναγίας ἐξέδωκεν, ἀναφέρεται ὑπὸ Σ. Τρικούπη ὡς ἀσήμαντος! οἱ πυρπολισταί, Κ. Κανάρης καὶ Κ. Νικόδημος, οἱ ὁποῖοι τὴν λαμπρὰν ταύτην νίκην παρέσχον, οὐδὲ κἂν ὑπ' αὐτοῦ μνημονεύονται!

Διὰ ποῖα δὲ νὰ θαυμάσῃ τις τὸν Σ. Τρικούπην, διὰ ταῦτα ἢ διὰ τὰς γεωγραφικὰς αὐτοῦ γνώσεις, ἐξιστοροῦντος, ὅτι ὁ Τουρκικὸς στόλος διέφυγε μεταξὺ Ἀρτεμισίου καὶ Ποντικονησίου, καὶ οὐχὶ μεταξὺ Ζαγορᾶς καὶ Σκιάθου, ὡς ὄντως ἔφυγεν, διότι μεταξὺ Ἀρτε-

μισίου καὶ Ποντικονησίου οὐδ' αὐτὸς ὁ ἑλληνικὸς νὰ διαπλεύσῃ ἠδύνατο;

Ὁ Σ. Τρικούπης ὡς μὴ τὸν Κανάρην μνημονεύων, εἴπετο καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ ἀποσιωπήσῃ, ὅτι ὁ Γ. Μανιάτης καὶ Α. Τσαβαρλῆς, Ψαριανοί, κατεσκεύασαν ἕνα μαρτίγον, ἵνα καύσωσιν ἓν Τουρκικὸν πλοῖον πλησίον τῆς ξηρᾶς καταφυγόν.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κανάρης ἦν πληγωμένος ἐν τῇ χειρὶ καὶ νὰ ἀναβαίνῃ καὶ καταβαίνῃ δὲν ἠδύνατο, ἐκάθητο ἐν τῇ λέμβῳ τοῦ πυρπολικοῦ του· αὐτοὶ δὲ πλησιάσαντες τὸ πλοῖον, μὴ δυνάμενοι ὅμως ἕνεκα τοῦ ἐναντίου ἀνέμου καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς Τούρκων νὰ πυρπολήσωσιν αὐτό, διεύθυναν πρὸς αὐτὸ τὸ πυρπολικόν των, ἔβαλον εἰς αὐτὸ πῦρ, καὶ μίαν Τουρκικὴν λέμβον κυριεύσαντες ἀνεχώρησαν. Ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον γίνεται, ὅτι ὁ Σ. Τρικούπης οὐδὲ περὶ ταύτης τῆς ναυμαχίας εὐκρινεῖς εἶχε καὶ ὀρθὰς πληροφορίας.

Μετὰ δὲ τὴν ἐξιστόρησιν ταύτης τῆς ναυμαχίας ἀναφέρει τὴν παράδοσιν τῶν 22 Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν εἰς τὸν διοικητὴν Σμύρνης· ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων μὴ ἀναφέρων τίνες ἦσαν οἱ Ἕλληνες οὗτοι, ὀνομάζει τὸ συμβὰν τοῦτο περίεργον!

Ὁ δὲ φιλέλλην Γόρδων τὸ συμβὰν τοῦτο παράδειγμα ἀξιοθαύμαστον τολμηρᾶς ἐπιδεξιότητος καὶ ὀνομάζει καὶ ἀξιοπρεπῶς περιγράφει· καὶ νομίζομεν δικαίως, διότι ἡ παράδοσις αὕτη τῶν Ψαριανῶν καὶ τοῦ πλοιάρχου τοῦ μυστίκου Α. Σταματάρα εἶναι τῷ ὄντι καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς παραδόσεως, καὶ διὰ τὸν τρόπον τῶν κακώσεων, καὶ τῶν κινδύνων καὶ τῆς σωτηρίας ἔξωθεν τῆς Κωνσταντινουπόλεως παράδειγμα ἡρωϊσμοῦ καὶ ἐπιτηδειότητος καὶ μοναδικὸν καὶ ἀξιοθαύμαστον.

Ἀλλὰ ὁ Σ. Τρικούπης ἡμαρτημένας πληροφορίας ἔλαβε καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν Ψαριανῶν πλοίων

εἰς πολιορκίαν τῆς Εὐβοίας ὑπὸ τὸν Ὀδυσσέα (1), διότι ἐνδέχεται μὲν νὰ τοῖς ὑπεσχέθησαν ἀποζημίωσιν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς νήσου, πλὴν οὔτε ἡ περὶ τὴν Ἐρέτριαν γῆ εἰς συνοικισμὸν συνεφωνήθη, οὔτε οἱ Ψαριανοὶ εἶχον ἰδέαν τινὰ τότε περὶ συνοικισμοῦ· ἀλλὰ ἡ κοινότης τῶν Ψαρῶν λαβοῦσα τὰς διαταγὰς τῆς Διοικήσεως ἀπέστειλεν ἀμέσως ἓξ πλοῖα, καὶ κατόπιν εἰς τὸ βόρειον τῆς Εὐβοίας τέσσαρα, τοῦ Α. Γιαννίτση, τοῦ Ν. Καροκωσταντῆ, τοῦ Α. Βουρέκα, ὑπὸ Κ. Κανάρη διοικουμένου, καὶ τοῦ Γ. Σκαντάλη. Εἰς δὲ τὸν Ἐρετριακὸν κόλπον ἐστάλησαν τὰ πλοῖα Ν. Ἀργύρη, Ν. Χ. Ἀλεξανδρῆ, Ἰω. Καλάρη, Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶ, Α. Κουτζούκου, καὶ Χ. Α. Δομεστίνη, καὶ τρεῖς πληρεξούσιοι, ὁ Ι. Μηλαΐτης, ὁ Κυριακὸς Μαμούνης, καὶ ὁ Ν. Κουτζοῦκος ὅπως συνεννοῶνται μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως περὶ τῆς ἐκστρατείας.

Οἱ πληρεξούσιοι οὗτοι παρατηρήσαντες τοῦ τόπου τὰ πλεονεκτήματα ἐξύμνουν τὸν τόπον ἐπανελθόντες εἰς τὴν πατρίδα των. Οἱ δὲ Ψαριανοὶ ἀκούοντες τὰ πλεονεκτήματα τοῦ τόπου συνέλαβον ἔκτοτε τὴν ἰδέαν τοῦ ἐκεῖ συνοικισμοῦ των μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἔθνους, καὶ ἔκτοτε ἔχοντες ταύτην τὴν ἰδέαν ἐζήτησαν αὐτὸν εἰς τὸ μετέπειτα πατρίδα των. Οὐχ ἧττον δὲ ἡμαρτημέναι εἰσὶν αἱ πληροφορίαι τοῦ Σ. Τρικούπη καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἅπερ διηγεῖται, ὅτι δηλονότι « ὁ Κωλέττης ἔφερε τῷ Ὀδυσσεῖ 500 στρατιώτας, καὶ αὐτοὺς παραδοὺς αὐτῷ μετέβη εἰς Κέαν ἐπὶ νέᾳ στρατολογίᾳ, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ψαρὰ πρὸς ἐπίσπευσιν τῆς ἐκπλεύσεως τοῦ στολίσκου, καὶ ὅτι μὲ ἓξ Ψαριανὰ πλοῖα καὶ ὅσους ἠδυνήθη νὰ στρατολογήσῃ (!) κατέπλευσεν εἰς Πορτοράφτην, ὅπου περιεμένετο ὁ Ὀδυσσεύς, διότι ἐκεῖ ἔμελλε νὰ συγκεντρωθῇ ἡ στρατιω-

(1) Τόμ. III, σελ. 72.

τικὴ καὶ ἡ ναυτικὴ δύναμις τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκστρατείας. Τὴν δὲ 7 Νοεμβρίου κατέπλευσε καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκ Πειραιῶς εἰς τὸν αὐτὸν λιμένα φέρων ἐπὶ εἴκοσιν ἐνόπλων πλοιαρίων χιλίους στρατιώτας· ἦλθον μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλοι στρατιῶται ἐξ Ἀθηνῶν διὰ ξηρᾶς, » καὶ ἄλλα πολλὰ λέγει ὁ Σ. Τρικούπης καὶ ἄτοπα· διότι πρῶτον μὲν ὁ Κωλέττης οὐδέποτε ἦλθεν εἰς Ψαρά, δεύτερον δὲ ὁ Ψαριανὸς στόλος τὴν 9 ἐκ Ψαρῶν ἀπελθὼν ἦλθεν τὴν 10 εἰς Θερικόν, καὶ ἐκεῖ τὸν Ὀδυσσέα μετὰ 60 στρατιωτῶν εὑρὼν μετέφερεν εἰς Κέαν, ὅπου ἦν τὸ στρατόπεδόν του, ἐκ 1600 ἀνδρῶν συνιστάμενον ὑπὸ τὸν Κριεζώτην, τὸν Ῥούκην, τὸν Στάθην Κατζικογιάννην, τὸν Ν. Στίνην, καὶ ἄλλους. Τούτους δὲ παραλαβόντα, τὸν δὲ Κριεζώτην, (καὶ τοῦτον ἐκ Κέας. καὶ οὐχὶ εἰς τὰ ὄρη τῆς Εὐβοίας κατὰ Τρικούπην περιφερόμενον!) ἐπὶ τοῦ πλοίου Ι. Καλάρη, ἔχοντα 172 καὶ 110, οὓς ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Στάθης Κατζικογιάννης καὶ τὸν ἀνεψιόν του Ἀποστόλην, ἔφερον τὸν στρατόν, τὰ μὲν τέσσαρα εἰς Ἀλιβέρι, τὸ δὲ Ἰωάννου Καλάρη εἰς τὰ παλαιὰ τοῦ Κριεζώτου ὀχυρώματα.

Ὁ δὲ ἄλλος στρατὸς δὲν προσέβαλε τὴν Κάρυστον, ὡς νομίσας ὅτι οἱ Καρυστινοὶ εἶδον τὰ πλοῖα, καὶ διότι ἡ Κάρυστος εἶχε πανώλην· διὸ ἄφησαν μόνον τὸν Κριεζώτην ἵνα πολιορκήσῃ τὴν Κάρυστον. Ὁ Κριεζώτης τὴν ἰδίαν νύκτα ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἐκίνησεν εἰς Κάρυστον· ὁ δὲ εἰς Ἀλιβέρι ἀποβιβασθεὶς στρατὸς ἐκυρίευσε τὸ χωρίον, καὶ ὠχυρώθη· πρὸς τούτοις δὲ ὠχύρωσαν καὶ τὸ ἀπέναντι τῆς Ἐρετρίας νησίδιον, καὶ διαφόρους μάχας συνεκρότησαν.

Μείνας δὲ ὁ στρατὸς ἱκανὰς ἡμέρας ἐν Ἀλιβερίῳ ἐκίνησεν, ἐλθόντος καὶ τοῦ Κριεζώτου, ἀσθενήσαντος, εἰς Βρυσάκια. Ὁ δὲ Κριεζώτης λαβὼν 800 ἀπῆλθεν εἰς Κάρυστον, ἵνα πολιορκήσῃ αὐτήν. Πολιορκοῦντος

δὲ τοῦ στρατοῦ τὴν Χαλκίδα καὶ Κάρυστον μῆνας ἕξ, ἦλθεν ὁ Τουρκικὸς στόλος, καὶ διέλυσε τὴν πολιορκίαν.

Πολλὰ δὲ ἄλλα παραλείπομεν, τὰ ὁποῖα ἐγνωστοποίησεν ἡμῖν ὁ Ἰ. Μηλαΐτης, πληρεξούσιος ὢν τότε ἐκείνης τῆς ἐκστρατείας ἐκ μέρους τῶν Ψαριανῶν, καὶ ὁ Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶς ἐκ τῶν πλοιάρχων τῆς τότε πολιορκίας, διότι νομίζομεν τὰ εἰρημένα ἱκανὰ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἡμαρτημένου τῶν Σ. Τρικούπη πληροφοριῶν.

Τὰς πλείστας δὲ ἡμαρτημένας πληροφορίας ἔλαβεν ὁ Σ. Τρικούπης περὶ ἁλώσεως Ψαρῶν, διότι καὶ αἱ περὶ θέσεων τῆς νήσου ταύτης αὐτοῦ πληροφορίαι εἰσὶ πάσης ἐπικρίσεως ἀνάξιαι, καὶ αἱ περὶ δυνάμεως, καὶ αἱ περὶ μαχῶν ἐπὶ τῆς νήσου, καὶ ἄλλων γεγονότων, ὡς τοῦτο ἀποδειχθήσεται ἐξ ὧν μέλλομεν νὰ ἐκθέσωμεν, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς νήσου κ.τ τῶν τοποθεσιῶν αὐτῆς, καὶ ἐξιστοροῦντες τὰ περὶ ὀχυρώσεως, δυνάμεως, τῶν ἐπὶ τῆς νήσου μαχῶν, καὶ τέλος ἀποδεικνύοντες ὅτι τῶν Ψαρῶν ἡ καταστροφὴ ἔφερε τὴν διάλυσιν τῆς τουρκικῆς δυνάμεως, καὶ τὴν κοινὴν τοῦ ἔθνους σωτηρίαν.

Α΄. Περὶ τῆς νήσου Ψαρῶν, καὶ τῶν τοποθεσιῶν αὐτῆς.

Κατὰ μὲν τὸ ἀνατολικὸν τοῦ μεσημβρινοῦ τῆς νήσου Ψαρῶν, μόλις 18 μιλίων περιφέρειαν ἐχούσης, εἶναι ἀκρωτήριον καλούμενον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ τὸ τελευταῖον τῆς νήσου. Ἀπὸ τούτου τοῦ ἀκρωτηρίου πρὸς δύσιν κεῖται τούτῳ συνορεῦον τὸ Λιμνονάρι καλούμενον, τούτῳ δὲ συνορεῦον ἡ Μπούντα (ἀκρωτήριον), καὶ τούτῳ τὸ ἀκρωτήριον Παλαιοκάστρου, τὸ ὁποῖον κεῖται πρὸς μεσημβρίαν τῆς νήσου ἄντικρυ τῆς πόλεως. Ἀπὸ Παλαιοκάστρου δὲ πρὸς ἄρκτον κεῖται δυτικῶς τὸ ἀκρωτήριον Ῥούσσου, τούτῳ πρὸς ἄρκτον συνορεύει τὸ Πριόνιον, τούτῳ ὁ Κάναλος, καὶ τούτῳ τὸ σπήλαιον Ἀδάμ, καὶ τούτῳ τὸ ἀκρω-

τήριον Μαρκάκη, πρὸς τὸ βόρειον, τὸ βλέπον πρὸς ἀνατολάς. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου Μαρκάκη πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τῆς νήσου κεῖται τὸ Πρασόνησον, καὶ ἀπὸ τούτου πρὸς μεσημβρίαν τὸ ἄκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅθεν ἠρξάμεθα. Ἐὰν λοιπὸν τὴν τοποθεσίαν ταύτην τῆς νήσου γνωρίσῃ τις θέλει μάθει, ὅτι ἀπὸ μὲν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μέχρι Παλαιοκάστρου, καὶ ἀπὸ Παλαιοκάστρου μέχρι Ῥούσσου γίνεται ἀπόβασις. Ἀπὸ δὲ ἀκρωτηρίου Ῥούσσου μέχρι Μαρκάκη· δύναται μὲν νὰ γένηται ἀπόβασις, ἀλλὰ μόνον γαλήνης οὔσης, καὶ κυμάτων μὴ ὑπαρχόντων· διότι ὑπαρχόντων κυμάτων, καίτοι γαλήνης οὔσης, δὲν δύνανται πλοῖα καὶ λέμβοι νὰ πλησιάσωσιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου Μαρκάκη μέχρι Πρασονήσου, καὶ ἀπὸ Πρασονήσου μέχρις Ἁγίου Γεωργίου ἀπόβασις δὲν γίνεται· καὶ ἂν ἦναι δύο τινὰ μέρη ἀποβατά, ἡ ἀνάβασις ὅμως ἕνεκα τῶν ὀρέων εἶναι δύσκολος.

Β΄. Περὶ ὀχυρώσεως τῆς νήσου.

Τὴν δὲ τεχνητὴν ὀχύρωσιν εἶχον οἱ Ψαριανοὶ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁγίου Γεωργίου μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Ῥούσσου, καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ σπηλαίου Ἀδάμ. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου Μαρκάκη μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁγίου Γεωργίου ἡ νῆσος ἦν ἀνοχύρωτος.

Ἐπὶ ὅλης δὲ ταύτης τῆς τοποθεσίας εἶχον 84 πυροβόλα καὶ δύο ὅλμους, ἐκτὸς ἐκείνων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας ἀπεβίβασαν οἱ Ψαριανοὶ ἐκ τῶν πλοίων.

Τὸ δὲ Παλαιόκαστρον, τὸ πρὸς μεσημβρίαν τῆς νήσου, ἦν τοῖχος τοῦ περιβόλου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, καὶ μετεποιήθη εἰς τεῖχος, ἔχον πρὸς ἀνατολὰς μὲν ποδῶν ὕψος ὀκτώ, πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ λιμένος, πρὸς ἄρκτον δὲ μόνον τεσσάρων, πρὸς δὲ τὸ δυτικὸν καὶ μεσημβρινὸν οὐδέν, διότι πρὸς ταῦτα ἦσαν βράχοι. Ἐντὸς δὲ τοῦ περιβόλου ὑπῆρχε δεξαμενὴ ὕδατος, τὴν

οποίαν μετεποίησαν εἰς πυριταποθήκην. Πρὸς δὲ τὸ δυτικὸν τῆς νήσου ὑπάρχει νησίδιον, ὀνομαζόμενον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐφ' οὗ ὑπῆρχε κανονοστάσιον πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐκεῖ ἐλλιμενιζομένων πλοίων. Οὗτος μὲν ὁ λιμὴν κεῖται πρὸς τὸ δυτικὸν, ὁ δὲ τῆς πόλεως πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικὸν της νήσου.

Γ'. Περὶ δυνάμεως.

Τῆς δὲ νήσου ὁ πληθυσμὸς, ὡς εἴρηται, ἐκτὸς τῶν ἀποδημουσῶν, ἦν 1210 οἰκογένειαι, ὡς 6050 περίπου ψυχαί.

Ἡ δὲ δύναμις τῆς νήσου διῃρεῖτο εἰς 10 καπετανίας, ὧν ἑκάστη περιελάμβανεν 125 Ψαριανούς. Τούτοις δὲ προσετίθεντο καὶ οἱ ὅπλα φέροντες πάροικοι, ὡς ἔγγιστα 800.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀναφερομένων ἦσαν καὶ 1000 Ῥουμελιῶται, μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τῶν Ψαριανῶν, οἵτινες ὅμως, ὡς ἴδιον ἔχοντες τρόπον τοῦ πολεμεῖν, ἀπετέλουν σῶμα ἴδιον.

Ἐπειδὴ δὲ ἐκ μὲν τῶν Κυδωνιατῶν καὶ Μοσχονησίων ἔμειναν ἐν τῇ νήσῳ ὀλίγοι, ἐκ δὲ τῶν Χίων δὲν ὑπῆρχον πολλοὶ, ἀνέβαινεν ὁ ὅλος τῆς νήσου πληθυσμὸς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς 15,000 ὡς ἔγγιστα ψυχάς.

Ἐκ ταύτης δὲ τῆς δυνάμεως 250 Ψαριανοὶ, οἱ ἐκλεκτότεροι, ἀπετέλουν τὰ πληρώματα τῶν 9 πυρπολικῶν, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἡ νῆσος κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος.

Ἡ δὲ Τουρκικὴ δύναμις ἀνέβαινεν εἰς 28 χιλιάδας, ἤγουν 12 ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἑλλησπόντου, ἓξ ἐκ Θεσσαλονίκης, καὶ δέκα ἐκ τῆς Ἰωνίας καὶ Μιτυλήνης.

Ἐὰν ἀληθῶς λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ἅλωσις τῶν Ψαρῶν ἀπεφασίσθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, καὶ πρὸ 8 μηνῶν, θέλει πάντως πεισθῇ ὅτι ἡ στρατολογία τοσούτου ἀριθμοῦ δὲν ἦτο διόλου δύσκο-

λος, ἑπομένως ὅτι οὐδὲ ὁ ἀριθμὸς ὑπερβάλλων.

Δ'. Περὶ μαχῶν ἐπὶ τῆς νήσου.

Τὴν 20 Ἰουνίου ἀνήγγειλεν ὁ Τηλεγράφος τῆς νήσου, ὅτι ὁ ἐχθρικὸς στόλος, ἐκ τριακοσίων περίπου πλοίων συνιστάμενος, κατέρχεται ἀπὸ Σίγριον πλέων εἰς Ψαρά.

Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἄγνωστον, ποῦ ὁ ἐχθρὸς ζητήσει νὰ ἀποβῇ, ἐτοποθετήθησαν οἱ καπεταναῖοι ὡς ἀκολούθως.

Ὁ μὲν Ν. Ἀποστόλης ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ, ὁ δὲ Ν. Χ. Δ. Κοτζιᾶς ἐν Λιμνοναρίῳ (συνορεύοντι τῷ Ἁγίῳ Γεωργίῳ)· ὁ δὲ Χ. Α. Δομεστίνης ἀπὸ τῆς Μπούντας μέχρι πόλεως· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Ζανῆς ἐν τῇ πόλει καὶ τῷ παλαιοχάστρῳ· ὁ δὲ Ν. Ἀργύρης ἐν τῷ νησιδίῳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τοῖς παρακειμένοις παραλίοις· ὁ δὲ Ι. Καλάρης καὶ Ἀντώνιος Κατζουλέρης ἐν Φτελιῷ (πλησίον τοῦ Ἀκρωτηρίου Ῥούσσου), ὁ δὲ Ἀντώνιος Σαρῆς, Ἀνδρέας Μαυρογιάννης, καὶ Α. Τσώτσης ἀπὸ ἀκρωτηρίου Ῥούσσου μέχρι σπηλαίου Ἀδάμ. Τούτοις δὲ συντοποθετημένοι ἦσαν καὶ αἱ καπιτανίαι τῶν Ῥουμελιωτῶν.

Ἵνα δὲ διαβιβάζωσι τὰς διαταγὰς εἰς τὰ πυρπολικὰ ἐτοποθετήθησαν τρεῖς πρόκριτοι ἐν τῷ μύλῳ τοῦ Στραβογεώργη.

Ἡ δὲ δημογεροντία, συνισταμένη ἐκ τοῦ Α. Γιαννίτζη, Ἀνδρέου Μαυρογιάννη, Ν. Καραχωσταντῆ, καὶ Δ. Βρατζάνου, εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν.

Ὁ δὲ ἐχθρικὸς στόλος πλησιάσας μετὰ μεσημβρίαν πρὸς τὸν Κάναλον (πρὸς τὸ ἀρκτικὸν τῆς νήσου, ὡς εἴπομεν) ἤρξατο ἐκεῖ τὴν μάχην. Καὶ πρῶτον μὲν ἤρξατο νὰ κανονοβολῇ τὰ ὀχυρώματα. Αἱ σφαῖραι ἔπιπτον ὡς βροχὴ, αἱ λέμβοι καὶ αἱ σαλοῦπαι ὥρμουν πρὸς τὰ ὀχυρώματα, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς φονευομένων, ἀπεκρούοντο, καὶ αἱ πλεῖσται ἐσύροντο ὑπὸ σχοινίων ἐν τοῖς Τουρκικοῖς πλοίοις δεδεμέναι.

Ἀφοῦ δὲ μέχρι τῆς νυκτὸς ἐμάχοντο, ἐφονεύοντο, καὶ ἀνδρείως ἀπεκρούοντο, ἀπεσύρθησαν τὴν νύκτα, καὶ πάλιν πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἤρξατο τῆς μάχης, καὶ πάλιν τὰ πλοιάρια ἐρυμουλκοῦντο, καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς σωρηδὸν ἐφονεύοντο, καὶ ἡ ἔφοδος ἐματαιοῦτο. Ὁ Πασσᾶς, ἄκρας οὔσης γαλήνης, διέταξε τὰ πλοῖα ἐντὸς τῶν ὑφάλων νὰ ἀγκυροβολήσωσι, καὶ ἀγκυροβοληθέντα πάλιν ἐκανονοβόλουν, ἵνα ἐνθαρρύνωσι τὴν ἀπόβασιν. αἱ σφαῖραι ἔπιπτον ὡς βροχὴ, οἱ ἐν τοῖς πλοιαρίοις ἐφονεύοντο, καὶ ἀπεκρούοντο, καὶ ἡ ἀπόβασις ἐματαιοῦτο.

Ἄλλαι δὲ λέμβοι τὰ μέρη τῆς νήσου κατασκοπεύουσαι παρετήρησαν, ὅτι τὸ ἀκρωτήριον Μαρκάκη εἶναι καὶ ἀνοχύρωτον καὶ ἀπροφύλακτον, διότι αὐτὸ εἶναι ἀπότομος βράχος, ἔχων ἓν καὶ μόνον μονοπάτιον, καὶ πλησιάσασαι ὄπισθεν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν, καὶ πλοῖα ὑπὸ τὸν βράχον ἀπεβίβαζον συνεχῶς. Αὐτοὶ δὲ ἀναβαίνοντες ἐστρέφοντο πρὸς τὰ ὀχυρώματα τοῦ σπηλαίου Ἀδὰμ, Κανάλου, καὶ Πριονίου, ὑπὸ κάτω ὄντα, ἐν οἷς οἱ Ἕλληνες ἐμάχοντο, καὶ ἐν μέσῳ διττοῦ πυρὸς πεσόντες ἔστρεφον τὰ ὅπλα καὶ πρὸς τοὺς ἀποβάντας. Ὄντων δὲ ἐν μέσῳ διττοῦ πυρὸς τῶν Ἑλλήνων, ἔκαμε τότε ὁ ἐχθρὸς τελείαν ἀπόβασιν.

Ἡ δημογεροντία τὴν ἀπόβασιν μαθοῦσα διέταξε τὰς καπιτανίας νὰ τρέξωσι πανταχόθεν εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ πλέον δὲν ἦτο καιρὸς, διότι οἱ Τοῦρκοι ἀποβάντες ἀμέσως διευθύνθησαν πρὸς τὴν πόλιν διὰ διαφόρων ὁδῶν· καὶ οἱ μὲν τὴν δεξιὰν λαβόντες καὶ εἰς Φτελιὸν ἐπιπεσόντες ἦλθον εἰς χεῖρας μετὰ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων, καὶ ἐκεῖ μανιωδῶς συμπλεκόμενοι ἐφονεύοντο. Ἐπὶ τέλους δὲ πολλαπλασιασθέντων τῶν Τούρκων ἔβαλον πῦρ οἱ ἐκεῖ Ἕλληνες ἐν τῇ πυριταποθήκῃ αὐτοῦ καὶ συνεταφιάσθησαν μετ' αὐτῶν· καὶ ἀληθῶς ἡ μετά τινας

ἡμέρας τὰ Ψαρὰ ἀνακτήσαντες καὶ τοὺς ἐκεῖ φονευθέντας παρατηροῦντες ἐθαύμαζον καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐκεῖ φονευθέντων, καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἔκειντο.

Οἱ δὲ εἰς τὸ τοῦ Δασκαλιοῦ ἀπέναντι κανονοστάσιον, συνορεῦον τὸ Φτελιῷ, ἐπιπεσόντες Τοῦρκοι ἔπαθον καὶ ἐκεῖ τὸ αὐτὸ, φονευθέντων καὶ πολλῶν ἄλλων Ψαριανῶν καὶ τοῦ Ν. Βελισσαρίου καὶ τοῦ Κυριακοῦ Μαμούνη. Ἄλλοι δὲ Τοῦρκοι εἰς τὸ παρακείμενον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου κανονοστάσιον ἐπιπεσόντες καὶ μάχην φονικωτάτην καὶ ἐκεῖ μετὰ τῶν Ἑλλήνων συνάψαντες τὰ αὐτὰ ἔπαθον.

Ἄλλοι δὲ πρὸς τὴν πόλιν ἐρχόμενοι κατ' εὐθεῖαν συνῆπτον πρὸς τοὺς ἐρχομένους εἰς βοήθειαν μάχην, συνεπλέκοντο μανιωδῶς, καὶ συνεφονεύοντο· διότι πανταχοῦ μάχη, συμπλοκὴ, καὶ θάνατος.

Τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἀποβιβασθέντων Τούρκων, καί τοι μέγιστον, ἀποκρουσθὲν ἐν τῷ μνήματι τοῦ Στάθη ἐβράδυνε νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν πόλιν. Οἱ δὲ πάροικοι, οἱ ἐν τῇ πόλει ὡς οἱ ἐπανελθόντες ἔξωθεν, ἐπειδὴ ἐγνώριζον τὰ τῆς καταστροφῆς ἐπακόλουθα, ἐπεβιβάζοντο ἐπὶ τῶν Ψαριανῶν πλοίων, καὶ ἀνεχώρουν. καὶ διὰ τοῦτο πάροικοι μὲν ὀλίγοι τινὲς μόνον ἐφονεύθησαν, Ψαριανοὶ δὲ καὶ Ῥουμελιῶται πλεῖστοι·

Ἐν δὲ τῇ πόλει ὑψώθησαν κραυγαὶ, πυροβολισμοὶ ἐγένοντο ἀδιάκοποι, πυρκαϊαὶ, καὶ λέμβοι πνιγόμεναι παρετηροῦντο, ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ ἀταξία ἐκορυφώθη, καὶ τὸ σχέδιον τῆς ἐν τῇ πόλει ἀντιστάσεως ἐματαιώθη.

Οἱ δὲ εἰς τὴν πόλιν κατελθόντες Ψαριανοὶ καὶ τὰ γιγνόμενα παρατηρήσαντες ἀπηλπίσθησαν, ὅτι δύνανται πλέον ἐν τῇ πόλει νὰ μείνωσιν, ὡς εἶχον προαποφασίσει, καὶ ἐν αὐτῇ τὸν ἐχθρὸν νὰ πολεμήσωσι· διὸ καὶ οὗτοι, ὅπως ἔτυχεν, καὶ ὅπως ἠδυνήθησαν, ἐζήτησαν τὴν σωτηρίαν των.

Ὅτι δὲ ἀληθῆ λέγω, ἀπόδειξις τρανωτάτη εἶναι, ὅτι οὐδεὶς τῶν Ψαριανῶν πλοιάρχων διεσώθη ἐν τῷ πλοίῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τισιν ἐγκαταλειφθεῖσι πλοιαρίοις, καὶ τῷ τοῦ Κ. Χ. Ἀγγελῆ. Ὅσοι δὲ ἐκ τῶν τοῦ Κανάλου, Πριονίου, σπηλαίου Ἀδὰμ, ὀχυρωμάτων διεσώθησαν, τουτέστι μόλις 170, (διότι οἱ ἄλλοι ἅπαντες, ἐν οἷς καὶ οἱ καπιταναῖοι Ψαριανοὶ, Ἀνδρέας Μαυρογιάννης, Ἀντώνιος Κατζουλέρης, Α. Τσώτσης, Ἀντώνιος Σαρῆς, ἐν αὐτοῖς ἐφονεύθησαν), ἐκλείσθησαν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Ἄνω Παναγίας, καί τινας ἡμέρας ἐκεῖ διαμείναντες ἐσώθησαν ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κορβέτας Ἴσιδος. Ὅσοι δὲ δὲν προέλαβον νὰ ἐπιβιβασθῶσιν ἐπὶ τῶν πλοίων, Ψαριανοί τε (οἷον Δ. Γ. Χ. Δ. Κοτζιᾶς, Α. Μαμούνης, Χ. Α. Μοναρχίδης, Δ. καὶ Α. Βρατζάνοι, Ι. Σίδερος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ), καὶ Ῥουμελιῶται (ὡς Ῥάδος, Λάμπρος, Τσατζαρώνης, καὶ ἄλλοι), τὸ ὅλον τῶν ἀνδρῶν μέχρις 75, καὶ γυναικόπεδα μέχρις 750, ἐκλείσθησαν ἐν τῷ Παλαιοκάστρῳ.

Ὁ δὲ Πασᾶς διέταξε νὰ κυριεύσωσιν αὐτὸ αὐθημερόν· διὸ οἱ Τοῦρκοι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐφορμῶντες ἀπεκρούοντο γενναίως, καὶ πλεῖστοι φονευόμενοι ἀπεμακρύνοντο. Οἱ δὲ πολιορκούμενοι βλέποντες, ὅτι ἐπὶ πολὺ νὰ ἀνθέξωσι δὲν ἠδύναντο, ἀπεφάσισαν, δόντος τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ Δ. Κοτζιᾶ, νὰ πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Τούρκους στῆθος μὲ στῆθος, καὶ ὅταν ὅλοι φονευθῶσι, οἱ δὲ Τοῦρκοι εἰσέλθωσι, τότε ὁ μὲν Α. Βρατζάνος ἔξω τῆς πυριταποθήκης μένων, τοῦτο νὰ σημάνῃ, ὁ δὲ Ι. Σίδερος ἐν τῇ πυριταποθήκῃ νὰ θέσῃ τὸ πῦρ ἐν αὐτῇ, ὡς καὶ ἐγένετο.

Πάντων λοιπὸν προαποφασισμένων ὄντων εἰς τοῦτο καὶ τῶν γυναικῶν συγκατανευσασῶν, οἱ μὲν Ἕλληνες ἐφώρμησαν τὴν ἐπιοῦσαν ξιφήρεις κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ μαχόμενοι πρὸς αὐτοὺς ἅπαντες ἐφονεύθησαν,

οἱ δὲ Τοῦρκοι εἰσελθόντες ὥρμησαν εἰς ἁφαρπαγὴν τῶν γυναικοπαίδων· τότε ὁ μὲν Α. Βρατζάνος τὴν δεξιὰν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Δ. Βρατζάνου, ὄντος ἀομμάτου καὶ μένοντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἀσπασθεὶς, ἔδωκε τὸ σημεῖον τῷ Ι. Σιδέρῳ, ὁ δὲ Ι. Σίδερος θέσας τὸ πῦρ ἀνέτρεψε τοὺς πάντας ὑπὸ τοὺς βράχους καὶ συνεταφίασεν, ἐξαιρουμένης μόνον τῆς γυναικὸς τοῦ προξένου Δαρμάρα, ἡ ὁποία μετὰ δύο παιδίων ὑπὸ ἕνα βράχον κρυφθεῖσα ἐσώθη, καὶ ἐλευθερωθεῖσα ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1824 διηγεῖτο ταῦτα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ὦσιν ἀληθῆ, διότι ὅλοι οἱ εἰρημένοι ἄνδρες Ψαριανοὶ καὶ Ῥουμελιῶται εὑρέθησαν ὑπὸ τῶν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπανελθόντων Ἑλλήνων ἔξω τοῦ τείχους φονευμένοι.

Τὸ δὲ πλῆθος τῶν φονευθέντων, ὡς οἱ αἰχμαλωτισθέντες τότε καὶ ἔπειτα ἐλευθερωθέντες διηγοῦντο, ἦν ἀναρίθμητον, διότι τὸ ὅλον ἐκεῖνο μέρος καὶ τὰ πέριξ ἐκαλύπτοντο σώμασιν.

Ὡς δὲ ἐν παλαιοκάστρῳ, οὕτως ἐκλείσθησαν Ψαριανοί τε καὶ Πάροικοι ἐν τῷ νησιδίῳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, καὶ πολλὰς ἡμέρας ἐκεῖ πρὸς τοὺς Τούρκους πολεμοῦντες πολλὴν αὐτοῖς θραῦσιν ἐπήνεγκον.

Μὴ ἔχοντες ὅμως οἱ ἐν αὐτῷ τροφὰς διηρέθησαν, διότι οἱ μὲν Ψαριανοὶ ἦσαν γνώμης νὰ μὴ παραδοθῶσιν, οἱ δὲ Πάροικοι νὰ παραδοθῶσιν. Τῶν Ψαριανῶν λοιπὸν κατὰ κοινὴν συμφωνίαν διὰ κολυμβήματος εἰς τὴν νῆσον ἀποβάντων καὶ εἰς τὰ μοναστήριον τῆς Ἄνω Παναγίας καταφυγόντων, οἱ Πάροικοι σχεδίαν κατασκευάσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ παράλιον μὲ σημαίαν λευκήν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι αὐτοὺς παραλαβόντες ἔφερον πρὸς τὸν Πασᾶν, ὅστις διέταξεν, εἰπὼν ὅτι δὲν ἔπρεπεν ὡς μὴ Ψαριανοὶ νὰ πολεμήσωσι, καὶ τοὺς ἐκρέμασαν. Τὰ πλεῖστα δὲ γυναικόπαιδα ἐπιβιβασθέντα ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Τσώτση, ὑπὸ τὸ παλαιόκαστρον

Ὅτι δὲ ἀληθῆ λέγω, ἀπόδειξις τρανωτάτη εἶναι, ὅτι οὐδεὶς τῶν Ψαριανῶν πλοιάρχων διεσώθη ἐν τῷ πλοίῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τισιν ἐναπολειφθεῖσι πλοιαρίοις, καὶ τῷ τοῦ Κ. Χ. Ἀγγελῆ. Ὅσοι δὲ ἐκ τῶν τοῦ Κανάλου, Πριονίου, σπηλαίου Ἀδὰμ, ὀχυρωμάτων διεσώθησαν, τουτέστι μόλις 170, (διότι οἱ ἄλλοι ἅπαντες, ἐν οἷς καὶ οἱ καπιταναῖοι Ψαριανοὶ, Ἀνδρέας Μαυρογιάννης, Ἀντώνιος Κατζουλέρης, Α. Τσώτσης, Ἀντώνιος Σαρῆς, ἐν αὐτοῖς ἐφονεύθησαν), ἐκλείσθησαν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Ἄνω Παναγίας, καί τινας ἡμέρας ἐκεῖ διαμείναντες ἐσώθησαν ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κορβέτας Ἴσιδος. Ὅσοι δὲ δὲν προέλαβον νὰ ἐπιβιβασθῶσιν ἐπὶ τῶν πλοίων, Ψαριανοί τε (οἷον Δ. Γ. Χ. Δ. Κοτζιᾶς, Α. Μαμούνης, Χ. Α. Μοναρχίδης, Δ. καὶ Α. Βρατζάνοι, Ι. Σίδερος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ), καὶ Ῥουμελιῶται (ὡς Ῥάδος, Λάμπρος, Τσατζαρώνης, καὶ ἄλλοι), τὸ ὅλον τῶν ἀνδρῶν μέχρις 75, καὶ γυναικόπεδα μέχρις 750, ἐκλείσθησαν ἐν τῷ Παλαιοκάστρῳ.

Ὁ δὲ Πασᾶς διέταξε νὰ κυριεύσωσιν αὐτὸ αὐθημερόν· διὸ οἱ Τοῦρκοι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐφορμῶντες ἀπεκρούοντο γενναίως, καὶ πλεῖστοι φονευόμενοι ἀπεμακρύνοντο. Οἱ δὲ πολιορκούμενοι βλέποντες, ὅτι ἐπὶ πολὺ νὰ ἀνθέξωσι δὲν ἠδύναντο, απ φάσισαν, δόντος τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ Δ. Κοτζιᾶ, νὰ πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Τούρκους στῆθος μὲ στῆθος, καὶ ὅταν ὅλοι φονευθῶσι, οἱ δὲ Τοῦρκοι εἰσέλθωσι, τότε ὁ μὲν Α. Βρατζάνος ἔξω τῆς πυριταποθήκης μένων, τοῦτο νὰ σημάνῃ, ὁ δὲ Ι. Σίδερος ἐν τῇ πυριταποθήκῃ νὰ θέσῃ τὸ πῦρ ἐν αὐτῇ, ὡς καὶ ἐγένετο.

Πάντων λοιπὸν προαποφασισμένων ὄντων εἰς τοῦτο καὶ τῶν γυναικῶν συγκατανευσασῶν, οἱ μὲν Ἕλληνες ἐφώρμησαν τὴν ἐπιοῦσαν ξιφήρεις κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ μαχόμενοι πρὸς αὐτοὺς ἅπαντες ἐφονεύθησαν,

οἱ δὲ Τοῦρκοι εἰσελθόντες ὥρμησαν εἰς ἁρπαγὴν τῶν γυναικοπαίδων· τότε ὁ μὲν Α. Βρατζάνος τὴν δεξιὰν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Δ. Βρατζάνου, ὄντος ἀομμάτου καὶ μένοντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἀσπασθεὶς, ἔδωκε τὸ σημεῖον τῷ Ι. Σιδέρῳ, ὁ δὲ Ι. Σίδερος θέσας τὸ πῦρ ἀνέτρεψε τοὺς πάντας ὑπὸ τοὺς βράχους καὶ συνεταφίασεν, ἐξαιρουμένης μόνον τῆς γυναικὸς τοῦ προξένου Δαρμάρα, ἡ ὁποία μετὰ δύο παιδίων ὑπὸ ἕνα βράχον κρυφθεῖσα ἐσώθη, καὶ ἐλευθερωθεῖσα ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1824 διηγεῖτο ταῦτα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ὦσιν ἀληθῆ, διότι ὅλοι οἱ εἰρημένοι ἄνδρες Ψαριανοὶ καὶ Ῥουμελιῶται εὑρέθησαν ὑπὸ τῶν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπανελθόντων Ἑλλήνων ἔξω τοῦ τείχους φονευμένοι.

Τὸ δὲ πλῆθος τῶν φονευθέντων, ὡς οἱ αἰχμαλωτισθέντες τότε καὶ ἔπειτα ἐλευθερωθέντες διηγοῦντο, ἦν ἀναρίθμητον, διότι τὸ ὅλον ἐκεῖνο μέρος καὶ τὰ πέριξ ἐκαλύπτοντο σώμασιν.

Ὡς δὲ ἐν παλαιοκάστρῳ, οὕτως ἐκλείσθησαν Ψαριανοί τε καὶ Πάροικοι ἐν τῷ νησιδίῳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, καὶ πολλὰς ἡμέρας ἐκεῖ πρὸς τοὺς Τούρκους πολεμοῦντες πολλὴν αὐτοῖς θραῦσιν ἐπήνεγκον.

Μὴ ἔχοντες ὅμως οἱ ἐν αὐτῷ τροφὰς διηρέθησαν, διότι οἱ μὲν Ψαριανοὶ ἦσαν γνώμης νὰ μὴ παραδοθῶσιν, οἱ δὲ Πάροικοι νὰ παραδοθῶσιν. Τῶν Ψαριανῶν λοιπὸν κατὰ κοινὴν συμφωνίαν διὰ κολυμβήματος εἰς τὴν νῆσον ἀποβάντων καὶ εἰς τὰ μοναστήριον τῆς Ἄνω Παναγίας καταφυγόντων, οἱ Πάροικοι σχεδίαν κατασκευάσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ παράλιον μὲ σημαίαν λευκήν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι αὐτοὺς παραλαβόντες ἔφερον πρὸς τὸν Πασᾶν, ὅστις διέταξεν, εἰπὼν ὅτι δὲν ἔπρεπεν ὡς μὴ Ψαριανοὶ νὰ πολεμήσωσι, καὶ τοὺς ἐκρέμασαν. Τὰ πλεῖστα δὲ γυναικόπαιδα ἐπιβιβασθέντα ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Τσώτση, ὑπὸ τὸ παλαιόκαστρον

7.

τὴν ὅλην ἡμέραν μείναντος, διεσώθησαν ἐκ τῆς καταστροφῆς.

Τὸ δὲ πλοῖον τοῦ Δ. Λαίνου, ἐφ' οὗ γυναικόπαιδα ἄλλα ἐπεβιβάσθησαν, ἐπυρπολήθη ὑπὸ Κ. Παππανικολῆ, καὶ ἄλλων τινῶν Ψαριανῶν, μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν.

Τὸ δὲ τοῦ Κ. Χ. Ἀγγελῆ, διωκόμενου ὑπὸ Τουρκικῶν Φρεγαδῶν καὶ κινδυνεῦον, διεσώθη διὰ τεχνασμάτων, ὡς καῖον συνεχῶς πυρίτιδα ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, καὶ τῶν ἱστίων.

Ἐάν τις λοιπὸν λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς φονευθέντας Τούρκους, τόσον ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων πρὸ τῆς ἀποβάσεως, καὶ μετὰ τὴν ἀπόβασιν ἐν αὐτοῖς, ὅσον τοὺς ἐν τῷ Φτελιῷ, ἐν τῷ Δασκαλιῷ, ἐν τῷ Ἁγίῳ Δημητρίῳ, ἐν πολλαῖς καθ' ὁδὸν συμπλοκαῖς μέχρι τῆς πόλεως, ἐν τῷ μνήματι τοῦ Στάθη, ἐν τῇ πόλει, ἐν παλαιοκάστρῳ, ἐν τῷ νησιδίῳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, καὶ ἐν τοῖς πλοίοις! Ἐὰν τοὺς αἰχμαλωτισθέντας τότε καὶ ὕστερον ἐλευθερωθέντας διηγουμένους ἀκούσῃ, καὶ τοὺς εἰς Ψαρὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπανελθόντας, ὅτι ἡ ὅλη νῆσος καὶ ἡ θάλασσα σώμασιν ἐκαλύπτοντο, καὶ αὐτὰ τῆς Ἄνδρου, Τήνου, καὶ Μυκόνου, τὰ παράλια!

Ἐὰν ἐν ἑκάστῳ τῶν Τουρκικῶν τάφων οἱ τοιχωρύχοι ἀνὰ 25 καὶ 30 Τούρκους εὕρισκον, θέλει πάντως πεισθῇ, ὅτι τὸ πλεῖστον, ἵνα μὴ εἴπωμεν τὸ ὅλον, τῆς Τουρκικῆς δυνάμεως κατεστράφη. Ἡ δὲ ἐν Σπέτσαις συσταθεῖσα ἐπιτροπὴ τῶν Ψαριανῶν καταμετρήσασα τοὺς ἀπολεσθέντας Ψαριανοὺς εὗρεν, ὅτι ἄνδρες μὲν ἔπεσον ὡς ἔγγιστα, 500, καὶ τέσσαρες δὲ μόνον, καὶ αὐτοὶ ἐν θαλάσσῃ, ᾐχμαλωτίσθησαν, ὁ Α. Μητάρας, ὁ Ι. Ἀνδρουλής, ὁ Ν. Ι. Παππανικολῆς, καὶ ὁ Γ. Φιλίνης, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίαν διεσώθησαν διὰ κολυμβήματος. Αἱ δὲ γυναῖκες, τινὲς

μὲν ἰδίως αἱ νέαι, ἐπνίγοντο, ἐν αἷς καὶ τοῦ συγγραφέως αἱ ἀδελφαί, ἐκτὸς τῆς συζύγου Ν. Γιαννίτζη, συλληφθείσης ἡμιθανοῦς, ἑκουσίως, ἵνα μὴ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων πέσωσι, τινὲς δὲ ἀνθιστάμεναι ἐφονεύοντο, ὡς καὶ ἡ τοῦ συγγραφέως μήτηρ, τὴν ὁποίαν μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν Ἑλλήνων εἰς Ψαρὰ ἄταφον ὁ υἱὸς αὐτῆς Κωνστ. Χ. Γ. Κοτζιᾶς εὑρὼν ἔθαψεν.

Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ παιδία ὑπὸ τὴν βροχὴν τῶν σφαιρῶν τὴν φρικτὴν τῆς αἱματοχυσίας σκηνὴν θεωροῦντα ἀνέμενον ἀφόβως τὸν θάνατον, ὃν ἀληθῶς, κατὰ τὴν καταγραφὴν τῆς ἐν Σπέτσαις τῶν Ψαριανῶν ἐπιτροπῆς, εὗρον 2200 γυναικόπαιδα, καὶ 29 οἰκογένειαι καθ' ὁλοκληρίαν.

Ἐάν τις λοιπὸν τὰ ἀληθῆ ταῦτα γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἔτι καὶ νῦν ζωηρότατα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἐμοῦ εἰσίν, πρὸς ἐκεῖνα τὰ εὐτελῆ καὶ ἡμαρτημένα τοῦ Σ. Τρικούπη διηγήματα ἀντιπαραθέσῃ, εὑρήσει, ὅτι ὁ Χοσρεδπασᾶς δὲν ἦτο ἀφιλοπόλεμος, ὡς ὁ Σ. Τρικούπης ἰσχυρίζεται, καὶ διὰ τοῦτο ἀργὸς ἐκάθητο ὑπὲρ τὸν ἕνα μῆνα ἐν Μιτυλήνῃ, ἀλλὰ ἔπραξε τοῦτο, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, διότι ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν κατέστρεψε τὰς δυνάμεις του, ἢ τοὐλάχιστον τὸ πλεῖστον αὐτῶν, τὸ δὲ ἐναπολειφθὲν ἱκανὰ λάφυρα λαβὸν διελύθη, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Πασᾶς δὲν ἦτο πλέον εἰς κατάστασιν ἐκστρατείαν ἄλλην νὰ ἐπιχειρήσῃ· διότι, ἂν ἦτο, δὲν ἤθελε πλέον ἐπιχειρήσει κατὰ τῆς Σάμου, ἀλλὰ κατὰ τόπων ἰσχυρωτέρων, καὶ αὐτοὺς καταστρέφων τὴν ὅλην Ἑλλάδα ὑπέταττεν.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν δῆλον γίγνεται, ὅτι οἱ Ψαριανοὶ καὶ ἐσκεμμένως, καὶ σύμφωνοι, καὶ μόνοι, ἀνεδέχθησαν τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν ὅλων, καὶ διὰ τῆς ἡρωϊκῆς καταστροφῆς τῆς νήσου των ἔσωσαν τὴν ὅλην Ἑλλάδα, τότε στασιάζουσαν.

Οἱ Ψαριανοὶ ὅμως κατηγορήθησαν, ὅτι ἀφώπλισαν

τὰ πλοῖά των, καὶ ἠθέλησαν τὸν ἐχθρὸν νὰ δεχθῶσιν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Ἀλλὰ οἱ Ψαριανοὶ ἐσκέφθησαν ἂν πρέπει τὸ περὶ τὴν πόλιν μέρος μόνον νὰ ὀχυρώσωσι, δόντος τοῦτο τὸ σχέδιον Ν. τοῦ Σπανοῦ, χρηματίσαντος ἐν Αἰγύπτῳ λοχαγοῦ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, ἢ τὴν ὅλην νῆσον. Περὶ τούτου δὲ αἱ γνῶμαι ἦσαν διῃρημέναι, διότι οἱ μὲν τὴν ὅλην νῆσον ὠχυρωμένην βουλόμενοι ἔλεγον, ὅτι τὴν νῆσον κατὰ τὰ 2[3 προστατεύει ὁ ἄνεμος, τὴν ἀπόβασιν κωλύων· ἐλθὼν δὲ ὁ ἐχθρὸς εἰς τὸ μέρος τῆς πόλεως δὲν δύναται νὰ ἀποβῇ, διότι τὰ πλοῖα καὶ τὰ πυρπολικὰ διώξουσιν αὐτόν. Οἱ δὲ τὴν πόλιν νὰ ὀχυρώσωσι βουλόμενοι, καὶ ταύτης τῆς γνώμης ἦσαν οἱ νουνεχέστεροι, ἔλεγον ὅτι οὕτως αἱ δυνάμεις ἡμῶν συγκεντροῦνται κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐκ τῶν δύο δὲ γνωμῶν ὀρθοτέραν ἀναντιῤῥήτως ἀπέδειξεν ἡ πεῖρα τὴν περὶ τὴν πόλιν ὀχύρωσιν, διότι ἡ περὶ τὴν νῆσον ἤρτητο ἐκ τυχαίου περιστατικοῦ, τουτέστι τοῦ νὰ μὴ ὑπάρξῃ γαλήνη, ὡς ὑπῆρξε δυστυχῶς, ἀλλ' ἄνεμος τὰ ἀσθενῆ μέρη τῆς νήσου προστατεύων.

Ὡς λοιπὸν ταῦτα, οὕτως ἐσκέφθησαν καὶ ἂν πρέπει νὰ ἐκπλεύσωσι, καὶ τὸν ἐχθρὸν διὰ θαλάσσης νὰ προσβάλωσιν, ἢ αὐτὸν νὰ δεχθῶσιν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Καὶ περὶ τούτου αἱ γνῶμαι ἦσαν διῃρημέναι· διότι οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι εἶναι ἀδύνατον τὸν ἐχθρὸν νὰ κωλύσωμεν τοῦ νὰ ἀποβῇ, οἱ δὲ ὅτι, ἐκπλέοντος τοῦ στόλου, ἡ νῆσος δὲν ἔχει δυνάμεις ἱκανὰς νὰ ἀντισταθῇ, καὶ τὴν ἀπόβασιν νὰ ἀποκρούσῃ· διὸ ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἐκπλεύσωσιν, ἀλλὰ νὰ δεχθῶσι τὸν ἐχθρὸν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἐλπίζοντες, ὅτι πνέοντος ἀνέμου, ὅστις ἦν τότε περιοδικὸς, ὁ ἐχθρὸς ἐκ τοῦ μέρους τῆς πόλεως δὲν ἠδύνατο, δι' οὓς ἀνεφέραμεν λόγους, νὰ ἀποβῇ.

Ἀλλὰ, ἀληθῶς ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ ἡ περὶ

τὴν πόλιν ὀχύρωσις ἦν ἰδέα ὀρθωτέρα, καὶ ἡ ἔκπλευσις τοῦ στόλου σωτήριος.

Οὗτοι οἱ λόγοι λοιπὸν ἔπεισαν τοὺς Ψαριανοὺς νὰ δεχθῶσι τὸν ἐχθρὸν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, καὶ οὐχὶ φανταζόμενοι, ὡς ὁ Σ. Τρικούπης λέγει, πιστεύων ἴσως πληροφορίας ὑπαγορευθείσας ὑπὸ κακάμου ἀντιζηλίας, φθόνου, καὶ παραμορφωθείσας ὑπὸ χειρῶν ποταπῶν, θηρευόντων εὔνοιαν προϊστομένων, ἀντὶ νὰ συμπάσχῃ, καὶ συλλυπῆται διὰ τὸ μέγα τοῦτο τῆς Ἑλλάδος δυστύχημα! Οὐ μόνον ταῦτα ἐσκέφθησαν, ἀλλὰ καὶ διενοοῦντο, ἐρχομένου τοῦ δανείου, νὰ κατασκευάσωσιν ἐκεῖνο τὸ ἔτος 25 πυρπολικά, καὶ δι' αὐτῶν ἐν τῇ πρώτῃ συναντήσει μετὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου νὰ πυρπολήσωσι διὰ μιᾶς αὐτὸν ὅλον.

Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦτο, ὅπερ ὄντως ἦν μέγα, ἐὰν αὐτὸ οἱ Ἕλληνες μετεχειρίζοντο, καὶ δι' οὗ ἡ Ἑλλὰς ἐξάπαντος ἔκτοτε ἠλευθεροῦτο, ἐπελθούσης τῆς τῶν Ψαρῶν καταστροφῆς, ἔμεινεν ἀνεκτέλεστον.

Πολλοὶ ὅμως πιστεύουσιν, ὅτι τὰ Ψαρὰ ἔπεσον διὰ προδοσίας τοῦ Κώτα.

Ἀλλὰ περὶ τούτου ἀπόδειξις ἀποχρῶσα δὲν ὑπάρχει· μάλιστα δὲ οἱ ἐν σπηλαίῳ Ἀδὰμ ὄντες Ψαριανοὶ μετ' αὐτοῦ διαβεβαιοῦσιν, ὅτι μέχρι τέλους οὐδέν τι τοιοῦτον παρετήρησαν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ περὶ προδοσίας ἰδέα ἐκ μέρους Ἑλλήνων εἶναι ὅλως ἀνυπόστατος· διὸ φαίνεται ἀληθές, ὅτι οἱ Τοῦρκοι, οἱ πανταχοῦ πέμποντες κατασκόπους, ἔπεμψαν καὶ εἰς Ψαρά, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐγνώριζον καὶ τῆς νήσου τὰ ὕδατα, μικρὸν πρότερον ὑπό τινος Κορβέτας Εὐρωπαϊκῆς καταμετρηθέντα, ὡς τοῦτο καὶ ὁ Φίλος τοῦ Νόμου ἐπιβεβαιοῖ (*), καὶ τὰ ἀσθενῆ τῆς νήσου μέρη, καὶ τὸ ἀκρωτήριον Μαρκίκη ἀπροφύλακτον εὑρόντες ἀπεβιβάσθησαν.

(*) Ὑπ' ἀριθ. 28.

Ἡ καταστροφὴ ὅμως τῶν Ψαρῶν δὲν ἦτο ὡς ὁ Σ. Τρικούπης ἰσχυρίζεται (ἐν σελ. 141), σημαντικὴ μόνον διὰ τὴν καταστροφὴν σημαντικοῦ μέρους τοῦ ναυτικοῦ αὐτῶν· διότι ἂν αὕτη ἦν διὰ τοῦτο καὶ μόνον σημαντική, δὲν ἠδύνατο πάντως τὴν ὅλην νὰ κλονίσῃ Ἑλλάδα.

Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγίου ἐκλονίσθησαν, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ προσκυνήσωσιν.

Ὁ τότε ἔπαρχος Τήνου Δρόσος Μανσόλας ἀνεχώρησεν αὐθημερόν, καὶ ὁ Ἄνδρου. Ὁ Σύρου ἔγραφε τὰ αὐτὰ (ὑπ' ἀριθ. 467)· οἱ τῶν ἄλλων νήσων ἔπαρχοι ἡτοιμάζοντο (1).

Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἡ τότε Διοίκησις ἐξέδωκεν ἐγκυκλίους (ὑπ' ἀριθ. 33 τοῦ Φίλου τοῦ Νόμου), προτρέπουσα αὐτοὺς « νὰ μὴ καταδεχθῶσι νὰ ἀρνηθῶσι τὸ ἔθνος, καὶ τὴν πατρίδα νὰ προδώσωσιν ».

Ἡ Σάμος, ὡς αὐτὸς ὁ Τρικούπης (ἐν σελ. 144 τοῦ Γ'. τόμου) διαβεβαιοῖ, ἀπηλπίσθη, καὶ μόνον ἐλάχιστον μέρος διενοεῖτο, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀντισταθῇ. Ἀπελπίσθησαν οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Αἱ Σπέτσαι καὶ ἡ Ὕδρα ἐκλονίσθησαν, ὡς τις ἐκ τῶν δύο αὐτῆς ἐπιστολῶν πρὸς τὸ βουλευτικὸν καὶ τὸ ἐκτελεστικὸν νὰ εἰκάσῃ δύναται, ἀναγινώσκων « κινδυνεύει δὲ τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος ὅλον, καὶ ἡ νῆσός μας αὐτὴ κινδυνεύει, ἐὰν δὲν βοηθηθῇ ἐν συντόμῳ καὶ σημαντικῶς. » καὶ πρὸς τὸ ἐκτελεστικὸν (ἀπὸ 23 Ἰουνίου 1824)· « ἔρχονται αὐτοῦ οἱ δυστυχεῖς διασωθέντες Ψαριανοὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος των, ἥτις ἦτο τὸ δεξιὸν πτερὸν τῆς Ἑλληνικῆς ναυτικῆς

(1) Περίοδος Β'. Προσωρινὴ διοίκησις· πρὸς τὸ ἐκτελεστικὸν ἐκ Τήνου ἀπὸ 22 Ἰουνίου, καὶ ἐκ Σύρου ἀπὸ 23· δύο Δρόσου Μανσόλα ἐπιστολαί, ἃς παραλείπομεν, διότι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἶναι λυπηρὸν τῷ ὄντι.

δυνάμεως αὐτοῦ, ἀνάγκη εἶναι νὰ προμηθεύσῃ ἡ διοίκησις κατοικίαν καὶ πόρον εἰς τὰ γυναικόπαιδα διὰ νὰ ἔλθωσιν ὅσοι εἶναι ἄνδρες μὲ τὰ καράβιά των νὰ ἑνωθῶσι μὲ ἡμᾶς καὶ μὲ τοὺς ἀδελφοὺς Σπετσιώτας διὰ νὰ ἀντιπαραταχθῶμεν εἰς τὸν ἐχθρὸν μὲ τὰ ξύλινα τείχη, τὰ ὁποῖα ὡς ἐστάθησαν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Θεμιστοκλέους, εἶναι καὶ τώρα ἡ μόνη σωτηρία τῆς Ἑλλάδος ὅλης.

Διὰ τὸν Θεόν! ἂς μὴ ἀδιαφορήσῃ καὶ τώρα καὶ τὸ ἔθνος καὶ ἡ Πελοπόννησος, ἀλ' ἂς δοθῇ οἰκονομία εἰς τὰς φαμιλιάς των (*), διότι ἀφοῦ ἐχάσαμεν τὰ Ψαρὰ καὶ τὰ πλούτη των, μᾶς μένει ἀκόμη πολὺ νὰ ἔχωμεν τὰ καράβιά των καὶ τοὺς ναῦτάς των· δώσατε λοιπὸν καὶ εἰς τὰ καράβιά των καὶ Ἡφαίστια τροφὰς καὶ ἐφόδια καὶ εἰς τὰς φαμελιάς των οἰκονομίαν διὰ νὰ ἔλθωσιν ἀμέσως πρὸς ἡμᾶς· βέβαια ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν εἶναι τὸ ὑστερινὸν μάθημα, τὸ ὁποῖον ἡ θεία πρόνοια δίδει εἰς ἡμᾶς τοὺς Γραικοὺς πρὶν μᾶς ἐγκαταλείψῃ.

Ἀλλοίμονον εἰς τὸ χριστιανικὸν ἔθνος, ἂν καὶ εἰς τοῦτο αναισθητήσωμεν».

Ὕδρα τῇ 23 Ἰουνίου 1824 (1).

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἡ ἐλαχίστη δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἐκλόνισε τὸ πᾶν, καὶ ἡ πατρὶς ἔτρεχεν ἔσχατον κίνδυνον.

Οἱ δὲ διασωθέντες Ψαριανοὶ ἦλθον πρὸς τοὺς συναδέλφους των Σπετσιώτας, ὑποδεχθέντας αὐτοὺς καὶ περιποιηθέντας ἀδελφικῶς, γυμνοί, πεινῶντες, οὐδὲν γινώσκοντες περὶ τῆς σωτηρίας τῶν φιλτάτων τέκνων καὶ γυναικῶν, καὶ λοιπῶν, πιστοὶ ὅμως εἰς τὸν ὅρκον, ὃν ἔδωκαν, ἔγραψαν πρὸς τὴν διοίκησιν, ὅτι αὐτοὶ πηγαίνουσι

(*) Ἐδόθησαν ἑκάστῳ ἀτόμῳ πέντε ὀκάδες σίτου.

(1) Φίλος τοῦ Νόμου ὑπ' ἀριθ. 29.

Ἡ καταστροφὴ ὅμως τῶν Ψαρῶν δὲν ἦτο ὡς ὁ Σ. Τρικούπης ἰσχυρίζεται (ἐν σελ. 141), σημαντικὴ μόνον διὰ τὴν καταστροφὴν σημαντικοῦ μέρους τοῦ ναυτικοῦ αὐτῶν· διότι ἂν αὕτη ἦν διὰ τοῦτο καὶ μόνον σημαντική, δὲν ἠδύνατο πάντως τὴν ὅλην νὰ κλονίσῃ Ἑλλάδα.

Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγίου ἐκλονίσθησαν, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ προσκυνήσωσιν.

Ὁ τότε ἔπαρχος Τήνου Δρόσος Μανσόλας ἀνεχώρησεν αὐθημερόν, καὶ ὁ Ἄνδρου. Ὁ Σύρου ἔγραφε τὰ αὐτὰ (ὑπ' ἀριθ. 467)· οἱ τῶν ἄλλων νήσων ἔπαρχοι ἡτοιμάζοντο (1).

Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἡ τότε Διοίκησις ἐξέδωκεν ἐγκυκλίους (ὑπ' ἀριθ. 33 τοῦ Φίλου τοῦ Νόμου), προτρέπουσα αὐτοὺς « νὰ μὴ καταδεχθῶσι νὰ ἀρνηθῶσι τὸ ἔθνος, καὶ τὴν πατρίδα νὰ προδώσωσιν ».

Ἡ Σάμος, ὡς αὐτὸς ὁ Τρικούπης (ἐν σελ. 144 τοῦ Γ'. τόμου) διαβεβαιοῖ, ἀπηλπίσθη, καὶ μόνον ἐλάχιστον μέρος διενοεῖτο, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀντισταθῇ. Ἀπελπίσθησαν οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Αἱ Σπέτσαι καὶ ἡ Ὕδρα ἐκλονίσθησαν, ὥς τις ἐκ τῶν δύο αὐτῆς ἐπιστολῶν πρὸς τὸ βουλευτικὸν καὶ τὸ ἐκτελεστικὸν νὰ εἰκάσῃ δύναται, ἀναγινώσκων « κινδυνεύει δὲ τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος ὅλον, καὶ ἡ νῆσός μας αὐτὴ κινδυνεύει, ἐὰν δὲν βοηθηθῇ ἐν συντόμῳ καὶ σημαντικῶς. » καὶ πρὸς τὸ ἐκτελεστικὸν (ἀπὸ 23 Ἰουνίου 1824)· « ἔρχονται αὐτοῦ οἱ δυστυχεῖς διασωθέντες Ψαριανοὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος των, ἥτις ἦτο τὸ δεξιὸν πτερὸν τῆς Ἑλληνικῆς ναυτικῆς

---

(1) Περίοδος Β'. Προσωρινὴ διοίκησις· πρὸς τὸ ἐκτελεστικὸν ἐκ Τήνου ἀπὸ 22 Ἰουνίου, καὶ ἐκ Σύρου ἀπὸ 23· δύο Δρόσου Μανσόλα ἐπιστολαί, ἃς παραλείπομεν, διότι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἶναι λυπηρὸν τῷ ὄντι.

δυνάμεως αὐτοῦ, ἀνάγκη εἶναι νὰ προμηθεύσῃ ἡ διοίκησις κατοικίαν καὶ πόρον εἰς τὰ γυναικόπαιδα διὰ νὰ ἔλθωσιν ὅσοι εἶναι ἄνδρες μὲ τὰ καράβιά των νὰ ἑνωθῶσι μὲ ἡμᾶς καὶ μὲ τοὺς ἀδελφοὺς Σπετσιώτας διὰ νὰ ἀντιπαραταχθῶμεν εἰς τὸν ἐχθρὸν μὲ τὰ ξύλινα τείχη, τὰ ὁποῖα ὡς ἐστάθησαν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Θεμιστοκλέους, εἶναι καὶ τώρα ἡ μόνη σωτηρία τῆς Ἑλλάδος ὅλης.

Διὰ τὸν Θεόν! ἂς μὴ ἀδιαφορήσῃ καὶ τώρα καὶ τὸ ἔθνος καὶ ἡ Πελοπόννησος, ἀλλ' ἂς δοθῇ οἰκονομία εἰς τὰς φαμιλιάς των (*), διότι ἀφοῦ ἐχάσαμεν τὰ Ψαρὰ καὶ τὰ πλούτη των, μᾶς μένει ἀκόμη πολὺ νὰ ἔχωμεν τὰ καράβιά των καὶ τοὺς ναῦτάς των· δώσατε λοιπὸν καὶ εἰς τὰ καράβιά των καὶ Ἡφαίστια τροφὰς καὶ ἐφόδια καὶ εἰς τὰς φαμελιάς των οἰκονομίαν διὰ νὰ ἔλθωσιν ἀμέσως πρὸς ἡμᾶς· βέβαια ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν εἶναι τὸ ὑστερινὸν μάθημα, τὸ ὁποῖον ἡ θεία πρόνοια δίδει εἰς ἡμᾶς τοὺς Γραικοὺς πρὶν μᾶς ἐγκαταλείψῃ.

Ἀλλοίμονον εἰς τὸ χριστιανικὸν ἔθνος, ἂν καὶ εἰς τοῦτο ἀναισθητήσωμεν».

Ὕδρα τῇ 23 Ἰουνίου 1824 (1).

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἡ ἐλαχίστη δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἐκλόνισε τὸ πᾶν, καὶ ἡ πατρὶς ἔτρεχεν ἔσχατον κίνδυνον.

Οἱ δὲ διασωθέντες Ψαριανοὶ ἦλθον πρὸς τοὺς συναδέλφους των Σπετσιώτας, ὑποδεχθέντας αὐτοὺς καὶ περιποιηθέντας ἀδελφικῶς, γυμνοί, πεινῶντες, οὐδὲν γινώσκοντες περὶ τῆς σωτηρίας τῶν φιλτάτων τέκνων καὶ γυναικῶν, καὶ λοιπῶν, πιστοὶ ὅμως εἰς τὸν ὅρκον, ὃν ἔδωκαν, ἔγραψαν πρὸς τὴν διοίκησιν, ὅτι αὐτοὶ πηγαίνουσι

(*) Ἐδόθησαν ἑκάστῳ ἀτόμῳ πέντε ὀκάδες σίτου.

(1) Φίλος τοῦ Νόμου ὑπ' ἀριθ. 29.

να ἀποθάνωσιν, ὑπὲρ πατρίδος, καὶ ἀληθῶς αὐτὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ μετοχὴ αὐτῶν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐ εψύχωσε τὴν Ἑλλάδα, καὶ αὐτὴν πίπτουσαν ἐκράτησε. Καὶ τόσον διὰ ταῦτα, δι' ἃ τοσοῦτον καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ ὅλου πεφωτισμένου κόσμου ἐθαυμάσθησαν καὶ ἐξυμνήθησαν (1), ὅσον καὶ τὰ ἔπειτα, παρίστανται οἱ Ψαριανοὶ μοναδικὸν παράδειγμα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διότι καὶ ἐν τῇ καταστροφῇ τῆς νήσου των τὴν Ἑλλάδα ἔσωσαν, καὶ καταστραφέντες ἀνηγέρθησαν, καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀνήγειρον, καὶ μείζονα ἢ πρότερον κατορθώματα ἔπραξαν. Οὗτοι λοιπὸν τότε ἐπιβιβασθέντες, μόνον οἶνον καὶ ἄρτον ἔχοντες, ἐπὶ τῶν ἐχόντων πηδάλια πλοίων των (ὡς τοῦ Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶ, Ν. Χ. Ἀλεξανδρῆ, Ν. Χ. Δ. Κοτζιᾶ, Α. Κουτζούκου, Γ. Χ. Μηκὲ, καὶ τῶν πυρπολικῶν Κανάρη, Δ. Παππανικολῆ, Κ. Νικοδήμου, καὶ Ν. Βρατζάνου) ἀπῆλθον τὴν 26 Ἰουνίου, τουτέστι μετὰ τρεῖς μόλις ἡμέρας, μετὰ τῶν συναδέλφων των Ὑδραίων καὶ Σπετσιωτῶν, ἑνωθέντος ἔξω Τήνου καὶ τοῦ Γ. Σαχτούρη μετὰ τῆς μοίρας του, καὶ τὴν 3 ἦλθον εἰς Ψαρὰ, καὶ ἐκεῖ εὑρόντες ἓν βρίκιον Τουρκικὸν, καὶ 35 περίπου σαλούπας, τὰς μὲν ἐβύθισαν, τὰς δὲ κατεδίωξαν, ῥιφθείσας εἰς τὰ τῆς Χίου παράλια, ἐκτὸς τεσσάρων μόνων, αἵτινες διεσώθησαν.

Τὴν δὲ 4 ἀποβάντες εἰς Ψαρὰ, ἄλλους μὲν Τούρκους ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ἐδίωξαν, καὶ ἐν Μύλοις καὶ οἰκίαις ἔκλεισαν

Ἔπειτα δὲ ἀπελθόντες ἦλθον εἰς Σπέτσας, καὶ ἐκεῖ τὰ πλοῖά των ἐπισκευάσαντες ἀπέπλευσαν εἰς Σάμον, τὴν ὁποίαν ἠπείλει ὁ Καπετανπασᾶς.

Περὶ δὲ τῆς εἰς Σάμον ἐκστρατείας τοῦ ἑλληνικοῦ

---

(1) Ἀριθ. 51. Τῶν Ἑλληνικῶν χρονικῶν τοῦ Μεσολογγίου 1824.

στόλου λέγοντος τοῦ Γ. Σαχτούρη (1) «τὴν 30 τοῦ ἀπελθόντος 40 πλοιάρια ἐχθρικὰ φέροντα στρατεύματα ἐσκόπουν νὰ τὰ ἀποβιβάσωσιν εἰς Σάμον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Κορλόβασι· τὰ ἀπηντήσαμεν καθ' ὁδὸν ἄνωθεν τῆς Σάμου, καὶ κυνηγήσαντές τα κατεποντίσαμεν ἐξ αὐτῶν δύο σακολέβας, καὶ ἄλλας δύο ἐπιάσαμεν, τὰ δὲ λοιπὰ ὅλα φεύγοντα ἔπεσαν κακὴν κακῶς εἰς τὴν κατάντικρυ πλευρὰν τῆς μικρᾶς Ἀσίας», μεταποιεῖ ταῦτα ὁ Σ. Τρικούπης (2), λέγων τὴν 30 ἐξημερώθη ἡ πρώτη (μοῖρα) ἔξωθεν τῆς Ἰκαρίας καὶ εἶδε 40 μικρὰ πλοῖα, ἐν οἷς καὶ 20 σακολέβας...», διότι δίδει τοῖς ἀναγνώσταις νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι τὰ συναπατηθέντα πλοῖα ἦσαν 60· καὶ αὖθις λέγοντος τοῦ Γ. Σαχτούρη «τὴν 31 ἤλθαμεν εἰς τὸ Δαρβογάζι καὶ ἀράξαμεν εἰς τὸν πορθμόν· ἐν τοσούτῳ ὁ ἐχθρικὸς στόλος συνιστάμενος ἐκ 18 μεγάλων καὶ ἄλλων μικρῶν ἕως 100 εὑρίσκετο ἀραγμένος ὄπισθεν τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁγίας Μαρίνας..., ὡς δὲ μᾶς ἐννόησαν ἐσηκώθησαν εἰς τὰ πανιὰ τὰ μεγαλήτερα 18 καὶ περὶ τὰς 7 ὥρας πλησιάσαντα ἤρχισαν νὰ μᾶς κανονοβολίζωσι· τὰ βόλιά των ὅμως δὲν ἐκλόνισαν τὴν γενναιότητα τῶν ἰδικῶν μας, καὶ δύο μόνα πυρπολικὰ σηκωθέντα εἰς τὰ πανιὰ καὶ ἔχοντα τὰ ὑπερδέξια τῶν ἐχθρῶν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸν πομπικὸν ἐκεῖνον στόλον. Σήμερον (1. Αὐγούστου) ὡσαύτως κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν μᾶς ἐπλησίασε πάλιν ὁ ἐχθρικὸς στόλος καὶ μᾶς ἐπυροβόλησε, καὶ πάλιν τὰ πυρπολικά μας τὸν ἀπεδίωξαν χωρὶς ὁ στόλος μας νὰ σηκώσῃ ἄγκυραν.» Ὁ Σ. Τρικούπης πάλιν τὰ εἰρημένα τοῦ Γ. Σαχτούρη μεταβάλλων λέγει, «ὅτι ὁ Σαχτούρης διέταξε νὰ ναυ-

(1) Ἀριθ. 42 τοῦ Φίλου τοῦ Νόμου, ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς Γ. Σαχτούρη ἀπὸ 1 Αὐγούστου 1824.

(2) Τόμος Γ'. Σελ. 145.

μαχήσωσιν οἱ περὶ αὐτὸν ἐπ' ἀγκύρας· ἐναυμάχησαν μετὰ μεσημβρίαν καθ' ὃν τρόπον διέταξεν », ὅπερ ὅμως ἀλλοῖον παρίσταται, καὶ ναυμαχίαι πλάττονται, αἱ ὁποῖαι οὐδαμῶς χώραν ἔλαβον, πάρεξ ἐὰν ἡ ἔκπλευσις τῶν δύο πυρπολικῶν ναυμαχία λογισθῇ ! Ἀλλ οὐ μόνον ταῦτα ὁ Σ. Τρικούπης μεταποιεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Σαχτούρη εἰρημένα, ὅτι δηλονότι πάλιν τὰ πυρπολικὰ ἐδίωξαν τὸν ἐχθρὸν, πολύωρον αὖθις ναυμαχίαν ἐπισκευάζων, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἅπερ χώραν δὲν ἔλαβον.

Ὁμοίως δὲ ἐπισκευάζει ὁ Σ. Τρικούπης καὶ τρίτην τινὰ ναυμαχίαν, ἐν ᾗ παρευρέθη καὶ ὁ Κ. Κανάρης, λέγων, ὅτι δῆθεν « ὁ Τουρκικὸς στόλος ἐπλησίασε καὶ τὸν Ἑλληνικὸν καὶ τὰ κανονοστάσια, καὶ ἐκανονοβόλησεν. ἀλλὰ ὁ Ἑλληνικὸς δὲν ἐκινήθη », ἐξ ὧν ὁ Κ. Κανάρης οὐδὲν γινώσκει· ἔπειτα δὲ παραδόξως πως ὁ Σ. Τρικούπης παρεισάγει, τοὺς μὲν πλοιάρχους αἰτιωμένους τὰ πληρώματά των, τὰ δὲ πληρώματα τοὺς πλοιάρχους ὑπαιτιώμενα, καὶ τὸν Σαχτούρην ἀπὸ πυρπολικοῦ εἰς πυρπολικὸν τρέχοντα, καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς εἰς ἐξόρμησιν κατὰ τῶν ἐχθρῶν καλοῦντα, καὶ πάλιν καλῇ τύχῃ τὸν Κανάρην κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν φθάσαντα, καὶ μετὰ χαρᾶς εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Σαχτούρη ὑπακούσαντα, καὶ τότε τὸ πυρπολικὸν αὐτοῦ καὶ τὰ 17 πολεμικὰ Ὑδραϊκὰ καὶ Σπετσιωτικὰ ὁρμήσαντα εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρικῶν, καὶ ποδίσαντα τότε, ἀφοῦ τὰ ἐχθρικὰ ἠναγκάσθησαν ὅλα νὰ ἀπομακρυνθῶσι· καὶ ὅτι ἡ τρίτη αὕτη ναυμαχία διήρκησε πέντε ὥρας ».

Εἶναι ὅμως τῷ ὄντι ἄξιον ἀπορίας, πῶς ὁ Σ. Τρικούπης ἐπισκευάζων τόσας νίκας, τόσας ναυμαχίας Ἑλλήνων κατὰ Τούρκων, δὲν ἐπισκευάζει καὶ λόγους τὴν τόσην δειλίαν τῶν Ἑλλήνων δικαιολογοῦντας· πῶς δὲν κατενόησεν, ὅτι τοῖς μὲν ἡττωμένοις δειλία περιγίγνεται, τοῖς δὲ νικηταῖς θάρρος; πῶς ἐν ἑνὶ

λόγῳ δὲν κατενόησεν, ὅτι ταῦτα ἰσχυριζόμενος ἀντιφάσκει εἰς ἑαυτόν;

Ἀλλὰ οὐδὲν ἴχνος σεβασμοῦ πρὸς ἀλήθειαν δεικνύουσι τὰ περὶ τῆς τετάρτης ναυμαχίας ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένα ὅτι δηλονότι «πρῶτος ὁ Τσάπελης ὥρμησεν ἐπὶ μιᾶς φρεγάδας πλεούσης ἐντὸς τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Σάμου καὶ τῆς Ἁγίας Μαρίνης· ὁ γενναῖος οὗτος πυρπολιστὴς προσέπλευσεν ἐντὸς βολῆς πιστόλας, ἂν καὶ βροχηδὸν ἔπιπταν ἐντὸς τοῦ πυρπολικοῦ του οἱ μύθροι καὶ τὰ βόλια τῆς φρεγάδας. Ἀλλ' ἐνῷ ἐπρόκειτο νὰ τὸ κολλήσῃ τινὲς τῶν ναυτῶν του ἰδόντες τοὺς ἐχθροὺς ἑτοιμάζοντας τὰς λέμβους των εἰς ῥυμουλκίαν τῆς φρεγάδας, καὶ ὑπολαβόντες ὅτι ἤρχοντο εἰς ἀφαρπαγὴν τοῦ ἐφορκίου των ἐδειλίασαν, καὶ ὑπολαβόντες ὅτι ἤρχοντο εἰς ἀφαρπαγὴν τοῦ ἐφορκίου των ἐδειλίασαν, καὶ ἐμβάντες δρομαῖοι εἰς αὐτὸ ἀφῆκαν ἐπὶ τοῦ πυρπολικοῦ τὸν πλοίαρχόν των πηδαλιουχοῦντα, ἀπειλοῦντες ὅτι θὰ ἔκαιαν καὶ τὸ πλοῖον καὶ αὐτὸν ἂν δὲν τοὺς ἠκολούθει. Τόση δὲ δειλία παρὰ συνήθειαν κατέλαβε τοὺς ναύτας, ὥστε θὰ ἔπιπτε τὸ πλοῖον εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἂν δὲν ἐπρόφθανε νὰ τὸ καύσῃ ὁ πλοίαρχος καύσας ἐκ τῆς πολλῆς του βίας καὶ τὸ πυρπολικόν του καὶ τὴν χεῖρά του· ἀλλ' ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν ὁ γενναῖος ἀλλ' ἀτυχὴς Τσάπελης, τὸ κατώρθωσε μετὰ μίαν ὥραν ὁ ἐπιδεξιώτατος Κανάρης.» Ταῦτα, λέγομεν, δὲν εἶναι ἀληθῆ, διότι ὁ μὲν Τσάπελης οὔτε ὥρμησεν ἐναντίον τινὸς φρεγάδας, οὔτε ἐντὸς βολῆς πιστόλας προσέπλευσεν, οὔτε εἰς κίνδυνον ἦλθεν, οὔτε μύδροι καὶ βόλια ἐναντίον του ἔπιπτον, οὔτε τὸ πυρπολικόν του νὰ κολλήσῃ ἡτοιμάζετο, ἀλλὰ πρὸ τοῦ πυρπολικοῦ τοῦ Κανάρη πλέων, καὶ λέμβους ἑπτὰ Τουρκικὰς ἐναντίον καὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κανάρη ἐρχομένας ἰδών, καὶ ἐν τῇ πρώρᾳ τοῦ Κανάρη τὸ πυρπολικόν του πυρπολήσας ἀνεχώρησεν ἐπὶ

τοῦ ἐφολκίου τοῦ πυρπολικοῦ του, χωρὶς κἂν νὰ μείνῃ νὰ βοηθήσῃ τὸ πυρπολικὸν τοῦ Κανάρη μὲ τὴν λέμβον του. Ἐὰν τόσαι ναυμαχίαι, καὶ ναυμαχίαι πολύωροι κατὰ τὸν Σ. Τρικούπην, συνεκροτοῦντο, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς στόλος ἦν νικητής, διὰ τί τόση δειλία νὰ κατακυριεύσῃ καὶ τοὺς πλοιάρχους καὶ τὰ πληρώματα, ὥστε νὰ μὴ τολμῶσι πλέον οὐδ' εἰς προφυλακὴν νὰ ἐκπλέωσιν; Ἐπειδὴ ὁ ἐν Σάμῳ σὺν τῷ Σαχτούρῃ Ἑλληνικὸς στόλος μόλις συνέκειτο κατ' ἀρχὰς ἐκ 16 πλοίων, ἔστω καὶ 17 κατὰ Τρικούπην, ἢ καὶ 26 κατὰ Σαχτούρην εἰς τὸ μετέπειτα, τουτέστι τὴν 1 Αὐγούστου, καὶ ἀδύνατον πρὸς ἐξ 100 πλοίων συνιστάμενον στόλον νὰ ναυμαχήσῃ, πολλῷ μᾶλλον καὶ αὐτὸν νὰ νικήσῃ, ὡς ὁ Σ. Τρικούπης ἐπισκευάζει, ἦτο ἑπόμενον καὶ τοὺς πλοιάρχους καὶ τὰ πληρώματα νὰ κυριεύσῃ τόση δειλία, ὥστε οὐδὲν τῶν πλοίων ν' ἀποτολμᾷ πλέον νὰ ἐκπλεύσῃ εἰς προφυλακήν.

Οὕτως δὲ ἐχόντων τότε τῶν πραγμάτων ἐν Σάμῳ, καὶ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων πλοιάρχων ἀμηχανούντων, καὶ τί ποιητέον διανοουμένων, ἀνηγγέλθη διὰ τοῦ τηλεγράφου ἡ ἔλευσις τοῦ Κανάρη.

Καὶ ὁ μὲν λαὸς τῆς Σάμου εἰς τὰ παράλια καταβὰς προέπεμπε ζητωκραυγαῖς τὸν Κανάρην διαβαίνοντα. Ὁ δ' Ἑλληνικὸς στόλος ὑπεδέχθη αὐτὸν ὡς ἄγγελον τῆς σωτηρίας, ὁ δὲ Σαχτούρης ἠσθάνθη ἀνέκφραστον χαράν, ὡς καὶ ὁ Γόρδων τοῦτο λέγει, καὶ οὐχὶ ὅτι μετὰ χαρᾶς τῷ Γ. Σαχτούρῃ ὑπήκουσεν, ὡς ὁ Σ. Τρικούπης τὸ γεγονὸς μεταβάλλων παριστᾷ, διότι ὁ Κανάρης, ἀπόντος τοῦ ναυάρχου τῶν Ψαρῶν, ἦν αὐτεξούσιος, καὶ οὐδόλως τῷ Σαχτούρῃ νὰ ὑπακούσῃ ὑπόχρεως.

Ἀφιχθεὶς λοιπὸν ὁ Κανάρης, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, τὴν 5 Αὐγούστου τὰς 2. ὥρας μ. μ. εἰς τὸ στενὸν τῆς Σάμου, καὶ τὰ ἐκεῖ Ἑλληνικὰ πλοῖα

ἐμψυχώσας, καὶ προτρέψας νὰ μείνωσιν, ἐξῆλθεν εἰς προφυλακὴν τὴν ἑσπέραν ἐκείνην μόνος του· καὶ αὐτὴ ἡ εἰς προφυλακὴν τοῦ Κανάρη ἔκπλευσις εἶναι ἡ ὑποτιθεμένη παρὰ Σ. Τρικούπη τρίτη ναυμαχία τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

Τὴν δ' ἕκτην Αὐγούστου, ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος, ζητήσας ὁ Κανάρης ἓν πλοῖον παρὰ τοῦ Σαχτούρη πρὸς ἐπιτήρησίν του, καὶ λαβὼν εἰς συνοδίαν του τὸ τοῦ Παναγιώτα, τὸ ὁποῖον μακρὰν αὐτοῦ ἵστατο, ἐπεχείρησε κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἐπιχείρημα τῇ ἀληθείᾳ παράτολμον.

Αὐτῷ δὲ ὁ Τσάπελης παρακολουθήσας προεπορεύετο, ὡς ταχύτερον ἔχων πυρπολικόν. Προχωροῦντες δὲ ἀμφότεροι πρὸς τὸν στόλον, ἐκ τοῦ ὁποίου μία φρεγάδα (μπουρλότοσαϊμᾶς καλουμένη, καὶ δύο σειρὰς κανονίων ἔχουσα) προεπορεύετο, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀποβιβάσῃ ἐπὶ τῆς Σάμου στρατεύματα, εἶδον ἑπτὰ λέμβους ἐκ τοῦ στόλου πρὸς αὐτοὺς ἐρχομένας, καὶ τότε ὁ μὲν Τσάπελης πυρπολήσας τὸ πυρπολικόν του ἐν τῇ πρώρᾳ τοῦ πυρπλικοῦ τοῦ Κανάρη, ὅπερ παρ' ὀλίγον ἔλλειψε νὰ πυρπολίσῃ, ἐὰν οἱ περὶ τὸν Κανάρην δὲν προελάμβανον τὰ σκεπάσματα τοῦ καταστρώματος νὰ κλείσωσιν, ἀνεχώρησε μετὰ τῆς λέμβου του, χωρὶς νὰ μείνῃ κᾄν μετ' αὐτῆς νὰ βοηθήσῃ αὐτό. Ὁ δὲ Κανάρης πέντε ἐφόδους τῶν λέμβων ἀποκρούσας, καὶ πολλοὺς Τούρκους, καὶ ἐν μιᾷ τῶν ἐφόδων ἐπὶ τῶν ἐξαρτίων τοῦ πυρπολικοῦ του ἀναβάντας, φονεύσας, καὶ τὰς ἐφόδους ἀποκρούων, ἀνέμενε τὸν θαλάσσιον ἄνεμον, ὅστις ἐλθὼν κατέστησε τὴν πλησιάσασαν αὐτὸν φρεγάδαν, καὶ ψιλοῖς ὅπλοις καὶ πυροβόλοις πολεμοῦσαν, ὑπ' ἄνεμον, καὶ μάλιστα τοσοῦτον αὐτὴν ἐπλησίασεν, ὥστε αὕτη ὅπως καὶ ἂν ἐστρέφετο, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διασωθῇ. Τότε αὐτὴ ἰδοῦσα τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπεπειράθη μὲν νὰ διαφύγῃ στρεφο·

μένη, ὁ Κανάρης ὅμως ἐπιπεσὼν ἐπ' αὐτῆς κατέκαυσε καὶ αὐτὴν, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ναύτας καὶ στρατιώτας, τοὺς εἰς ἀπόβασιν ἐπιβιβασθέντας.

Τοῦτο τὸ ἀξιοθαύμαστον κατόρθωμα τοῦ Κ. Κανάρη, τὸ ὁποῖον ὥς τις μονομαχία αὐτοῦ πρὸς τὸν Τουρκικὸν στόλον δύναται νὰ θεωρηθῇ, ἔσωσε τὴν Σάμον κατὰ τὴν σωτήριον ἐκείνην ἡμέραν, ἐματαίωσε τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην, καὶ τὴν 'Ελλάδα, διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν ἀπελπισθεῖσαν, πάλιν ἐλπίδων καὶ τόλμης ἐμπλήσας ἔδειξεν, ὅτι, ἂν ἡ νῆσος τῶν Ψαριανῶν κατεστράφη, οἱ Ψαριανοὶ ἔτι ζῶσι, καὶ ὁ ἡρωϊσμὸς, καὶ τὸ ἄσβεστον πῦρ τοῦ πατριωτισμοῦ των. Καὶ τοῦτο τὸ ἀξιοθαύμαστον ἔργον κυρίως εἶναι, διὸ καὶ τότε ὁ Κανάρης τοσοῦτον ἐθαυμάσθη, καὶ ἐξυμνήθη. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Κανάρης τοὺς φονευθέντας πυρπολιστάς του ἐνεταφίαζεν, ἐλθὼν καὶ ὁ λοιπὸς 'Ελληνικὸς στόλος ὥρμησεν ἐναντίον τοῦ Τουρκικοῦ ἀναχωροῦντος, καὶ ἔκαυσεν ὁ μὲν Βατκιώτης ἐν Βρίκιον 20 κανονίων, ὁ δὲ 'Ραφαλιᾶς ἐν κορβέτον, τὸ ὁποῖον ὁ Σ. Τρικούπης εἰς φρεγάδαν μεταποιεῖ.

'Εκ τῶν εἰρημένων δῆλον γίγνεται, ὅτι ἡ ἐξιςόρησις καὶ ταύτης τῆς ναυμαχίας ὑπὸ Σ. Τρικούπη οὐ μόνον πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀσυμβίβαστος, ἀλλὰ ὅτι οὗτος καὶ ἐν γνώσει τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος γεγονὸς παρεμόρφωσε. Περὶ δὲ τῆς ἐν Κῷ καὶ Γέροντι ναυμαχίας, περὶ ὧν λόγον ποιησόμεθα, παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Σ. Τρικούπης ὀρθῶς ἀναφέρει, ὅτι ὁ 'Ελληνικὸς στόλος συνίστατο ἐξ 70 πλοίων· δὲν λέγει ὅμως ὀρθῶς (1) λέγων, ὅτι ὁ 'Ελληνικὸς στόλος ἡνώθη παρὰ τὴν Πάτμον, διότι ἐκεῖ ἦλθον μόνον αἱ ὑπὸ τὸν Σαχτούρην, Κολαδρούτζον, καὶ 'Αποστόλην μοῖραι, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ πέμ-

(1) Τόμ. Γ'. σελ 162

ψωσιν εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Κῶ τρία πολεμικὰ, καὶ τρία πυρπολικὰ, ἵνα προσβάλωσι Τουρκικὰ τινὰ πλοῖα ἐκεῖ ἠγκυροβολημένα. Τὰ ἓξ δὲ ταῦτα πλοῖα ἠγκυροβόλησαν εἰς Λέρον, ὅπως ἐκεῖθεν τὴν θέσιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου κατασκοπεύσωσι. Τινὲς ὅμως Λέριοι ἐπρόδωκαν τὸν σκοπὸν τῶν πλοίων, καὶ οὕτω τὰ ἐκεῖ ἐλλιμενισμένα Τουρκικὰ μαθόντα τοῦτο ἀπῆλθον εἰς Ἀλικαρνασσόν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐκπλεύσας ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἡνώθη μετὰ τῆς ἄλλης ὑπὸ τὸν Μιαούλην μοίρας ἔξω τῆς Καλύμνου. Ἀφιχθεὶς δὲ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ὅπου ἐσκόπευε, δὲν ἠδύνατο νὰ βλάψῃ τὸν ἐχθρικὸν, διότι, πνέοντος ἐκ τοῦ κόλπου ἀνέμου, τὰ πυρπολικὰ νὰ εἰσπλεύσωσι δὲν ἠδύναντο. Ἐκεῖ δὲ ὁ στόλος νὰ ὑπάγῃ ναυμαχήσων ἦν ἀδύνατον, διότι ὁ τόπος δὲν ἦτο κατάλληλος· διὸ συσκεφθέντες οἱ τρεῖς ναύαρχοι μετὰ τῶν πλοιάρχων ἀπεφάσισαν τὴν 24 Αὐγούστου νὰ πέμψωσι εἴκοσι πολεμικὰ καὶ ἓξ πυρπολικὰ (ἤγουν 10 Ὑδραϊκὰ πολεμικὰ καὶ 3 πυρπολικὰ, 5 Σπετσιωτικὰ καὶ ἓν πυρπολικὸν, καὶ 5 Ψαριανὰ πολεμικὰ καὶ 2 πυρπολικὰ) εἰς τὸ στενὸν τῆς Κῶ, καὶ ἐκεῖ νὰ ναυμαχήσωσι τὴν ἡμέραν· ὁ δὲ ἄλλος στόλος μακρὰν ἱστάμενος νὰ εἰσέλθῃ ἐν καιρῷ ἀνάγκης.

Τούτων λοιπὸν ἀποφασισθέντων ἀπῆλθε τὸ ἀπόσπασμα, καὶ κατὰ πόδας αὐτοῦ ὁ ὅλος στόλος. Ἀφιχθὲν δὲ τὸ ἀπόσπασμα εἰς Τσατάλια εἶδεν ἡ Τουρκικὴ προφυλακὶς καὶ ἀπελθοῦσα ἀνήγγειλε τοῦτο τῷ Τουρκικῷ στόλῳ, ὅστις ἀναχθεὶς ἤρχετο πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν, καὶ ὁ Ἑλληνικὸς εἰσελθὼν ἐπορεύετο πρὸς τὸν Τουρκικὸν, καὶ ἀμφότεροι συναπαντηθέντες ἤρξαντο νὰ κανονοβολῶσιν ἀλλήλους· καὶ τὰ μὲν πυρπολικὰ ἐδίωκον τὰ Τουρκικὰ, ἡ δὲ ναυμαχία πρὸ μεσημβρίας τῆς 24 ἀρξαμένη ἔληξε περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου.

Ὁ δὲ Ἑλληνικὸς στόλος μὴ δυνάμενος νὰ μένῃ ἐν-

τὸς στενοῦ τόπου, διότι τὴν νύκτα καταπαύει ὁ ἄνεμος ἐξῆλθε λοξοδρομῶν.

Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ναυμαχίᾳ οἱ δύο στόλοι περιεπλέχθησαν οὕτως, ὥστε τινὰ μὲν Ἑλληνικὰ ἦσαν καὶ ὑπ' ἄνεμον καὶ πρὸς ἄνεμον, τινὰ δὲ Τουρκικὰ ὁμοίως· καὶ ἐν τοιαύτῃ συμπλοκῇ ἦν ἀδύνατον ὁ ἀριθμὸς τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου νὰ καταμετρηθῇ, ὡς ἐν τῇ Σ. Τρικούπη ἱστορίᾳ γίγνεται·

Τὰ δὲ πυρπολικὰ ἐδίωκον μὲν τὰ Τουρκικά, δὲν ἠδύναντο ὅμως ἕνεκα τοῦ σφοδροῦ ἀνέμου, καὶ διότι τὰ Τουρκικὰ στρεφόμενα ὑπ' ἄνεμον ἀπεμακρύνοντο τῶν πυρπολικῶν.

Διώκοντα ὅμως τὰ πυρπολικὰ τὰ Τουρκικὰ ἐπλησίαζον αὐτὰ τόσον, ὥστε ψιλοῖς ὅπλοις ἐμάχοντο, καὶ τοὺς λόγους, καὶ τὰς ὕβρεις αὐτῶν ἤκουον.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων τὸ πυρπολικὸν τοῦ Κ. Νικοδήμου πλησιάσαν ἐπολέμει πρὸς τὴν ναυαρχίδα ψιλοῖς ὅπλοις· αὐτὴ δὲ πολεμοῦσα ἔπεμψε μίαν τῶν λέμβων αὐτῆς ἵνα κυριεύσῃ αὐτό, ἀλλὰ αὐτὴ πλανηθεῖσα ἀπώλεσε πολλοὺς ναύτας της ὑπὸ Λεμπέση καὶ Σάντου φονευθέντας· καθ' ἣν ὅμως στιγμὴν πρὸς τὸ Νικοδήμου πυρπολικὸν ἐμάχετο ἀπώλεσε σημαντικόν τινα ἀξιωματικόν, ὡς τοῦτο οἱ Νικοδήμου πυρπολισταὶ παρετήρησαν.

Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ναυμαχίᾳ ἀπωλέσθησαν δύο πυρπολικά, τοῦ Μάνεζα, Ὑδραϊκόν, κοψάσης τὸ κατάρτι του σφαίρας ἐχθρικῆς καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ φρουρίου Κῶ, διότι ἐκεῖθεν ἀπεῖχεν ἡ ναυμαχία πλέον τῶν τεσσάρων μιλίων, καὶ ἐγκαταλειφθὲν συνελήφθη· τὸ δὲ ἕτερον πυρπολικόν, Ψαριανόν, τοῦ Α. Βρούλου, ἐπυρπολήθη, διότι τὸ πλοῖον τοῦ Βούλγαρη στρεφόμενον ἔσπασεν ἀκουσίως τὴν ράνταν του καὶ τὸν ἱστόν του.

Μετὰ ταύτην δὲ τὴν ναυμαχίαν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐλλιμενίσθη εἰς τὸν Γέροντα.

Ἐκεῖ δὲ ἐλλιμενισμένου ἠκούσθησαν πυροβολισμοί τινὲς κατὰ τὴν Λέρον, καί τινα τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων ἀπέπλευσαν εἰς βοήθειαν.

Τούτων δὲ γενομένων συνῆλθον οἱ τρεῖς ναύαρχοι, Α. Μιαούλης, Κολανδροῦτζος, καὶ Ν. Ἀποστόλης εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Μιαούλη, καὶ συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ ἀναχθῶσι μετὰ τὸ μεσονύκτιον, διότι τότε πνέει ἀπόγαιος ἄνεμος.

Ἀποχωρισθέντων δὲ τῶν ναυάρχων, ὕψωσεν ὁ Μιαούλης τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως, καὶ ἡ Ὑδραϊκὴ μοῖρα ἀνήχθη· τοῦτο δὲ οἱ ναύαρχοι Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν ἰδόντες, ὁ μὲν Σπετσῶν ἠκολούθησεν τῷ Μιαούλῃ, ἀναχθεὶς, ὁ δὲ τῶν Ψαρῶν προσκαλέσας τοὺς πλοιάρχους τῆς Ψαριανῆς μοίρας συνεσκέφθη αὐτοῖς, καὶ ἔδοξε νὰ μείνωσιν ἐλλιμενισμένοι μέχρι τοῦ μεσονυκτίου κατὰ τὴν πρώτην τῶν ναυάρχων ἀπόφασιν, καὶ τότε νὰ ἀναχθῶσιν, ὡς καὶ ἐγένετο.

Τὴν δὲ πρωΐαν τὰ μὲν Ὑδραϊκὰ καὶ Σπετσιωτικὰ ἦσαν διεσπαρμένα, καὶ ὁ Μιαούλης μετὰ τοῦ Σαχτούρη καὶ 12 ἄλλων πλοίων ἐντὸς τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου Γέροντος, τὰ δὲ Ψαριανὰ πρὸς τὴν νῆσον Φαρμάκων ἐκτὸς τοῦ κόλπου.

Ὁ δὲ Τουρκικὸς στόλος περὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐφάνη ἀπὸ Τσατάλια ἀνέμῳ βοηθητικῷ (μεσημβρινοανατολικῷ) πρὸς τὸν Γέροντα διευθυνόμενος, καὶ πρὸς ἄνεμον τῶν σὺν τῷ Μιαούλῃ καὶ Σαχτούρῃ πλοίων, τὰ ὁποῖα ἐν τοιαύτῃ ἐπικινδύνῳ θέσει ἐρυμουλκοῦντο ὑπὸ τῶν λέμβων των ἵνα ἐξέλθωσι ταύτης τῆς θέσεως, ὡς τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου πλησιάζοντος.

Τὰ δὲ πρὸς ἄνεμον ἄλλα πλοῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, ὃν τὰ σὺν τῷ Μιαούλῃ καὶ Σαχτούρῃ ἔτρεχον, βλέποντα προσεκάλουν διὰ σημείων τὴν βοήθειαν τῶν Ψαριανῶν πυρπολικῶν,

πλεύσαντος ἐκεῖσε ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ καὶ ἑνὸς Ὑδραΐκοῦ.

Ταῦτα ὁ ναύαρχος τῶν Ψαρωνιδῶν ὕψωσε τὰ ἰδιαίτερα σημεῖα τοῦ πυρπολικοῦ Δ. Παππανικολῆ καὶ Κ. Νικοδήμου· αὐτοὶ δὲ στραφέντες διευθύνθησαν κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, καὶ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἅτινα τοὺς ἠκολούθησαν, διελθόντες ὥρμησαν εἰς τὸ κέντρον τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, διέσπασαν τὴν γραμμὴν αὐτοῦ, καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἐπισθοδρομήσῃ. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ πρὸς τὸν Τουρκικὸν στόλον μαχόμενα, ὁ μὲν Δ. Παππανικολῆς (ὡς ὁ ἴδιος ἔτι ζῶν διεβεβαίου) ἔπεσεν εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου κατὰ πρῶτον, ἔπειτα δὲ, ἐπειδὴ ὁ Βυζαντινὸς στόλος ἵνα πάρῃ τὰ πρὸς ἄνεμον ἐξέπεσε καὶ οὗτος εἰς τὴν γραμμὴν, τότε ὁ Δ. Παππανικολῆς ἔπεσε καὶ εἰς αὐτὴν, καὶ διέκοψε καὶ τὰς δύο γραμμάς. ἀλλὰ τὸ μὲν τοῦ Δ. Παππανικολῆ ἄχρηστον εἰς πλοῦν ὑπὸ τῶν βροχηδὸν πιπτουσῶν ἐχθρικῶν σφαιρῶν κατασταθὲν ἐπυρπολήθη ὑπ' αὐτοῦ, τὸ δὲ Νικοδήμου ἀκολουθῆσαν τὸν ἐχθρὸν μέχρι τινὸς διῶκον ἐστράφη, καὶ ἡνώθη μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

Συγχρόνως δὲ ὥρμησεν ὁ Α. Πιπῖνος ἐφ' ἑνὸς βρικίου, καὶ πληγωθεὶς δὲν ἐπέτυχε νὰ πυρπολήσῃ αὐτὸ, μετὰ τοῦτον δὲ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βρικίου ἐπιπεσὼν καὶ ὁ Ι. Ματρόζος ἐπυρπόλησε τὸ πυρπολικόν του εἰς μάτην, καὶ τρίτος καὶ ὁ Λ. Μουσοὺς, πλὴν καὶ οὗτος πυρπολήσας ἀπέτυχεν. Ἡ ναυμαχία αὕτη τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, καὶ τῶν πυρπολικῶν κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ ἔδωκε καιρὸν τοῖς σὺν τῷ Μιαούλῃ πλοίοις νὰ ἐξέλθωσι τῆς δεινῆς θέσεως ἐκείνης, ἐν ᾗ εὑρέθησαν· Ἐξελθόντων λοιπὸν τῶν πλοίων ἐστράφη πάλιν μετά τινας ὥρας ὁ Τουρκικὸς κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ, προπορευομένης μιᾶς Τουνεζικῆς φρεγάδας, ἣ ὁποία τοῦ Θεοχάρη Παππαντώνη τὸ πυρπολικὸν ἠθέλησεν, ἔχουσα ὑπ' ἄνεμον, καὶ ὅμοιον πολεμικῷ, νὰ κυριεύσῃ.

Γνωρίσαντες δὲ οἱ ἐν αὐτῇ Τοῦρκοι, ὅτι τοῦτο ἦν πυρπολικὸν, κατήντησαν εἰς ἀταξίαν, καὶ οὕτως ἡ φρεγάδα πλαγίως φερομένη ἐκόλλησε τὸ πυρπολικὸν εἰς τὰ ξάρτια τοῦ πρωραίου ἱστοῦ ὑπ' ἄνεμον· ἐπειδὴ ὅμως τὸ πῦρ τοῦ πυρπολικοῦ δὲν μετεδίδετο, διέταξεν ὁ Μιαούλης καὶ τὸ πυρπολικὸν τοῦ Βατικιώτου νὰ κολλήσῃ αὐτὴν, καὶ οὕτως ἡ φρεγάδα ἐκάη ὑπὸ τῶν δύο.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται ὅτι ὁ Τρικούπης περὶ ἀμφοτέρων τῶν ναυμαχιῶν, τῆς τε ἐν Κῷ καὶ τῆς ἐν Γέροντι, ἔχει πληροφορίας καὶ συγκεχυμένας, καὶ ἡμαρτημένας.

Ἐὰν ὅμως ἀντιπαραθέσῃ τις τὰ ἐξιστορούμενα ὑπὸ Γ. Σαχτούρη περὶ ἑαυτοῦ, (« ἐξ αὐτῶν δύο φρεγάδαι, τρεῖς κορβέται, καὶ πέντε βρίκια, μᾶς κανονοβολίζουσιν, ἐρχόμεναι νὰ ἀπεράσουν στοταβέν του ἡμῶν, ὀλίγα τινὰ κανόνια, διάφοραι ὅμως μπάλαι πίπτουσι καθ' ἡμῶν· τρεῖς μᾶς διεπέρασαν τὸ μποῦμι, πέντε τὴν μαΐστραν, διό τὴν γάμπιαν, καὶ ἑτέρα ἐπιπεσοῦσα εἰς τὸ μεγάλον κατάρτι τὸ διεπέρασε κατὰ μέσον, σχίζοντάς το πέραν ἀντίπερα, καὶ κατὰ θαῦμα ἐκρατήθη χωρὶς νὰ πέσῃ ») πρὸς τὰ αὐτὰ ὑπὸ Σ. Τρικούπη· (« (1) ἐξ αὐτῶν δύο φρεγάδαι, τρεῖς κορβέται, καὶ πέντε βρίκια ἐ κ ύ κ λ ω σ α ν τὸ πλοῖον τοῦ Σαχτούρη, τοῦ ἔσπασαν κεραίας, τοῦ ἔσχισαν πανία καὶ ἐτρύπησαν καταμεσῆς τὸ μεγάλον του κατάρτιον, ἀλλὰ δὲν τὸ ἔρριψαν, τὸ πλοῖον ἐπόδισε, καὶ οὕτως ἀπηλλάχθη τοῦ μεγάλου κινδύνου. ») Ἐάν τις, λέγομεν, ταῦτα ἀντιπαραθέσῃ πρὸς ἄλληλα, ἐννοήσει οὐ μόνον, ὅτι ὁ Σ. Τρικούπης ἐν ἀγνοίᾳ λαλεῖ, διότι ἐὰν τὸ πλοῖον τοῦ Γ. Σαχτούρη ἐπόδιζεν, δὲν ἠδύνατο πάντως νὰ σωθῇ, διότι θὰ ἔπιπτεν εἰς χεῖρας τῶν Τουρκικῶν πλοίων, ὑπ' ἄνεμον τοῦ Σαχ-

(1) Τόμ. Γ'. σελ 165 I.

τούρη διαβάντων, καὶ ἀντὶ νὰ σωθῇ ἢ θὰ ἐβυθίζετο ἢ θὰ συνελαμβάνετο· ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ Γ. Σαχτούρης ἄλλως πως ἢ ὁ Σ. Τρικούπης διηγεῖται τὸ ἱστορικὸν γεγονός. Ἐὰν ὅμως οὕτω πως τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ὁ Σ. Τρικούπης μεταποιεῖ, ποῖος πλέον πιστεύσει αὐτὸν περὶ τῶν ὅσα λέγει, καὶ ποίαν ἔτι ἐγγύησιν ἔχει ὅτι ὅσα λέξει, εἰσὶν ἀληθῆ!

Περὶ δὲ τὴν 6 Σεπτεμβρίου ὁ μὲν Τουρκικὸς στόλος ἤρχετο ἐκ Τσατάλιας μετὰ φορτηγῶν, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς ἐν Ἀρκιοῖς ἐλλιμενισμένος ἀνήχθη εἰς τὰ πανιά.

Περὶ δὲ τὴν μεσημβρίαν ἡ θάλασσα ἐκαλύπτετο πλοίοις, ὁμοίοις πόλεσι, πλεύσασιν εἰς Σάμον.

Ὁ δ' Ἑλληνικὸς μόλις ἐκ 57 πλοίων συνιστάμενος περιέμενεν ἐκεῖ τὸν Τουρκικὸν, ἀναρίθμητον ὄντα.

Περὶ δὲ τὸ ἑσπέρας μικρός τις ἀκροβολισμὸς ἐγένετο· περὶ δὲ λύχνων ἀφὰς ὁ Τουρκικὸς στόλος ὕψωσεν ἐπὶ τῶν ἱστίων φανάρια. Τὴν δὲ νύκτα τρικυμίας μετὰ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν γενομένης ἀπεμακρύνθη τῆς Σάμου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἁλικαρνασσὸν, μέρος δὲ καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον.

Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Τουρκικοῦ περιπλέων ἐκτύπησεν αὐτὸν πρὸς Μιτυλήνην, καὶ ἐκεῖ ὁ Κ. Νικόδημος ἐπυρπόλησεν ἓν κορβέτον, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ μὲν ναύαρχος Μιαούλης (ἀπὸ 26 Σεπτεμβρίου 1824 ἐκ Ψαρῶν πρὸς τὴν τοπικήν του Διοίκησιν) ἀναφέρει, ὅτι ἦν ἀπὸ τὰ μεγαλήτερα, κατὰ δὲ Σ. Τρικούπην, ὅτι αὐτὴ ἦν μόνον εἴκοσι κανονίων· Διατὶ ὅμως ὁ μὲν Γόρδων (1) ἐξυμνεῖ τοῦ ἀνδρὸς τὰς ἀρετὰς, ὁ δὲ Σ. Τρικούπης, καί τοι γνωρίζων, ὡς ὁ ἴδιος τῷ Κ. Νικοδήμῳ διεβεβαίωσεν, αὐτὰς ἀπεσιώπησεν; διατὶ περὶ Μπούτη λέγει, ὅτι ἡ πυρποληθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ κορβέτα ἦν 34 κανονίων (Γ.

(1) Βιβλίον III, κεφ 2 τμῆμ. 2. I.

Τομ. σελ. 214) ἡ δὲ ὑπὸ Νικοδήμου (κατὰ Μιαούλην ἐκ τῶν μεγαλητέρων) ἦν μόνον τῶν εἴκοσι, ἀφοῦ οὔτε 34 κανονίων κορβέτον, οὔτε 20 νὰ ὑπάρξῃ δύναται;

Περὶ δὲ τῆς εἰς Κρήτην ἐκστρατείας ἀναφέρομεν, ὅτι ὁ Κ. Κανάρης εἰσελθὼν εἰς τὴν συμπλοκὴν κυρίως, περὶ ἧς ἀναφέρει ὁ Σ. Τρικούπης ἐν σελ. 170, δὲν κατώρθωσέ τι, διότι παρετήρησεν ὅτι ἡ πρώρα τοῦ πυρπολικοῦ του, κάκιστα κατεσκευασμένου, ἤνοιξε, καὶ ἕνεκα τῶν πολλῶν ὑδάτων, τῶν πληρωσάντων αὐτὸ εἰς Ἴον ἀναγκασθεὶς νὰ πλεύσῃ πρὸς ἐπισκευὴν ἀπώλεσεν αὐτό.

Ἐν ἑτέρᾳ δ' ἐκστρατείᾳ πάλιν εἰς Κρήτην συγκρουσθὲν τὸ πυρπολικόν του μὲ ἕτερον Ἑλληνικὸν ἐβυθίσθη.

Περὶ δὲ τῆς εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐκστρατείας τοῦ Κ. Κανάρη μετὰ τῶν πολεμικῶν πλοίων τοῦ Ε. Τομπάζη, καὶ Α. Κριεζῆ, τῶν πυρπολικῶν τοῦ Α. Θ. Βώκου, καὶ τοῦ Ε. Μπούτη, ἀκριβῆ καὶ ἀληθῆ περιγραφὴν δίδει ἡ Ἐφημερὶς τοῦ Λαοῦ (ἐν τοῖς ἀριθμοῖς 38, 40, 45, καὶ 58) κατὰ παράδοσιν αὐτοῦ τοῦ Κανάρη.

Εἰς αὐτὴν λοιπὸν τοὺς ἀναγνώστας παραπέμποντες σημειοῦμεν μόνον τινά, τὰ ὁποῖα τοῦτο τὸ ἱστορικὸν γεγονὸς σαφηνίζουσι.

Καὶ περὶ μὲν τῆς συλληφθείσης ἰδέας πρὸς πυρπόλησιν τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ὀθωμανικοῦ στόλου ἡ ἐφημερὶς τοῦ Λαοῦ καὶ ἱκανῶς ἐξιστορεῖ, καὶ ἀληθῶς περιγράφει· καὶ αὐτὸς ὁ φιλέλλην Γόρδων (1) ἐπιβεβαιοῖ τὸ αὐτό, λέγων ὡραῖα, ὅτι « τὴν τολμηρὰν ταύτην ἰδέαν συνέλαβεν ὁ ἥρως τῶν Ψαρῶν, ἵνα ματαιώσῃ τὰς παρασκευὰς τοῦ ἀντιβασιλέως κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Περὶ δὲ τῆς τοῦ ἔργου ἀποτυχίας, βουλόμενος ὁ Σ.

---

(1) Βιβλ. II, κεφ 2. τμ. 2.

Τρικούπη; ἴσως τὴν δόξαν τοῦ Κ. Κανάρη νὰ σμικρύνῃ, λέγει, ὅτι ὁ Κ. Κανάρης, ταχύτερον ἔχων πυρπολικὸν, ἔσπευσε τὸ ἐπιχείρημα!

Τοῦτο ὅμως ἱκανῶς ἀναιρεῖ ἡ Ἐφημερὶς τοῦ Λαοῦ, ὡς ἀληθῶς τὸ ἱστορικὸν γεγονὸς, ὅπως συνέβη, ἀναφέρουσα, ὅτι δηλονότι ἔξω τοῦ Κουλᾶ γενομένου συμβουλίου τὴν πρωΐαν, τὰ μὲν τρία πυρπολικὰ διευθύνθησαν πρὸς Ἀλεξάνδρειαν, τὰ δὲ δύο πολεμικὰ παρηκολούθουν μακρόθεν, καὶ ὁ Κανάρης πλησιάσας πρὸς τὸν λιμένα ἐκαπάτισε τὴν γάμπιάν του, καὶ περιέμενε τοὺς δύο ἄλλους συμπυρπολιστάς του, οἵτινες ἰδόντες τὸν Κανάρην ἐκαπάτισαν καὶ οὗτοι τὴν γάμπιάν των, καὶ ἐστάθησαν. Τοῦτο δὲ ὁ Κ. Κανάρης ἰδὼν ἐστράφη πρὸς αὐτοὺς, ἵνα συνομιλήσωσιν· αὐτοὶ δ' αὐτὸν πρὸς αὐτοὺς ἐρχόμενον ἰδόντες ἐστράφησαν πρὸς τὸ πέλαγος καὶ ἀπεμακρύνοντο τοῦ Κανάρη.

Ὁ δὲ Κανάρης τοῦτο ἰδὼν καὶ μὴ φθάνων αὐτοὺς ἐστράφη πάλιν πρὸς τὸν λιμένα, καὶ ἐκεῖ αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνέμενεν.

Ἀφοῦ ὅμως μάτην περιέμενεν αὐτοὺς, καὶ παρὰ δύο ναυτῶν τοῦ πυρπολικοῦ του Ὑδραίων ἔμαθεν, ὅτι οἱ ἑταῖροί του δὲν εἰσέρχονται ἡμέραν εἰς τὸν λιμένα, ταυτοχρόνως δὲ καὶ τὸν ὁδηγὸν τοῦ λιμένος ἰδὼν πλησιάζοντα, τότε ἵνα μὴ δώσῃ αὐτῷ ὑπόνοιαν, εἰσέπλευσεν ἡμέραν, διότι τὴν νύκτα ὁ λιμὴν εἶναι ἄπλευστος ἕνεκα τῶν ῥηχῶν ὑδάτων, καὶ τὸν ὁδηγὸν τοῦ λιμένος συλλαβὼν ἔρχεται εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, σκοπῶν νὰ πυρπολήσῃ τὴν ναυαρχίδα καὶ τὸν σὺν αὐτῇ σωρὸν τῶν πλοίων πρὸ τοῦ παλατίου, καὶ ἦν ἐγγὺς ὅτε τὸν οὔριον ἄνεμον ἐναντίος διεδέχεται· τότε μὴ δυνάμενος νὰ πλησιάσῃ τοῦτον τὸν σωρὸν διεύθυνε τὸ πυρπολικόν του πρὸς ἕτερον, καὶ ἐκεῖνον μὴ ξυνηθεὶς πρὸς ἕτερον δίκροτον, ὅπερ πλησίον τῆς ξηρᾶς ἐπεκευάζετο· γνωρισθεὶς ὅμως ἠναγκάσθη νὰ πυρπολήσῃ

τὸ πυρπολικόν του, πρὸς τοῦτο τὸ δίκροτον διευθύνας, καὶ ἀπῆλθε.

Τούτων δὲ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων γιγνομένων, τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα ἦσαν ἔξω τοῦ λιμένος, ἐκτὸς μόνον τοῦ πυρπολικοῦ τοῦ Α. Θ Βώκου, τὸ ὁποῖον εἰσελθὸν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπεῖχε τρία περίπου μίλια τοῦ Κ. Κανάρη. Ὁ δὲ Κανάρης φεύγων ἐπὶ τῆς λέμβου τοῦ πυρπολικοῦ του ἀνεμένετο ὑπὸ 7 Τουρκικῶν λέμβων, ἃς ὁ μὲν Φίλος τοῦ Νόμου (1) μνημονεύει, ὁ δὲ Σ. Τρικούπης ἀποσιωπᾷ, καὶ τὰς ὁποίας ὁ Κ. Κανάρης ἐκπλήξας, ὡς ῥώμη πολλῇ ἐναντίον των ἐπερχόμενος, ἠνάγκασεν αὐτὰς νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀλληλοδιαδόχως, καὶ τούτων διαφυγὼν ἐκανονοβολήθη ὑπό τινος Γαλλικοῦ Βρικίου, καὶ Αὐστριακὴν Γολέταν ἀναχθεῖσαν ἰδὼν καὶ ἐπ' αὐτῆς ὁρμήσας διευθύνθη, ἀφοῦ ἡ γολέτα ἐλοξοδρόμησεν, εἰς τὸ πυρπολικὸν τοῦ Α. Θ. Βώκου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῶν ῥηχῶν ὑδάτων πλανηθὲν ὡδήγησεν ἐξ αὐτῶν, καὶ χωρὶς νὰ ἀναβῇ ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ λέμβῳ του, τὸ εἰρημένον πυρπολικὸν ὁδηγῶν, διέπλευσε τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, καὶ ἦλθεν ὅπου αὐτὸν τὰ πλοῖα περιέμενον.

Τὸ παράβολον τοῦτο καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τῇ ἀληθείᾳ ἐπιχείρημα ἀπέτυχεν, ὡς τοῦτο φανερὸν, ἓν μὲν τυχαίως, ἕνεκα δηλονότι τοῦ ἀνέμου, ὅστις οὐδαμῶς, ἢ σπανιώτατα, πρὸ τοῦ μεσονυκτίου καταπαύει, καὶ αὐτὸν ἐναντίος διαδέχεται, ἕτερον δὲ, ὅτι ὁ Κανάρης ἐπὶ μακρὸν χρόνον τοὺς συμπυρπολιστάς του αναμένων ἐβράδυνε τὴν εἴσπλευσίν του εἰς τὸν λιμένα, καὶ ἡ βραδύτης αὕτη ἔφερε τὴν μόλις διὰ 10 τῆς ὥρας λεπτὰ ἀποτυχίαν. Ἄλλως ἡ ὅλη ἐκστρατεία τῶν Αἰγυπτίων εἰς Πελοπόννησον ἴσως κατεστρέφετο, καὶ «ἡ Ἑλλὰς, ὡς ὀρθῶς ἡ τοῦ λαοῦ ἐφημερὶς λέγει, δὲν

(1) Ἀριθ. 144.

ἤθελε λάβει βοηθῶν καὶ συμμάχων ἀνάγκην. Ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον γίγνεται, ὅτι ὁ Σ, Τρικούπης τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονὸς ὅλως μετεποίησε, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ Κ. Κανάρη ἀπεσιώπησε, καὶ οὐχ ὀρθῶς τὰ δύο πυρπολικὰ εἰς τὸν λιμένα μετέθεσεν, καὶ αὐτὸν τὸν Κανάρην ἐπ' αὐτῶν διασωθέντα ἐξιστόρησεν. Ἂν δὲ ἄγνοια αὐτῷ ἀποδοθῇ, πάλιν ὅμως νομίζομεν αὐτὸν ἄξιον κατακρίσεως, διότι ἠμέλησε τῆς γνώσεως ἔργου, τὸ ὁποῖον ἔσται εἰς ἀεὶ τὸ καύχημα τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπιφυλαττόμενοι δὲ πλείστας ἄλλας παρατηρήσεις νὰ ἐπιφέρωμεν. καὶ ἔργα τῶν Ψαριανῶν καὶ πατριωτικὰ καὶ μεγάλα, νὰ ἐξιστορήσωμεν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμῶν ἀπαντήσει εἰς τὸν ἐκδοθησόμενον τέταρτον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τόμον, ἐν ᾗ σκοποῦμεν νὰ ἀποδείξωμεν πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν Ψαριανῶν διὰ πολεμεφοδίων, πλοίων, καὶ πυροβολιστῶν, καὶ ἡ εἰς Ἀττικὴν ἐκστρατεία τοῦ Καραϊσκάκη δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πολὺ νὰ διατηρηθῇ, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα μόνον τὰ τῆς εἰς Κάρυστον ἐκστρατείας ὑπὸ τὸν φιλέλληνα Φαβιέρον.

Ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὁ Σ. Τρικούπης (1) οὔτε ὀρθῶς ἐξιστορεῖ οὔτε εὐκρινῶς· διότι ὁ Φαβιέρος εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ἐκστρατείας του εἶχε δέκα Ψαριανὰ πλοῖα, καί τινα μικρὰ, τουτέστι τέσσαρας γολέτας Ν. Βρατζάνου, Ν. Δ. Κατζικογιάννη, Ι. Καμπούρη, Κ. Τσίνικα, καὶ ἓξ μύστικα Γ. Ζαχαριᾶ, Κ. Μηκέλου, Κ. Παντελῆ, Α. Λουμάκη, Δ. Λουμάκη, Ι. Παπακωσταντῆ, καί τινα ἄλλα μικρότερα, τὰ ὁποῖα καὶ τὸν στρατὸν μετέφερον, καὶ δύο κανόνιά των ἀπεβίβασαν καὶ πολεμοφόδια, χωρὶς νὰ ζητήσωσιν ἀποζημίωσιν εἰς τὸ μετέπειτα. Ἀφοῦ δὲ

(1) Τόμ. Γ'. σελ. 368 καὶ 364.

τὰ πλοῖα ταῦτα εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας παρὰ τοῦ Φαβιέρου διετάχθησαν, καὶ ἦσαν ἀπόντα, ἦλθον Τουρκικὰ πλοῖα καὶ ἐπολιόρκησαν τοὺς Πεταλιοὺς, καὶ διέκοψαν πᾶσαν διὰ θαλάσσης συγκοινωνίαν, δι' ἧς τροφὰς καὶ πολεμοφόδια ἐλάμβανεν ὁ στρατός.

Καταντήσαντος δὲ τοῦ στρατοῦ εἰς ἔσχατον κίνδυνον, διέταξεν ὁ Φαβιέρος τὸν Ν. Βρατζάνον νὰ γράψῃ πρὸς τὴν ἐν Αἰγίνῃ ἐπιτροπὴν τῶν Ψαριανῶν τὸν κίνδυνον τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν (ἀπὸ 20 Μαρτίου 1826) ἐπιστολὴν ταύτην ἔστειλε διὰ τοῦ Ι. Ζαχααριᾶ· ὁ δὲ Ν. Βρατζάνος εἰς Πορτοράφτην αὐθημερὸν μεταβὰς ἔγραψεν ἐκεῖθεν ἑτέραν καὶ πρὸς τὸν Κοντεπόρον.

Ἐπειδὴ δὲ ἐν μὲν τῇ πρὸς τοὺς Ψαριανοὺς ἐπιστολῇ Ν. Βρατζάνου ὁ ἀριθμὸς τῶν πλοίων ἦν 8, ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸν Κοντεπόρον 12, φαίνεται, ὅτι τὰ 4 ἦλθον ἐκ Χαλκίδος εἰς τὸ μετέπειτα.

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐπιτροπὴ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (Περίοδ. Γ'. ἀρ. 112), καὶ αὐτὸς ὁ Γοῦρας, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν Ἐπιδαύρῳ πληρεξούσιοι (58 ὄντες, ἐν οἷς καὶ ὁ Π. Πατρῶν, ὁ Π. Νοταρᾶς, ὁ Α. Ζαΐμης, ὁ Α. Λόντος, Ἀσημ. Φωτίλας, Α. Κοπανίτζας καὶ ἐκ τῶν ἐπιζώντων Ῥῆγος Παλαμήδης, Σ. Καλογερόπουλος, κτλ. ἔγραψαν πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν Ψαριανῶν, ὑποσχόμενοι τοῖς πλοίοις ἀμοιβήν.

Οἱ Ψαριανοὶ ὅμως ἅμα ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν Ν. Βρατζάνου ἔπεμψαν ἀμέσως, πρὶν ἢ λάβωσι ἄλλας ἐπιστολὰς, τρία πλοῖα, τὸ τοῦ Α. Γιαννίτζη, τοῦ Ν. Καρακωσταντῆ, καὶ τοῦ Γ. Χ. Μικὲ, τὰ ὁποῖα, ἅμα ἦλθον, διέλυσαν τὴν πολιορκίαν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφίχθη καὶ ὁ Ν. Ἀποστόλης σὺν τοῖς πλοίοις Γ. Ἀποστόλη, καὶ Ν. Ἀργύρη, ἐκ Σύρου, φέρων ἐπ' αὐτῶν τὸν Κριεζώτην καὶ Βάσον, σύρων καὶ ἓν Τραμπάκολον μὲ 300 καντάρια ψωμίου. Ἀφ' οὗ δὲ τὰ Ψαριανὰ πλοῖα διέλυσαν τὴν πολιορκίαν, καὶ τὸν στρα-

10.

τὸν παρέλαβον, ἦλθε καὶ ἓν Ὑδραϊκὸν τὸ τοῦ Λαλέχου, καὶ μία γολέτα Σπετσιωτικὴ ἡ τοῦ Χρυσίνα. Οἱ δὲ Ψαριανοὶ τὸν στρατὸν σώσαντες παρ' οὐδενὸς ἀμοιβὴν ἐζήτησαν, διότι τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ φιλέλληνος Φαβιέρου τὴν σωτηρίαν ἱκανὴν ἀμοιβὴν ἐθεώρησαν.

Ἐάν τις λοιπὸν ἀναλογισθῇ ὅτι εἷς καὶ μόνος τῆς Ἑλλάδος λαός, ὁ τῶν Ψαριανῶν, τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ἔργα, τινὰ δὲ καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον διεπράξατο, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς εὐφυΐας, τοῦ ἀδόλου πατριωτισμοῦ, καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ, πηγάσαντα τόσα σωτήρια ἔφερον ἀποτελέσματα· ἐὰν ὅτι κατέστη τρία περίπου ἔτη τῆς ὅλης Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας προπύργιον, καὶ μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς νήσου ἐθαλασσοκράτησεν αὐτῆς, πόλεις καὶ φρούρια κατεπόρθησε, πυρπολικὰ ἐπενόησε, καὶ ἄλλα πολλὰ σχέδια καὶ μεγάλα, δίκροτα καὶ τρίκροτα κατέκαυσε, καταδιώκων τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἑστίαις του, ἐθνικὰς ὑπεστήριξεν ἐκστρατείας, ἐχθρικὰς ἐματαίωσε, λαοὺς καὶ στρατούς, πολλάκις δὲ αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα ἔσωσε, καὶ τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἐν Αἰγίνῃ ἐπροστάτευσεν, ὡς καὶ τοῦτο ἀποδείξομεν, θέλει πάντως ὁμολογήσει, ὅτι ταῦτα τὰ ἔργα τοῦ Ψαριανοῦ λαοῦ εἰσὶν ὄντως μοναδικά.

Ὁ λαὸς ὅμως οὗτος οὐμόνον ἐν πολέμῳ ἐφάνη μέγας καὶ φιλόνομος ὡς πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὰ κακὰ τιμωρῶν (1), καὶ τὴν τάξιν τηρῶν, καὶ μετὰ τῶν συναδέλφων του Ὑδραίων καὶ Σπετσιωτῶν διὰ τῶν πληρεξουσίων του, ἀνδρῶν συνετῶν, φιλονόμων,

---

(1) Καὶ τοῦτο τὸ περιστατικόν, ἡ εἰς θάνατον καταδίκη ἑνὸς Ψαριανοῦ, ὀνομαζομένου Μήτρικα, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῆς μητρὸς καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, διότι ἡμάρτησε κατὰ τῆς πατρίδος! εἶναι χαρακτηριστικόν.

καὶ φιλοπατρίδων, οἵων τοῦ Α. Μοναρχίδου, Ι. Μηλαΐτη, Ἰωάννου Μαμούνη, καὶ ἄλλων, εἰς σύστασιν καὶ εἰς παγίωσιν τῆς διοικήσεως, καὶ εἰς κατάπαυσιν πάσης ἐθνικῆς διχονοίας καὶ στάσεως, τὰ μάλιστα συνετέλεσεν· ἀλλ' οὐχ ἧττον μέγας ἐφάνη καὶ ἐν εἰρήνῃ, ὡς πόλεις ἀνεγείρας, καὶ εἰς μικροῦ χρόνου διάστημα καὶ πλούτη μεγάλα ἐκτήσατο καὶ τὸ σημαντικώτερον τῆς Ἑλλάδος ναυτικὸν, τὸ ὁποῖον τὰ μέγιστα ὠφέλησε καὶ ἔτι καὶ νῦν τὴν Ἑλλάδα ὠφελεῖ καὶ τιμᾷ.

Δι' ὅλα ταῦτα νομίζομεν, ὅτι ὁ λαὸς οὗτος δικαίως τοσοῦτον ἐθαυμάσθη καὶ ἐξυμνήθη καὶ ὑπὸ τῶν περιωνύμων ποιητῶν καὶ τῶν συγγραφέων, διὰ τὴν εὐφυΐαν, τὸ φιλόπατρι καὶ τὸν ἡρωϊσμόν του· διότι ποῖος τῶν ζώντων, ἰδίως Ψαριανῶν, ἀγνοεῖ τὴν μεγαλόνοιαν τοῦ Ν. Χ. Δ. Κοτζιᾶ, τοῦ χρησιμεύσαντος τὸ πηδάλιον, ἵν' οὕτως εἴπωμεν, τῶν μεγαλουργῶν ἐκείνων τῶν Ψαρῶν ἔργων; ποῖος τὸ ἐμβριθὲς τοῦ Ι. Καλάρη τοσοῦτον χρησιμεύσαντος, τὴν δραστηριότητα τοῦ Χ. Α. Δομεστίνη καὶ τῶν ἄλλων προκρίτων καὶ πλοιάρχων, τὸν ἄδολον πατριωτισμὸν ἰδίως τοῦ Χ. Γ. Κοτζιᾶ καὶ Γ. Ἀποστόλη, οἵτινες ὅσον ἔνεστι πλεῖστα φιλοτιμούμενοι νὰ προσφέρωσι, καὶ αὐτὰ τὰ τέκνα αὐτῶν θυσίαν εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας, ἦσαν τὸ παράδειγμα τῆς αὐταπαρνήσεως;

Ἐθεώρησα δίκαιον τοὺς σημαντικωτέρους τῶν Ψαρῶν καὶ τοὺς τὰ μάλιστα εἰς τὰ μεγάλα αὐτῶν ἔργα εἴτε λόγῳ, εἴτε ἔργῳ, εἴτε δαπάναις χρηματικαῖς, συντελέσαντας νὰ ἀναφέρω, καὶ μάλιστα, καθόσον ὁ Σ. Τρικούπης οὐδενὸς τούτων τὸ ὄνομα νὰ μνημονεύσῃ ἠξίωσεν.

Ἐνδέχεται ὅμως ὁ Σ. Τρικούπης νὰ εἴπῃ, ὅτι ταῦτα τὰ ὀνόματα ἐν ταῖς ἐκθέσεσι δὲν ἀπήντησεν· ἔστω· εἶναι ὅμως φανερὸν, ὅτι ὁ Σ. Τρικούπης ὑποθέτων ἕνα

καὶ μόνον ναύαρχον οὐκ ὀρθῶς, δὲν κατενόησεν, ὅτι αἱ ἐκθέσεις τοῦ ναυάρχου μιᾶς τῶν νήσων ἀναφέρουσι μόνους τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ πλοιάρχους. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο, ὅπερ εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι πᾶσα νῆσος τὸν ἴδιον αὐτῆς εἶχεν ναύαρχον, πρᾶγμα, ὅπερ καὶ τοῖς παισὶ γνωστὸν, καὶ ἀδιαφιλονείκητον, καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Ἄστρει ἐθνικῆς συνελεύσεως ἀνεγνωρισμένον (1), ὑπάρχει τῷ Σ. Τρικούπη ἄγνωστον, ὅστις ὅμως, ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ, καὶ μάλιστα ὡς ἱστορικὸς, ὤφειλεν, ἂν καὶ τὸ 1824 ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα, νὰ μὴ ἀγνοῇ τὰς πράξεις τῶν ἐθνικῶν συνελεύσεων, καὶ τῆς τότε διοικήσεως· καὶ κατὰ τοῦτο νομίζομεν, ὅτι ὁ Σ. Τρικούπης ἡμάρτησε, διότι τὰς ἐκθέσεις τοῦ ναυάρχου μιᾶς τῶν νήσων ἀντὶ τοῦ ὅλου τῆς Ἑλλάδος ναυτικοῦ, καὶ ἑπομένως τὴν ἐπὶ μέρους ἱστορίαν τῶν ναυτικῶν ὡς γενικὴν, ὑπολαβὼν ἢ συνεχώνευσε τὰ τῶν ἄλλων νήσων ἐν τοῖς ἔργοις μιᾶς, ἢ αὐτὰ ὅλως ἀπεσιώπησε. Ταῦτα ὅμως λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι μόνον τὰ τῶν συμπολιτῶν ἡμῶν παρέλειψεν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ καὶ πολλοὺς τῶν Ὕδρας καὶ Σπετσῶν προκρίτων, καὶ γενναίων πλοιάρχων, οἵτινες ἔσονται καύχημα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Διὸ ἐκρίναμεν εὔλογον, ἐγγράφοις ἐπισήμοις καὶ μαρτυρίαις τῶν ἔτι ζώντων πρωταγωνιστῶν συμπολιτῶν ἡμῶν, ἰδίως δὲ τοῦ Κ. Κανάρη, τοῦ Α. Μοναρχίδου, τοῦ Ι. Μηλαΐτη, τοῦ Ι. Μαμούνη, τοῦ Δ. Χ. Ι. Κοτζιᾶ, τοῦ Α. Ἀποστόλη, τοῦ Κωνς. Νικοδήμου, χρώμενοι νὰ ἐπανορθώσωμεν τὰ ἐν τῇ Σ. Τρικούπη ἱστορίᾳ περὶ τῶν Ψαριανῶν πραγμάτων ἡμαρτημένα, καὶ ἐποιήσαμεν τοῦτο ὡς ἐν εἴδει προοιμίου τοῦ μεγάλου καὶ πολυτίμου τοῦ Κ. Νικοδήμου πονήματος περὶ Ψαρῶν, τῶν ναυμαχιῶν, ἐν αἷς οὗτος παρευρέθη, καὶ

(1) Τόμ. Β΄. τῆς το Α. Μάμουκα συλλογῆς σελ. 85. καὶ Τόμ. Α΄. σελ. 67.

τῶν πυρπολικῶν, ὡς ταῦτα ὑπὸ Ἑλλήνων ἐφευρέθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν· καὶ νομίζομεν, ὡς ἀπεδείξαμεν, ὅτι ἡ Σ. Τρικούπη ἱστορία εἶναι καὶ κριτικῆς δυνάμεως ἄμοιρος, καὶ γεωγραφικῶν γνώσεων πτωχοτάτη, καὶ τὰ μάλιστα μεροληπτική, διότι τὰ μὲν ὄντως μεγάλα ἐν γνώσει καὶ ἐκ προθέσεως σμικρύνει, τὰ δὲ μηδενὸς λόγου ἄξια (1), ἢ μικρὰ, μεγαλύνει, πολλάκις δὲ καὶ ἔργα ἀξιόποινα μεταποιῶν ἐξυμνεῖ, ἄλλα δὲ πάλιν ἐν γνώσει ἀποσιωπᾷ, τὰς δὲ πηγὰς κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ βούλεσθαι διαστρέφει, τὰς δὲ οἰκείας μορφὰς καὶ τὸν πρέποντα χρωματισμὸν οὐ μόνον δὲν ἀποδίδει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν πολυτρόπως παραμορφόνει.

Δι' ὅλα ταῦτα λοιπὸν ἡ Σ. Τρικούπη ἱστορία οὐ μόνον ἄτοπον εἶναι, ἀλλὰ καὶ αἶσχος πρὸς τὸ ἀΐδιον τοῦ Θουκυδίδου καὶ Πολυβίου ἔργον νὰ παραβάλληται.

Πολλοὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πολλὰς ἐξέφερον γνώμας περὶ τῆς Σ. Τρικούπη ἱστορίας· καὶ οἱ μὲν παραθέσαντες αὐτὴν πρὸς τὴν Ἑλλανίκου (2) νομίζομεν ὅτι μείζονα τιμὴν αὐτῇ ἀπέδωκαν τῆς προσηκούσης, ἂν καὶ δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι ἡ Σ. Τρικούπη ἱστορία δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς μυθογραφίας. Οἱ δὲ στερουμένην αὐτὴν εἰσαγωγῆς, γλώσσης καθαρᾶς, καὶ γραμματολογίας ψέξαντες εἶπον ἀλήθειαν οὐ σμικρὰν, διότι αὗται εἰσὶν ἐλλείψεις αὐτῆς ουσιώδεις (3).

Οἱ δὲ πρὸς τὴν Ἡροδότου αὐτὴν ἀντιπαραθέσαντες ἤχθησαν εἰς τοῦτο ἐκ τῆς ἐπὶ μέρους εἰς ἓν ὅλον συ-

---

(1) Ὡς καὶ ἐν τῷ Τόμ. Γ' σελ. 303 καὶ 328. ἀναφέρει καὶ δύο ἀδελφούς του, τὸν μὲν ἕνα Πάσαρα (ἀκατίῳ), τὴν Τουρκικὴν ναυαρχίδα πολεμήσαντα! τὸν δὲ ἕτερον (παιδίον τετραετὲς μόλις ὄντα τότε) ἐν τοῖς μαχομένοις!

(2) Ἀριθ. 85 Πανελληνίου.

(3) Νέα Πανδώρα ἀριθ. 123 τοῦ 1855 καὶ ὁ ἐν Ἀθηνᾷ ἀριθ. 2227 πρότερον ἀνεῦρε τὴν ἔλλειψιν εἰσαγωγῆς.

ναγωγῆς· οὗτοι ὅμως δὲν ἀπέδειξαν, ἀλλ' ὑπέθεσαν, ὅτι ἡ Σ. Τρικούπη εἶναι, ὡς ἡ Ἡροδότου, ἱστορία πρωτότυπος, θηρεύει, καὶ λέγει τὴν ἀλήθειαν.

Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ ἐκείνων (1), οἱ ὁποῖοι ἢ μηδέν, ἢ ὀλίγα τινὰ μόνον τῆς Σ. Τρικούπη ἱστορίας ἀναγνώσαντες, ὡς ἐκ τῶν ὅσα ἀναφέρουσιν ἀποδείκνυται, καὶ εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀτμοῦ μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἱστορίαν ἀποβλέψαντες, ἐπῄνεσαν αὐτὴν χάριν συγγενικῆς ἀβροφροσύνης μᾶλλον, ἢ τῆς ἀληθείας!

Οἱ ἐπιχειροῦντες ὅμως τὰ μεγάλα τῆς ἱστορίας ἔργα νὰ σταθμίσωσι μέτρῳ τοσοῦτον χυδαϊκῷ, οἷον σπουδαιότητι ἐφευρέσεων, βιομηχανίας, καὶ τῶν ὁμοίων, ἢ ἰδέαις κεναῖς τὰ γεγονότα κρίνοντες, μολύνουσιν ἀκαθάρτοις χερσὶ τὸ ἱερὸν τῆς ἱστορίας ἔδαφος!

Ὅλως ὅμως ἀνάξιοι μνημονεύσεως εἰσὶν ἐκεῖνοι, οἵτινες δοκιμότητος ἐπιστημονικῆς ὅλως ἄμοιροι ἀπετόλμησαν τὴν Σ. Τρικούπη ἱστορίαν νὰ ἀντιπαραθέσωσι πρὸς τὴν Θουκυδίδου καὶ Πολυβίου, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Σ. Τρικούπης, εἰπών, ὅτι εἰς εὕρεσιν τῆς ἀληθείας ἀπεμιμήθη τὸν Θουκυδίδην! Οἱ ταῦτα ὅμως ἰσχυριζόμενοι ὤφειλον νὰ ἀποδείξωσι πρῶτον μὲν ὅτι ὁ Σ. Τρικούπης σέβεται, καὶ ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν, δεύτερον δὲ ὅτι λέγει αὐτήν· Πόθεν ὅμως δύνανται ταῦτα νὰ ἀποδειχθῶσιν, ὅταν ὁ Σ. Τρικούπης ἐν γνώσει καὶ ἐκ προθέσεως ἀποκρύπτῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὰς πηγάς, ἐξ ὧν τὰς εἰδήσεις ἔλαβε; πῶς ἡ Σ. Τρικούπη ἱστορία δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀληθής, ὅταν οὔτε ἱστορίαν τινὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀνέφερεν, οὔτε τὰς μαρτυρίας περὶ τοῦ ποῦ, πότε, καὶ πῶς τῶν συμβεβηκότων ἐβασάνισε; πῶς δὲ μὴ τὰς εἰδήσεις βασανίσας, ἀλλ' αὐτὰς ἀποκρύπτων, νὰ ἐπιβεβαιώσῃ δύναται, ὅτι αἱ εἰδήσεις, ἃς προκρίνει, εἰσὶν αἱ ἀληθεῖς,

---

(1) Ἰδ. ἀριθ. 64. τοῦ Πανελληνίου τὸ ἄρθρον 'Αργ.

ἢ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐγγίζουσι; Ταῦτα δὲ ποιῶν, πῶς δυνατὸν νὰ κρίνῃ; μὴ δυνάμενος δὲ νὰ κρίνῃ, πῶς δύναται τὸ ἀληθὲς νὰ διακρίνῃ τοῦ ψεύδους; μὴ δυνάμενος δὲ νὰ διακρίνῃ, πῶς δυνατὸν νὰ τηρήσῃ συνέχειαν; συνέχειαν δὲ νὰ παράξῃ ἀδυνατῶν, πῶς δύναται ἀναλογίαν νὰ τηρήσῃ τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον (1); Τοῦ Θουκυδίδου ἡ ἱστορία λέγεται, καὶ εἶναι ὄντως κτῆμα ἐς ἀεὶ, διότι οὗτος μάλιστα καὶ τὰς πηγὰς ὁμολογεῖ, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐξακριβόνει, καὶ τοὺς συγχρόνους, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐχθρούς του ἀμεροληπτως κρίνει, καὶ κατ' ἀξίαν ἐγκωμιάζει. Διὰ τί ὅμως ὁ Σ. Τρικούπης, ὀφείλων τοὺς περὶ Ἑλλάδος γράψαντας νὰ ἀναφέρῃ, καὶ τὴν αὐτοῦ σχέσιν πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὰ μὲν ἀληθῆ αὐτῶν νὰ ἐπικυρώσῃ, τὰ δ' ἡμαρτημένα νὰ ἐπιδιορθώσῃ, οὐδένα τῶν πρότερον ἀνέφερεν;

Τοῦτο πάντως εἶναι ἄπορον, καὶ μάλιστα εἰς ἄνδρα ἐγκαυχώμενον, ὅτι θηρεύει τὴν ἀλήθειαν!

Αὐτὴν δὲ ἀναγινώσκοντες, καὶ μάλιστα σχέσιν πρὸς τοὺς πρότερον ἔχουσαν, ἰδίως δὲ πρὸς τὴν Γόρδονος (2), ἣν ἐγινώσκομεν ἐκ τῆς Γερμανικῆς μεταφράσεως (3), μεγίστην τὴν ὁμοιότητα παρατηρήσαντες, τῇ ἀληθείᾳ διὰ τοῦτο ἠπορήσαμεν. Διὸ τὴν Γόρδονος πρὸς τὴν Σ. Τρικούπη ἀντιπαραθέσαντες εὕρομεν, ὅτι ἡ Σ. Τρικούπη ἱςορία ἀντὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Γόρδονος, ἣν παρέλειψεν, ἔταξε προλεγόμενα, καὶ ποῖα! τὰς δὲ στατιστικὰς καὶ γεωγραφικὰς αὐτῆς εἰδήσεις ὅλως παρέλειψε, τὴν δὲ χρονολογικὴν τάξιν διὰ μεταθέσεως τῶν κεφαλαίων, καὶ

(1) Ἴδ. ἀριθ. 85 τοῦ Πανελληνίου, ἐν ᾧ καταδείκνυνται αἱ ἀρεταὶ τοῦ ἱστοριογράφου.

(2) History of the Greek Revolution by Thomas Gordon 1832. in two volumes.

(3) Geschichte der griechiechen Revolution von J. W. Zinkeisen 1840. in 2. Banden.

τῶν περιόδων, ἐν πολλοῖς διέστρεψε, καὶ πολλὰ διὰ ἀφαίρεσιν τῶν γεγονότων, τουτέστι τῶν μεταξὺ, ἀσαφῆ κατέστησε. Δὲν ἀρνούμεθα ὅμως, ὅτι ὁ Σ. Τρικούπης προσέθεσε καί τινα ἴδια, ὧν τινὰ ὁμολογουμένως βελτίονα τῶν Γόρδονος εἰσίν· τινὲς ὅμως πάλιν αὐτοῦ προσθῆκαι οὔτε πολλοῦ λόγου ἄξιαι, οὔτε εἰς γενικὴν ἱστορίαν ἁρμόζουσαι.

Ἐάν τις λοιπὸν τὰς μικρὰς ταύτας προσθήκας ἐξαιρέσῃ, πεισθήσεται ὅτι ἡ Σ. Τρικούπη ἱστορία εἶναι παράφρασις ἐκ τῆς Γόρδονος, καὶ μάλιστα διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους παράφρασις ἄτεχνος, ὡς καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκθέσεως ἀποδεικνύει, καὶ ἡ ταυτότης τῶν ποιητικῶν εἰκόνων (3), καὶ ἡ αὐτολεξὶ σχεδὸν παράφρασις τῶν χωρίων, ὧν τινὰ πρὸς ἀπόδειξιν καταχωρίζομεν.

Γόρδων τόμ. Α'. σελ. 205.

The Turkish captain, deprived byfear of all presence of mind, cast anchor in the neighbouring roadstead of Erisso (or Negrepont) where he received on board a party of troops.

Τρικούπη Α'. Τόμ. κεφ. ΙΣ. σελ. 275.

Τὴν ἑσπέραν τῆς ἰδίας ἡμέρας τὸ δίκροτον ἔπλευσεν εἰς τον λιμένα τῆς Ἐρισοῦ παρακολουθούμενον ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων· ὁ πλοίαρχος τοῦ δικρότου, φοβούμενος νυκτικὴν ἔφοδον κατὰ τοῦ πλοίου του, παρέλαβε τὴν ἰδίαν ἑσπέραν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἱκανοὺς στρατιώτας Τούρκους εἰς ὑπεράσπισίν του.

---

(1) ἰδ. Τρικούπη Τομ. Β σελ. 209. καὶ Γόρδονος Βιβλ. Β. κεφ. 6, σελ 368. ὁ κύριος Τρικούπης τὸ sheet of fire μεταφράζει στῆλον πύρινον, καὶ ὁ Γερμανὸς μεταφραστὴς (Zinkeisen Τομ. Α· σελ. 436) ὁμοίως (Feuersäule).

Τόμ. Α'. σελ. 217.

On the 21st the Greeks descried ten hostile transports, full of troops, coming out of Janakli, and going to join the Capitana-Bey, they instantly gave chase, upon which the Turks, after attempting, in vain to regain the harbour rantheir vessels aground, and posting themselves behind. a wood, opened a musketery fire. etc.

Τρικούπη τομ. Β'. σελ. 22.

Τὰ 'Ελληνικὰ πλοῖα πλέοντα ἐν τῷ μεταξὺ Σάμου καὶ μικρᾶς 'Ασίας πορθμῷ εἶδαν ἀπὸ τὸ Σιαγλὶ τὰ 9 φορτηγὰ, ἐφ' ὧν ἐπεδιβάζοντο τὰ στρατεύματα, ἰδόντες οἱ ἐν τοῖς πλοίοις Τοῦρκοι τὰ 'Ελληνικὰ ἐρχόμενα ἀπέβησαν ἐν τῷ ἅμα ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ὅπου ἦν μέγα πλῆθος Τούρκων ἑτοίμων νὰ μεταβιβασθῶσιν εἰς τὴν Σάμον, καὶ ἤρχισαν ἐκεῖθεν νὰ τουφεκίζωσι κτλ.

Τόμ. Α'. σελ. 228.

Monemvasia (called by the Italians Napoli-di Malvasia) was the first to open its gates. That extraordinary fortress stands on a little islet, communicating with the mainland of Laconia by a bridge or causeway; The town is on the south-east side, surrounded by a rampart and behind it rises the citadel on a high and steep rock, accessible by a single pattway, every inch of which is exposed to the fire of the garrison. etc.

Τριχ. τόμ. Β'. σελ. 157.

Τὸ φρούριον τοῦτο κεῖται ἐπὶ νησιδίου προσγείου, καλεῖται δὲ Μονεμβασία, διότι ἔχει μίαν καὶ μόνην ἔμβασιν, διὰ μιᾶς μικρᾶς γεφύρας συνδεούσης τὴν δυτικὴν ἄκραν τοῦ νησιδίου καὶ τὴν ἄντικρυ Λακωνικὴν γῆν· ἀπόρθητον ἐξαιτίας τῆς φυσικῆς θέσεώς του καὶ ἀλίμενον εἶναι τὸ φρούριον τοῦτο· ἡ πόλις εἶναι περιτετειχισμένη, ἄνωθεν δὲ αὐτῆς ὑψοῦται ἐπὶ ἀκροτόμου πέτρας ἡ ἀκρόπολίς της, καὶ ἔχουσα μίαν μόνην ἀνάβασιν, καὶ ταύτην κρημνώδη καὶ ὅλην ὑπὸ τὸ πῦρ τῆς φρουρᾶς κτλ.

Τόμ. Α'. σελ. 365.

On the 22d of May began the Ramazan, a season during which the Moslems are unwilling to be disturbed, and therefore the destruction of the revolted isles was put off till its conclusion. The insurgents, however, did not allow them to pass in quiet this Mohammedan Lent: a council of war being held on the 30th on board their Navarch's brig, they resolved to hazard an attack. At eight o'clock in the evening of the 31st, Miaulis entered the channel with fifteen ships of wad and three fire-ships, while the rest of the squadrons formed in his rear a line extending from the northern cape of Scio to the coast of Asia. The Turkish frigates that were under sail at the mouth of the strait having fired alarm guns, their fleet cut their cables and cleared for action with extreme haste and confusion. Four brigs (those of Miaulis, Sachtouris, Skourtis and Tzamados) engaged for near an hour the Capitan Pacha's eighty-four gunship, without being materially inyured, so ill did the foe point his cannon Kara Ali had a narrow escape from a brulot, which passed close under his poop, and would have burned him had the train been kindled a little later. etc.

Τρικ. Β'. Τομ. σελ. 205—206.

Τὴν 10 ἤρχιζε τὸ 'Ραμαζάνι· ἐπειδὴ διαρκοῦντος αὐτοῦ οἱ Τοῦρκοι συνήθως ἡσυχάζουν, ἀπεφάσισεν ὁ Καπετὰν Πασᾶς νὰ μὴ ἐκπλεύσῃ μέχρι τοῦ μπαϊραμίου· ἀλλὰ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ 'Ελληνικοῦ στόλου θεωροῦντες ὅτι ἡ ἐπὶ ματαίῳ παρέλευσις τοῦ ἑνὸς μηνὸς ἔβλαπτε, διότι ἐξηντλοῦντο οἱ ὀλίγοι πόροι των ἀπεφάσισαν νὰ κτυπήσωσιν ὅσον τάχιον ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Χίου τὸν ἐχθρικὸν στόλον· ἐπ' αὐτῷ τῷ σκοπῷ ἀνήχθη ὁ 'Ελληνικὸς τὴν 8, ἀλλὰ δὲν εἰσέπλευσε τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸν πορθμόν· τὴν δὲ 14 ἐπλησίασαν τινὰ τῶν πλοίων του πρὸς τὸ βόρειον μέρος τοῦ στενοῦ τῆς Χίου, ἠκροβολίσθησαν μετά τινων φρεγα-

δῶν καὶ Κορβετῶν, καὶ δύσαντος τοῦ ἡλίου ἐπανέπλευσαν ὅπου ἦσαν καὶ τὰ λοιπά· τὴν δὲ ἑσπέραν τῆς 19 δεκαπέντε πλοῖα πολεμικὰ καὶ τρία πυρπολικὰ ὑπὸ τὸν Μιαούλην εἰσέπλευσαν τὸν πορθμὸν διὰ τῆς πρὸς ἄρκτον εἰσόδου· τὰ δὲ λοιπὰ ἔμειναν ἔξω ἀποτελοῦντα γραμμὴν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ἀρκτικῆς ἄκρας τῆς Χίου καὶ παρατεινομένην μέχρι τῶν παραλίων τῆς Ἀσίας· τοῦτο ἰδοῦσα ἐν καιρῷ ἡ ἐπὶ τοῦ στομίου τοῦ πορθμοῦ ἐχθρικὴ προφυλακὶς, ἔδωκε τὴν εἴδησιν κανονοβολήσασα καὶ ἀμέσως ἀνήχθη ὅλος ὁ Τουρκικὸς στόλος, ἀλλ' ἐν τόσῃ ταραχῇ καὶ βίᾳ ὥστε πολλὰ πλοῖα ἀφῆκαν τὰς ἀγκύρας των· ἀφοῦ δὲ ἐπλησίασαν καὶ οἱ δύο στόλοι ἐντὸς βολῆς κανονίου τέσσαρα Ἑλληνικὰ πλοῖα, τοῦ Μιαούλη, τοῦ Σαχτούρη, τοῦ Σκούρτη καὶ τοῦ Τσαμαδοῦ, ἔβαλαν εἰς τὸ μέσον τὴν ἐχθρικὴν ναυαρχίδα καὶ τὴν ἐπολέμουν. Ἓν δὲ πυρπολικὸν ἐῤῥίφθη κατ' αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν ἐκόλλησεν. κτλ.

Τόμ. Β'. σελ. 27.

Coletti (exminister of war), who was very popular in Rumelia, having consented to act as is coadjudor, came to Athens, November the 6th, at the head of 500 men, and leaving them there, proceeded to Zea and Psarra to expedite the requisite preparations. On the 24th and 26th, a party of Albanians, and 200 Atheniaos, marched to reinforce him, and from Nauplia, a ship was sent to his aid, with eight pieces of cannon: one mortar, 150 bombs, sixsty Kantars of lead and some ammunition. At Port Rafti, he found Coletti, and six Psarriote vessels of war, having troops on board. They together went to Zea, and sailing from thence, with the squadron, andabout 3000 landforcesdisembarked at Olivari betwixt Negrepont and Carysto, where they ware farther strengthened by 600 Euboean insurgents, under Grizioti, who had maintained himself in the hills.

Τόμος ΙΙ. κεφ. ΜΔ. σελ. 72

Ἔπαρχος τῆς Εὐβοίας ἐπὶ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκστρατείας ἦτον ὁ Κωλέττης. Οὗτος συνάξας ἔνθεν κακεῖθεν 500 περίπου στρατιώτας τοὺς ἔφερεν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ παραδοὺς αὐτοὺς εἰς τὸν Ὀδυσσέα μετέβη εἰς Κέαν ἐπὶ νέᾳ στρατολογίᾳ, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ψαρὰ πρὸς ἐπίσπευσιν τῆς ἐκπλεύσεως τοῦ στολίσκου. Ἓξ πλοῖα Ψαριανὰ φέροντα τὸν ἔπαρχον, καὶ ὅσους οὗτος ἠδυνήθη νὰ στρατολογήσῃ κατέπλευσε τὸν Νοέμβριον εἰς τὸν λιμένα τῶν Πρασιῶν (Πόρτο Ῥάφτη) ὅπου ἀνεμένετο ὁ Ὀδυσσεύς, διότι ἐκεῖ ἔμελλε νὰ συγκεντρωθῇ ἡ στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ δύναμις τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκστρατείας. Τὴν 7ην Νοεμβρίου κατέπλευσε καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκ Πειραιῶς εἰς τὸν αὐτὸν λιμένα φέρων ἐπὶ εἴκοσιν ἐνόπλων πλοιαρίων χιλίους στρατιώτας. Ἦλθαν μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλοι στρατιῶται ἐξ Ἀθηνῶν διὰ ξηρᾶς. Ἐστάλησαν καὶ ἐκ Ναυπλίου εἰς χρῆσιν τῆς ἐκστρατείας ὀκτὼ κανόνια, εἷς βομβοῤῥιπτὴρ, 150 βόμβαι, κανονόσφαιραι, καὶ ἱκανὴ ποσότης μολύβδου καὶ πυροκόνεως. Τὴν 16 ἀνήχθη ὁ ἐκεῖ στολίσκος καὶ ἀπεβίβασεν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας τρισχιλίους στρατιώτας εἰς Ἀλιβέρι μεταξὺ Καρύστου καὶ Χαλκίδος· ἐκεῖ ἦλθον καὶ 600 εὐβοεῖς ὑπὸ τὸν περιφερόμενον εἰς τὰ ὄρη Κριεζώτην.

Τόμ. Β'. σελ. 63.

On the night of the 26th the islanders were dispersed by a gale of wind between Lemnos and Mound Athos, and next morning, before they could re-assemble again, Miaulis descried thirty-three sail of Turks bearing down upon the little group of vessels that were in company with him. Light breezes and calms prevented any general action, but from ten o'clock till two in the afternoonw, the four brigs of Miaulis Sakhturis, Snourti, and

Kalaphat, repeatedly, engaged four Ottoman frigates, two corvettes, and a grig. They suffered severely and Skourti, being attacked by two frigates, was in imminent danger, from which he was delivered by the advance and combustion of a brulot. etc.

Τομ. F. κεφ. ΜΣΤ. σελ. 87.

Τὴν 14 συμβάσης τρικυμίας διεσκορπίσθησαν τὰ Ἑλληνικὰ μεταξὺ Λήμνου καὶ Ἁγίου ὄρους, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν εὑρεθέντα τὰ τοῦ Μιαούλη, Σαχτούρη, Σκούρτη, Καλαφάτη καὶ ἓν πυρπολικὸν ἐν μέσῳ τεσσάρων ἐχθρικῶν φρεγατῶν, δύο κορβετῶν καὶ ἑνὸς βρικίου, ἐπολέμησαν καὶ ἐβλάφθησαν τὸ δὲ τοῦ Σκούρτη ἐκινδύνευσε. Ἀλλ' ἀπηλλάγησαν καέντος τοῦ πυρπολικοῦ εἰς φόβον τοῦ ἐχθροῦ.

Τόμ. Β'. σελ. 144.

On the morning of the 11th, Sakhtouvi, who off Icaria had heard the cannonade, drew near, and perceived twenty sacolevas, and as many boats full ot troops, endeavouring to cross from Asia to the beach of Karlovasi in the northern part of Samos. Three ofhis headmost vessels brought them to action, and after an engagement of an hour, the brigantine of Captain Kivotas captured a sacoleva, with a number of soldiers on board.

Κεφ. ΜΘ. σελ. 145.

Τὴν 30 ἐξημερώθη ἡ πρώτη ἔξωθεν τῆς Ἰκαρίας καὶ εἶδε σαράντα μικρὰ πλοῖα, ἐν οἷς καὶ 20 σακολέβας, πλεόντα ὑπὸ τουρκικὴν σημαίαν πρὸς τὴν Σάμον, φέροντα δισχιλίους στρατιώτας εἰς ἀποβίβασιν εἰς τὸ μέρος τοῦ Καρλοβασίου. Προσπλέοντα δὲ τρία πλοῖα τῆς μοίρας ἔπεσαν ἐπὶ τῶν φανέντων ἐχθρικῶν δύο σακολέβας κατεπόντισαν καὶ δύο συνέλαβον, τοὺς δὲ ἐν αὐταῖς ἔσφαξαν.

Τόμ. Β'. σελ. 155.

The battle was retrieved by the valour of the Hydriote Papantoni, who in the afternoon laid his fire-ship aboard the Tunisian admiral's frigate of forty-four guns, *and* 750 men, onethird of them Arab soldiers, all of whom, as whom, as well as the sailors instantly leapt in to the waves. Lest their pumps should extinguish the flames. Miaulis ordered Vatikiotis to grapple her on the other side, and in half an hour the frigate blew up, the admiral of Tunis and an Egyptian colonel were picked up in a boat by captain Tzamados.

Τόμ. Γ'. κεφ. Ν. σελ. 168.

Ἐπὶ τῆς ναυμαχίας δὲ ταύτης ἔῤῥιψεν ὁ Παπαντώνης το πυρπολικόν του ἐπὶ μιᾶς τῶν φρεγαδῶν 44 κανονίων, τὸ περιέπλεξεν εἰς τὰ δεξιὰ ἐξάρτια τοῦ ἐμποοσθινοῦ καταρτίου της καὶ μετέδωκε τὰς φλόγας του· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πῦρ ἔβοσκε βραδέως καὶ ἐνδεχόμενον ἦτον νὰ σβεσθῇ, ἐκόλλησε καὶ ὁ Βαττικιώτης τὸ πυρπολικόν του ἀριστερόθεν αὐτῆς καὶ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἡ φεργάδα ἐκάη· πολλοὶ δὲ τῶν ἐν τῇ καιομένῃ φρεγάδᾳ ἔπεσαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Τσαμαδοῦ ἐζώγρησαν 22 τακτικούς.

Τόμ. Β'. σελ. 208—9.

In another quarter, brilliant succes crowned the seconde dimision of the Greek marine, composed of twenty brigs and eigyt fire-ships, which had been cruising for wo months in the Archipelago under Sakturi, to oppose the Constantinopolitan navy.

Sakhturis was at the latter island, when he learned that the Ottoman admiral had put to sea on the 24th of May, and instantly went to pursuit of him Whilst the Turks, baffled by contrary gales, vere beatinq through the strait betwixt Andros and Euboea (dunc the ist.)· the Greeks came up with them, broke their line, and sent brulots amongst them. Two of these, (a Hydriote

and Spezziote) perceiving that the sixty-six guns frigate had carried away her topmasts, and was almost unmanageable, grappled and blew her up, with 800 sailors and bombardiers, the treasure of the fleet, and the Capitan Pasha'sflag; his person he had previously tranferred to a smaller ship three of the bruloteers were killed in this exploit, and four wounded. To the left of the Christians, another fire-ship destroyed, in like manner a frigate of thirty-four guns, and 300 men. The Mussulmans then fled in all driections. Twerty of their vessels sought sheeter in Karysto· and Khosref Pasha running to the south, within sig ht of Hydra, got into Suda on the 8th, with thirty-six sail. Five Austrian transports were captu red, laden with 1300 barrels of powder, siege guns, and a variety of military stores, destined for the Roumeli Valesi. A fine corvette, chased by two Greek brigs, was wrecked on therocks of Syra, and burnt by her captain, who, landing with his crew, upwards of 200 strong, and well armed, tamely surrendered, on a vague promise of quarter, to the unwarlike inhabitans, who came out to meet him with a white flag, ready to submit it he had put a bold face on the matter. Twenty five Franks belongivg, to the ship's company, and ás many Turks, were soon after put to death by the populace, and the rest of the prisoners conveyed to Hydra.

Τρικ. τομ. Γ'. κεφ ΝΓ' 213—214.

Τὸ ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος ἐδοξάσθη μετ' ὀλίγον ἔμπροσθεν τοῦ Καφηρέως ἀκρωτηρίου τῆς Εὐβοίας ἀντικρὺ τῆς Ἄνδρου. Ἔμαθεν ἐν καιρῷ ἡ κυβέρνησις ὅτι ἑτοιμάζετο εἰς ἔκπλουν ἐκ νέου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸν καπητὰν Πασᾶ ἡ Βυζαντινὴ μοῖρα· καὶ εἰς ἀντίκρουσιν αὐτῆς ἐξέπλευσεν ἡ δευτέρα Ἑλληνικὴ ἐξ 20 πολεμικῶν καὶ 8 πυρπολικῶν ὑπὸ τὸν Σαχτούρην, τὸν Καλανδροῦτσον καὶ τὸν Νικολὴν Ἀποστόλην.

Μετὰ τὸν μεταξὺ τῆς Τενέδου καὶ τῆς Λήμνου

ἀκροβολισμόν· ἀμφότεραι αἱ μοῖραι ἔπλεαν πρὸς δυσμὰς ἀντιπαρατηρούμεναι· τὴν δὲ 20 ἐξημερώθησαν ἔξωθεν τῆς Ἄνδρου καὶ τὴν τρίτην ὥραν μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ Ἡλίου ἐναυμάχησαν μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τοῦ Καφηρέως. Ἀμφιῤῥεπὴς ἐφαίνετο ἡ μάχη μέχρι πολλοῦ, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἔβαλαν ἐπὶ τέλους εἰς ἀταξίαν τὴν ἐχθρικὴν μοῖραν, διαῤῥήξαντες τὴν δεξιὰν πτέρυγά της. Ἐπὶ τῆς ἀταξίας δὲ ταύτης παρατηρήσας ὁ Σαχτούρης ὅτι μία φρεγάδα ἔπλεεν ὑπήνεμος καὶ μακρὰν τῶν λοιπῶν πλοίων καὶ ὅτι ἐφαίνοντο ἐσπασμένα τὰ κατάρτια της, ἐπέπλευσε συνοδευόμενος ὑπὸ δύο πυρπολικῶν τοῦ Ματρόζου καὶ τοῦ Μουσιοῦ.

Ἐμπόδια ηὗραν τὰ τρία τοῦτα πλοῖα κατὰ τὸν πλοῦν των ἀπαντήσαντα μίαν φρεγάδαν καὶ μίαν κορβέταν, ἀλλὰ τὰ ὑπερέβησαν, ἐπλησίασαν τὴν παθοῦσαν φρεγάδαν, ἐπέπεσαν τὰ δύο πυρπολικὰ καὶ τὴν ἐφλόγισαν. Ἡ φρεγάδα αὕτη 66 κανονίων, καὶ ἡ ὀγκωδεστέρα τῆς μοίρας, ἦτον ἡ ναυαρχίς· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παθήματός της εὑρέθη ὁ ναύαρχος ἐπὶ ἄλλου πλοίου· ἔφερε δὲ σχεδίας εἰς ἅλωσιν τοῦ Μεσολογγίου, πάμπολλα πολεμοφόδια καὶ τὸ γλωσσόκομον.

Μετὰ δέκα δὲ λεπτὰ ἀφοῦ ἐφλογίσθη διεσκορπίσθη, καὶ οἱ ἐμπλέοντες 800 ἐν οἷς 150 πυροβολισταὶ, ἀπωλέσθησαν ὅλοι· ἀπωλέσθησαν καὶ τρεῖς πυρπολισταὶ, καὶ ἐπληγώθησαν τέσσαρες. Τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα διέῤῥηξαν μετ' ὀλίγον καὶ τὴν ἄλλην πτέρυγα τῆς ἐχθρικῆς μοίρας, καὶ ὁ πυρπολιστὴς Μπούτης διευθύνας καὶ αὐτὸς εὐστόχως τὸ πυρπολικόν του ἐπὶ μίαν κορβέταν 34 κανονίων, τὴν ἔκαυσεν αὔτανδρον· τότε καὶ τὰ τῆς μιᾶς καὶ τὰ τῆς ἄλλης πτέρυγος πλοῖα τοῦ ἐχθροῦ διεσκορπίσθησαν τῇδε κἀκεῖσε, καί τινα μὲν αὐτῶν ἐν οἷς καὶ τὸ φέρον τὸν καπητὰν πασᾶν διεσώθησαν τὴν 27 εἰς τὴν Σούδαν· 20 δὲ ἄλλα κατέφυγον εἰς τὴν ὑπὸ τὴν Κάρυστον, μία δὲ κορβέτα καταδιω-

κωμένη ὑπὸ δύο Ἑλληνικῶν βριχίωνἔπεσεν εἰς τοὺς βράχους τῆς Σύρας καὶ ἐκάη παρὰ τῶν ἐν αὐτῇ· ὁ δὲ πλοίαρχος καὶ τὸ πλήρωμα περίπου 200, ἐν οἷς καὶ 25 εὐρωπαῖοι παρεδόθησαν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Σύρας· ὁ ὄχλος ἐσκότωσε τοὺς 25 εὐρωπαίους καὶ ἄλλους τόσους σχεδὸν Τούρκους.

Τόμ. Β'. σελ. 292—3.

Informed at Athens of his danger, Count Porro wrote to Egina, and instantly went himsel f to Hydra. Two hours after the reception of his letter, three Psarrian brigs and a schooner got under weigh; the Hydriotes despatched some vessels with equal speed, and five came from Syra, bringing provisions, and 700 irregulars, commanded by Vasso and Grizioti. On the 4th of April, twelve sail of Greeks, reunded Cape Sunium, and at the first glimpse of their masts the Pasha'sflotilla took shelter in Karysto. Next day the sick and wounded were carried on board the shipping, and refreshments distributed to the soldiers, who were in sad plight from cold as well as hunger, not having dared to light fires, because their blaze afforded a mark to the Ottoman gunners. The operation of embarkinq, in the presence and under the fire of an enemy, men blinded by terror, was not easy, but Fabrier managed it wiht great coolness and judgment, causing his troopers to swim their horses across an arm of the sea to a little islet, whence theyould be hoisted comodiously into the resceles: he and Maimouri were the last to leave the strand. In the night of the 6th all were aboard, and a fair wind wafted them to Zea, Audros and Tinos.

Κεφ. ΝΘ. σελ. 368.

Καλῇ τύχῃ γενομένου γνωστοῦ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου ἔσπευσεν ἡ ἐν Αἰγίνῃ ἐπιτροπὴ τῶν Ψαριανῶν νὰ στείλῃ τέσσαρα πολεμικὰ πλοῖα εἰς σωτηρίαν τῶν κινδυνευόντων· ἦλθεν κατόπιν καὶ δύο Ὑδραϊκά, ἐπρα-

θυμήθησαν καὶ ἔστειλαν οἱ ἐν Σύρᾳ ἔμποροι τροφὰς, καὶ ὄντως ἀπεμακρύνθησαν τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, καὶ ἐδόθησαν αἱ τροφαί· ἔφθασαν μετ' ὀλίγον καὶ ἄλλα τρία πλοῖα φέροντα πεντακοσίους στρατιώτας ὑπὸ τὸν Κριεζώτην καὶ τὸν Βάσον τοὺς ἐπανελθόντας ἀπὸ Εὐρητοῦ καὶ μαθόντας ἐν Σύρᾳ τὴν δεινὴν θέσιν τῶν ναυτικῶν, καὶ τότε ἀπεμακρύνθησαν ὁλοτελῶς τοῦ παραθαλασσίου οἱ ἐχθροί, ἤνοιξεν ἡ τοῦ Ἑλληνικοῦ ςρατοῦ καὶ τῶν πλοίων κοινωνία, καὶ τὴν νύκτα τῆς 21 ἐμβῆκαν οἱ περὶ τὸν Φαβιέρον εἰς τὰ πλοῖα, καὶ τὰ μὲν ἐλαφρὰ σώματα ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἀττικήν, τὰ δὲ τακτικὰ εἰς Κέαν, Ἄνδρον καὶ Τῆνον δεινῶς πάσχοντα.

Τόμ. Β'. σελ. 310.

It was to gain time that Sultan Mahmoud yielded these preliminaries so easily: on the main question he determined to oppose a stiff resistance, without quailing at the idea of possible hostilities, and, considering the conquest of Greece as a thing that might be postponed, bud was ultimately certain, he directed mo st of his troops to march towards the Danube. For his defence against Russia, he was not disposed to rely upon the disorderly levies of Anatolia and Roumelia· he had long wished to improve the constitution of his army, and if any doubts regarding the value of discipline lingered on his mind, they were removed by contrasting I'brahim's wictoaies with the constant defeats of the Ottoman forces. Faithful to the maxims imbibed from his uncle Selim, he, during, eighteen years, meditated the extinction of the corps of Janissaries, whose anarchical privileges crippled the empire, and showed as much circumspection in preparing their downfall, at he did energy at the instant of execution.

Τομ· Γ. σελ. 369.

Πρὸ πολλοῦ ὑπερεπεθύμει ὁ Σουλτὰν Μαχμούτης, ὡς ἄλλοτε διελάβομεν, νὰ μεταῤῥυθμίσῃ τὰ τῆς ἐπι-

κρατείας του ἐπὶ τὸ Εὐρωπαϊκώτερον, καὶ πρὸ πάντων νὰ εἰσάξῃ τὴν τακτικὴν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν του, θεήλατον μάστιγα θεωρῶν ἐκ νεότητός του τὸν γιανιτσαρισμόν, καὶ ἔχων ἔκτοτε κατὰ νοῦν τὴν καταστροφήν των, ἀλλὰ τὰ παθήματα τοῦ προκατόχου του Σελήμη, καὶ αἱ προλήψεις τοῦ ἔθνους του τὸν ἠνάγκασαν νὰ κρύπτῃ μέχρι πολλοῦ τὰ φρονήματά του καὶ νὰ προσποιῆται τὸν φιλογενίτσκρην· ἀποφασίσας δὲ νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν τὸ κινδυνῶδες σχέδιόν του τὸ ἔτος τοῦτο ἐκέρδισεν ἐν πρώτοις τὸ τάγμα τῶν ἀκροβολιστῶν του, καὶ μετὰ ταῦτα ἔφερεν ἔξωθεν καὶ ἐτοποθέτησεν ἐπὶ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης ὄχθης τοῦ Βοσπόρου πάμπολλα ἐπαρχιακὰ στρατεύματα, τὰ μὲν ὑπὸ τὸν Χουσεήμπασαν, τὰ δὲ ὑπὸ τὸν Μεχμέτπασαν, πρὸς ἀσφάλειαν δῆθεν τῆς βασιλευούσης καὶ ἀποστολὴν αὐτῶν κατὰ τῶν ἀποστατῶν, καὶ ταῦτα πράξας ἐκάλεσε παρὰ τῷ Σεχουλησλάμη τοὺς μεγιστάνας εἰς συμβούλιον, ὅπου ἐθεωρήθη ἀναγκαία ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις στρατιωτικῆς τάξεως, τῆς μόνης ἱκανῆς εἰς ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης αὐτοκρατορίας· (ἐάν τις τὸ ὅλον ἀναγνώσῃ ἄνω κάτω εὑρίσκει πάντα, μετατιθέμενα, καὶ τμηθέντα καὶ τὰ κτλ. ὡς εἴρηται).

Τὸν βουλόμενον δὲ νὰ πληροφορηθῇ περισσότερον παραπέμπομεν εἰς τὰ παράλληλα χωρία Τρικούπη τομ. Α. σελ. 187 καὶ Γόρδονος Α. τομ. σελ. 168 Τρικούπη Β. Τομ. 22 καὶ Γόρδ. 216. Τρικούπη Β. Τομ. σελ. 205, καὶ Γόρδονος Α. Τομ. σελ. 364. Τρικούπη 206 καὶ Γόρδονος Α. Τομ. 365. Τρικούπη 209, καὶ Γόρδονος 838. Τρικούπη 279 καὶ Γόρδονος 388. Τρικούπη 309· καὶ Γόρδονος 488, Τρικούπη Γ. Τομ. 87 καὶ Γόρδονος Β. Τομ. 63. Τρικούπη 137 καὶ Γόρδονος 134. Τρικούπη 145 Γόρδονος 144· Τρικούπη 161 8 καὶ Γόρδονος 146-8. Τρικούπη 162 καὶ

Γόρδ. 163. Τρικούπη 163· καὶ Γόρδονος 153 Τρικούπη 164. καὶ Γόρδονος 154-155. Τρικούπη 168· καὶ Γόρδονος 160, Τρικούπη 253-4 καὶ Γόρδονος 211-212. Τρικούπη 368 καὶ 369 καὶ 370 καὶ Γόρδονος 292, 293, 310 καὶ 311· καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ ὁ ζητῶν, καθ' ὃν ὑπεδείξαμεν ἀνωτέρω τρόπον, εὑρήσει, ὡς ἐλπίζομεν, τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ Κυρίου Τρικούπη τοιαύτην, οἵαν καὶ ἡμεῖς αὐτὴν εὕρομεν.

Ἐπειδὴ ὅμως ἐνδέχεται νὰ εἴπῃ τις, ὅτι αὕτη ἡ ὁμοιότης ἀμφοτέρων προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἀμφότεροι ἐκ τῶν αὐτῶν ἤντλησαν πηγῶν, ἐρωτῶμεν, πῶς εἶναι δυνατὸν δύο ἄτομα νὰ συμφωνῶσιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἐκθέσεως ; Πῶς δυνατὸν τὰς αὐτὰς ποιητικὰς εἰκόνας νὰ μεταχειρίζωνται ; Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι ἀδύνατον δύο ἄτομα τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον νὰ ἐκθέσωσιν, ἀδύνατον καὶ τὴν αὐτὴν νὰ ἔχωσι ποιητικὴν φαντασίαν, διότι πᾶσα φαντασία ἴδιος, ἀτομική, ἀποδείκνυται, ὅτι ἡ Σ. Τρικούπη ἱστορία δὲν εἶναι πρωτότυπος, ἀλλὰ παράφρασις ἐκ τῆς Γόρδονος, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ βούλεσθαι, ἐλλειπής, ἄτεχνος, καὶ διὰ τοῦτο ἀθλία.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σ. Τρικούπης τὰς πηγὰς διαστρέφει, καὶ καθ' ὅλα σχεδὸν τῷ Γόρδονι ἕπεται, ὡς ἀπεδείξαμεν, γίνεται φανερόν, ὅτι οὐδὲ οὗτος ὁ λόγος ὑφίσταται, ὅτι δηλονότι ἀμφότεροι ἐκ τῶν αὐτῶν ἤντλησαν πηγῶν. Τὴν εἰσαγωγὴν δὲ τῆς Γόρδονος ἱστορίας, ὡς εἴρηται, ἡ Σ. Τρικούπη ἀποκόψασα, καὶ τὴν συνέχειαν τῶν γεγονότων δι' ἀκρωτηριάσεως καὶ μεταθέσεως τῶν κεφαλαίων καὶ περιόδων τῆς Γόρδονος, καὶ παραλείψεως τῶν μεταξύ, καθίσταται ὡς ἀρχῆς στερουμένη, καὶ ἀκέφαλος, καὶ ὅλως ἄχαρις, καὶ ξηρά.

Δι' ὅλα ταῦτα λοιπὸν ἡ Σ Τρικούπη ἱστορία δὲν δύναται πρὸς οὐδεμίαν τῶν εἰρημένων ἱστοριῶν νὰ

παραδληθῇ, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὸν ἐλάχιστον ὡς ἀποδείκνυται, τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων, (ὡς ἀνδρῶν πολυμαθεστάτων, καὶ εἰς τὸ εἶδός των πρωτοτύπων) ὡς καὶ αὐτὴν τὴν χρονολογίαν διὰ τῆς τῶν κεφαλαίων μεταθέσεως διαστρέφουσα· ἐν ἑνὶ λόγῳ οὐδὲ ἱστορία κυρίως αὕτη νὰ κληθῇ δύναται, πολλῷ δὲ μᾶλλον πραγματική, ὡς ὁ ἴδιος ἀναρμόστως τὸ Πολυδίου χωρίον μεταχειρίζεται, ἀλλ' ὡς εἴρηται, παράφρασις ἄτεχνος, ἐξαιρέσει μόνον ὀλίγων τινῶν προσθηκῶν. Καὶ ἂν ἐν τῇ Σ. Τρικούπη ἱστορίᾳ ὑπάρχει ἰδέα τις, τουτέστιν ἡ τῆς τοῦ 'Ελληνικοῦ ἔθνους ἀπελευθερώσεως, ἀλλ' ὅμως καὶ αὕτη ἡ ἰδέα, ὡς καὶ τὰ ἄλλα, ἐκ τῆς Γόρδονος ληφθεῖσα, δὲν παρίσταται ἐν αὐτῇ, διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους, ἁγνὴ καὶ ζῶσα, ἀλλὰ δύσμορφος καὶ νεκρά.

Τὰ εἰρημένα ἀρκούντως λύουσιν, ὡς νομίζομεν, τὰς ἐν τῇ ἀρχῇ (σελ. 5) ἀμφιβολίας ἡμῶν περὶ τῶν ὑπὸ Σ. Τρικούπη ἐξιατορηθέντων Ψαριανῶν ἔργων, ἄλλως τε καὶ τῶν ἄλλων 'Ελλήνων, καὶ λυπούμεθα τὰ μέγιστα, ὅτι ἡμῖν αὐτὰ τὰ πράγματα τοιαύτην λύσιν δυστυχῶς ἔδωκαν, οἵαν οὐδὲ κἂν νὰ ἀναλογισθῶμεν ἠδυνάμεθα παρ' ἀνδρὸς τοιαύτην ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ κατέχοντος, τοσοῦτον τιμωμένου καὶ παρ' ἡμῶν, καὶ τοιαῦτα ἐν τοῖς αὐτοῦ προλεγομένοις ὑπισχνουμένου.

Ταῦτα ὅμως ἀποδείξαντες νομίζομεν ὅτι ἐξεπληρώσαμεν καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὅπερ ἔδει, καὶ προεθέμεθα.

3/

87 3Tq
Tl + Biarni

ΕΥΡΙΣΚΕΤΑΙ
Παρὰ τῷ βιβλιοπωλείῳ Σ. Βλαστοῦ.

Τιμᾶται δραχ. 2.